

nordisk ARKIVNYTT

1 • 2020

Korona-epidemien dokumenteres

9

GRÆN SKREF

Et grønt Nationalarkiv

30

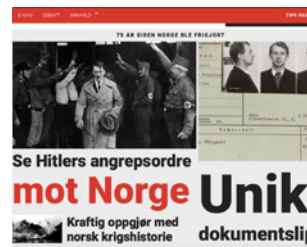
Det Stockholmske
Blodbad

41

Utmaningar och
framsteg inom
den elektroniska
arkiveringen i Finland

50

Arkiververkets vårlipp
2020 – besøksrekord i
Digitalarkivet

60

NORDISK ARKIVNYT
utges av Arkiverket och utkommer
en gång i 2020.

HUVUDREDAKTÖR
Ingvild Aarøe Tønnesen
Arkiverket
Postboks 4013 Ullevål Stadion
N-0806 Oslo
Tel.: (+47) 22 02 26 00
e-post: ington@arkiverket.no

LOKALREDAKTÖRER

Danmark

Julie Avery
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45) 41 71 72 24
e-post: jav@sa.dk

Finland

Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258
FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
e-post: pertti.hakala@arkisto.fi

Island

Karen Sigurkarlsdóttir
Islands Nationalarkiv, Reykjavík
Laugavegur 162
IS-105 Reykjavík
Tel.: +354 590 33 00
e-post: karen@skjalasafn.is

Norge

Ingvild Aarøe Tønnesen
Arkiverket
Postboks 4013 Ullevål Stadion
N-0806 Oslo
Tel.: (+47) 22 02 26 00
e-post: ington@arkiverket.no

Sverige

Andreas Wallgård
Riksarkivet
Hamngatan 4
592 30 Vadstena
Tel.: (+46) 10 476 87 83
e-post: andreas.wallgard@riksarkivet.se

ANSVARIG UTGIVARE

Inga Bolstad

LAYOUT

Wikströms Tryckeri AB, Uppsala

ISSN 2003-1378

WEBBPLATS

www.nordiskarkivportal.org

Hovedredaktøren

Nordisk Arkivnyt går inn i sin 65. og siste årgang med at Norge tar over hovedredaktørskapet og utgivelsen av tidsskriftet. Dette er et svært annerledes år. Koronasituasjonen preger verden, noe som også førte til at det ikke ble gitt ut noe tidsskrift i vår. I september bestemte dessuten utgiverrådet bestående av de nordiske riksarkivarene at Nordisk Arkivnyt legges ned i den formen det har nå. Dette blir derfor den siste utgivelsen av bladet.

De nordiske riksarkivene har alltid hatt et tett og godt forhold, vi deler erfaringer og har lært mye av hverandre. Det er et samarbeid vi alle setter pris på. Når informasjonsutvekslingen mellom landene nå går over i en ny fase, betyr ikke det at vi skal slutte å samarbeide. Vi skal nå teste ut om vi kan bruke hvert lands intranett til å dele erfaringer med de andre landene. Samarbeidet vil også fortsette på andre arenaer.

Det foregår en rivende utvikling på arkivfeltet. Finland satser stort på digitalisering av papirarkivene sine. Både i Norge og Sverige er en ny arkivlov på trappene. Vi kan i flere land se at det satses mer på arkiv enn det har blitt gjort tidligere. Vi trenger ny kompetanse og nye måter å jobbe på. Derfor har det å kunne jobbe sammen på tvers av landegrensene og dra nytte av hverandres erfaringer en ekstra stor verdi nå. Bare det siste halvåret har vi blitt mer digitale som følge av korona, og vi har begynt å jobbe på andre måter. Nå er det på tide å ta det nordiske samarbeidet over på mer digitale flater.

Koronasituasjonen har satt sitt preg også på tidsskriftet. Vi kan lese om hvordan det danske Rigsarkivet gikk sammen med andre kulturinstitusjoner om å samle dokumentasjon på hvordan nedstengingen av landet påvirket det danske samfunnet. Det norske Arkiverket kan på sin side fortelle om en rekordstor trafikk på kildenettstedet Digitalarkivet under nedstengingen i vår.

Men det skjer også mye annet: Det svenske Riksarkivet står midt i en omstilling og har innført en ny organisering. Islands Nationalarkiv har som miljøvennlig forbilde satt seg som mål å senke institusjonens utslipp av klimagasser betraktelig. I Finland diskuteres det om arkivlovgivningen må utvikles også der.

Redaksjonen vil takke alle som på ulike måter har bidratt til denne utgaven. Samtidig vil jeg rette en spesiell takk til den forrige hovedredaktøren Maria Larsson Östergren for hennes arbeid de siste fem årene og til Pertti Hakala som nå gir seg som finsk innholdsredaktør etter over 20 år med denne oppgaven. Vi ønsker ham lykke til i pensjonisttilværelsen.

Til slutt vil vi ønske alle lesere en god jul og et godt nytt år. God lesning!

Ingvild Aarøe Tønnesen

Et farvel til Nordisk Arkivnyt – tak for bidragene

Anne-Sofie Jensen, Hrefna
Robertsdóttir, Jussi Nuorteva,
Inga Bolstad, Karin Åström Iko

Magasinet Nordisk Arkivnyt har gennem årene været med til at styrke og udvikle det nordiske arkivsamarbejde. Det første nummer udkom allerede i marts 1956 og gennem årene, har Nordisk Arkivnyt beriget os med oplysende og interessante artikler om landenes enestående arkivalier, synspunkter, fagligt relevante forskningsprojekter, boganmeldelser og nyt fra arkivernes arbejds- og indsatsområder. Magasinet har medvirket til at styrke det nordiske samarbejde og har fremhævet både det fælles nordiske på arkivområdet og der, hvor de enkelte nordiske lande har adskilt sig.

Nu sætter vi punktum for magasinet, som vi har været stolte af at udgive i fællesskab i så mange år. Vi slutter af med et spændende temanummer om corona-pandemien,

der har ramt os alle og som har fået indflydelse på ikke bare de nordiske lande men på hele verden. Her kan man bl.a. læse om arkivernes vigtige corona-indsamlinger og den måde, vi hver især og ude i vores organisationer har fået en ny hverdag under krisen.

Baggrunden for nedlæggelsen af Nordisk Arkivnyt er, at tiden er løbet fra magasinet. I en tid med digitale medier har trykte magasiner ikke samme relevans, og Nordisk Arkivnyt udkom udelukkende digitalt på Nordisk Arkivportal fra 2018. Magasinet bliver dog ikke læst på portalen i det omfang, man kunne ønske sig. Vi skal derfor finde nye måder at fortsætte det etablerede samarbejde mellem de nordiske lande, for vi tror på, at det giver en merværdi i vores institutioner. Det kan fx være at dele informationen mellem os via vores respektive intranet. Her vil man nemmere kunne tilgå nyheder fra de nordiske arkiver løbende og det vil også sikre aktualitet. Så fra at have fokus på et rent fagligt magasin, vil

det i højere grad blive en løbende udveksling, hvor vi tænker, at der også kan skrives om mere principielle, faglige debatter og synspunkter.

Vi fortsætter naturligvis også med vores nordiske arkivkonferencer, møder, ekspertgrupper, etc. Så afslutningen på et langt og fint samarbejde omkring Nordisk Arkivnyt er bestemt ikke et farvel til det nordiske samarbejde, men en måde at bringe det ind i nutiden.

Et stort tak til redaktørgruppen for Nordisk Arkivnyt og til alle de mange skribenter, der har bidraget gennem årene. Det er flot bedrift, at magasinet har haft en levetid på over 60 år med cirka 4 numre årligt gennem hele perioden og det skyldes jeres store engagement og faglige viden.

*Skribenterne er rigsarkivarer
i Danmark, Island, Finland,
Norge og Sverige.*

■ De nordiske rigsarkivarere:

Anne-Sofie Jensen, Danmark, Hrefna Robertsdóttir, Island, Jussi Nuorteva, Finland, Inga Bolstad, Norge og Karin Åström Iko, Sverige.

Finländska levnadsöden efter 1917 i Sovjet-Ryssland

Jussi Nuorteva

Finska riksarkivet vill utreda levnadsödena för de finländare som efter 1917 års stora revolution stannade i Sovjet-Ryssland

I slutet av augusti 2019 gick debattens vågor höga i Finland om de finländare som miste livet på grund av Stalins utrensningar. Både republikens president Sauli Niinistö och dåvarande statsministern Antti Rinne meddelade att de ansåg det viktigt att utreda dessa finländares öden. Statsrådets kansli beslöt att en preliminär utredning skulle företas och anförtrorde Riksarkivet uppdraget. Utredningen överläts till statsrådet [regeringen] 15.1.2020.

Riksarkivet konstaterade i denna preliminära utredning att besva-

randet av frågan om de finländare som miste livet under Stalins utrensningar förutsätter exaktare uppgifter om finländarna i Ryssland före den stora (oktober-)revolutionen 1917. Finländarna hade bosatt sig på flera olika håll i det stora ryska riket. Rikets huvudstad S:t Petersburg (från

1914 Petrograd) var belägen i omedelbar närhet, och drog till sig finländska köpmän och företrädare för flera olika yrken. Storstaden slukade allt vad jord- och skogsbruksnäringen i östra Finland kunde producera. Många av firman Fabergés berömda guldsmeder var finländare, liksom

RIKSARKIVARIENS SPALT

RIKSARKIVET

■ Vitahavskanalen i sovjetiska Östkarelen byggdes av fångarbetskraft som även inbegrep finnar. Då kanalen stod färdig år 1933 hade ca 25 000 fångar avlidit. På bilden pågår kanalbygget, som mycket långt utfördes manuellt. Foto: Wikimedia Commons

■ Ett flertal finländare kom att tjänstgöra i Röda armén. På bilden ses den gravsten som restes i Moskva över generalöverste Wladimir Gröndahl som föddes i Helsingfors 1884. Gröndahl avled 1940 i cancer, kort efter att under Vinterkriget 1939–1940 ha lett de sovjetiska operationerna på Taipaleavsnittet på Karelska Näset.

Foto: Wikimedia Commons

en stor del av S:t Petersburgs sotare och tjänstefolk. Ännu mot slutet av 1800-talet hade S:t Petersburg haft fler finländska invånare än någon stad i Finland med undantag av Helsingfors.

Efter revolutionen återvände en stor del av finländarna, eftersom staden under denna utdragna period av turbulens inte längre erbjöd arbete för kvalificerat yrkesfolk. Å andra sidan sökte sig många finländare som hört till de röda efter inbördeskriget 1918 i Finland till Ryssland, för att delta i bygget av den nya socialistiska staten. Finska statssekreteriatet och finska passexpeditionen vilka verkat i Petrograd upphörde med sin verksamhet och inte heller S:ta Maria finska församling hade där i det nya läget vetskap om alla finländare i staden. Det är därför inte lätt att skaffa exakta folkmängdsuppgifter.

Större finska befolkningskoncentrationer förekom också i övriga delar av Ryssland. Det populäraste målet för finländsk migration efter 1918 var Karelska sovjetrepubliken,

dit tusentals migranter sökte sig fyllda av revolutionär entusiasm: finländare från Finland liksom finländska emigranter från Förenta Staterna och Kanada. Det var lättare att slå sig ner där eftersom finskan var sovjetrepublikens officiella språk vid sidan av ryskan. Stora mängder finländare hade också slagit sig ner på Kolahalvön, i Murmanområdet och i trakten kring Arkangelsk.

Det fanns också tusentals finländare i Nahodka och Vladivostok vid Stilla havets kust samt i de sibiriska större städerna, t.ex. Tobolsk, Tomsk och Irkutsk, vilka enligt 1897 års folkräkning tillsammans hade över 2 000 finländska invånare. Lika många finländare var bosatta i Baku i dagens Azerbajdjan, dit de lockats av oljefälten som bröderna Nobels företag Branobel innehade. I Baku verkade en luthersk församling vars kyrkböcker är välbevarade och t.o.m. en svensk klubb. Nobels industrianläggningar hade många anställda svenskfödda ingenjörer som slog sig ner i Baku med sina familjer. Efter att de revolutionära 1920 erövrat Baku lämnade de flesta utländska anställda orten. Närmare uppgifter saknas om deras fortsatta öden. Även Gösta Nobel, som bott i ett ståtligt hus i Baku, lyckades fly och ännu samma år sälja huvud-

delen av Branobels aktier till amerikanska Standard Oil. Nobels hus i Baku berättar ännu i dag om det forna oljeimperiets glansperiod och arkiven om dess tusentals finländska, svenska, norska och tyska anställda.

Utanför dessa centra kunde man träffa på finländare på olika poster i Ryssland, bl.a. som byggare av den transsibiriska järnvägen. Under kejsartiden lockade Ryssland flera experter inom olika områden. Flera tusen finländska officerare sökte sig till den ryska armén och marinen. En matrikel som sammanställts av Finska Litteratursällskapet innehåller uppgifter om ca 500 finländare vilka avancerade till generals eller amirals rang i kejsarlig tjänst.

Stalins utrensningar innebar döden för miljontals människor. Alla sköts inte till döds, utan många dog under tvångsarbete, stora befolkningsförflyttningar eller till följd av annan påtryckning. Sålunda blev t.ex. ingermanlänarna i området kring dåvarande Leningrad, vilka räknades som finnar, förflyttade under och efter andra världskriget till Sibirien och andra östliga delar av Sovjetunionen. Många avled under denna landsflykt. Ingermanlänarna tilläts först på 1970-talet slå sig ner i sina förra områden i Ingermanland.

■ Finländska rödgardister som 1918 tagit sig till Sovjet-Ryssland erhåller militärutbildning. Det finska inslaget var kännbart i den tidiga sovjetstatens väpnade styrkor. Ryska statsarkivet för social och politisk historia (RGASPI).

Foto: Jussi Nuorteva

■ Medlemmar av Finlands Kommunistiska Parti efter att partiets centralkommitté sammanträtt någon gång i början av 1920-talet. Partiet hade grundats år 1918 i Petrograd och verkade länge i exil. Ryska statsarkivet för social och politisk historia (RGASPI).

Foto: Jussi Nuorteva

■ Jukka Rahja hörde tillhörde Finlands Kommunistiska Partis ledning, men blev skjuten 1920 av företrädare för oppositionen under oklara omständigheter. Karikatyr. Ryska statsarkivet för social och politisk historia (RGASPI).

Foto: Jussi Nuorteva

Områdena hade då redan fått nya invånare och förryskats.

Antalet finländare som avled under Stalins förföljelser har grovt räknat uppskattats till ca 20 000. Siffran framstår som högst sannolik, redan på basis av Riksarkivets preliminära utredning. Den matrikel som Eila Lahti-Argutina har sammanställt närmast över invånare i Karelska republiken och områdena nära finska gränsen upptar ca 7 000 namn. Den förteckning som organisationen Memorial i Ryssland gjort upp över de finländska offren för förföljelser uppgår till ca 17 000 namn. I många fall är det dock fråga om ingermanländare som blivit registrerade som finnar.

Att utreda finländarnas öden efter den stora revolutionen 1917 är möjligt, men arbetsdrygt. Riksarkivet har

ingått avtal med arkivcentralförvaltningen i Ryssland (Rosarchiv) samt totalt 54 regionala arkiv i Ryssland och f.d. Sovjetunionen. Antalet kopior som erhållits från dessa uppgår sammanlagt till över 1,5 miljoner vyer av handlingar som rör Finland och finländarna. Ifall medel beviljas för utredningen av finländarnas öden kräver ett sådant projekt flera års insatser. Utredningstanken stöds av vida kretsar i Finland. En utredning skulle ge mycket tilläggsinformation om händelser och folkförflyttningar under Stalinepoken och även främja den internationella historieforskningen.

◆
Skribenten är Finlands riksarkivarie.

Coronapandemin och svenska Riksarkivet

Marie Lennersand

I slutet av februari drabbade coronapandemin på allvar Sverige, efter att smittspridningen under några veckor hade börjat öka. Ganska omgående stod det klart att detta skulle få stor påverkan på Riksarkivet. Inte ens i de mest alarmistiska riskanalyserna ingick dock att konsekvenserna skulle bli så stora och långvariga, inte bara i Sverige utan i hela världen.

I Sverige har strategin från början varit att inte stänga ned verksamheter, utan istället uppmana människor att själva ta ansvar för att minska smittspridningen. I detta ingår sådant som att tvätta händerna och hålla avstånd, men också att undvika kollektivtrafik eller att arbeta hemma om det är möjligt. I linje med detta beslöt Riksarkivet i mars om en rad tillfälliga åtgärder, som sedan har förlängts fortlöpande. Det rör sig om minskade öppettider i läsesalar, stopp för publik verksamhet, digitala möten istället för resor och att personal som har arbetsuppgifter som inte måste utföras på arbetsplatsen får arbeta hemma.

Krisledning aktiverad

När pandemin bröt ut var läget sådant att det var svårt att från en dag till nästa veta hur smittspridningen skulle öka eller om det skulle komma nya bestämmelser från Folkhälsomyndigheten, andra

myndigheter eller från regeringen. Riksarkivet har en krisplan som är myndighetsövergripande, med en central krisledningsgrupp som aktiveras om ett krisläge uppstår. När pandemin var ett faktum i slutet av februari aktiverades denna krisledningsgrupp och fortsatte sedan att vara i aktivt läge under resten av våren. Från mars till juni hölls avstämningsmöten varje dag i denna grupp. Den som framför allt haft ansvar att följa händelseutvecklingen och vid behov omedelbart föreslå åtgärder har varit Riksarkivets säkerhetschef, tillsammans med kommunikationschef och HR-chef.

Lokala allmänna råd

I slutet av juni bedömdes det mer akuta krisläget ha avtagit, och att det istället handlade om att hantera pandemin långsiktigt. Coronafrågorna övergick då från krisledningsgruppen till att behandlas i Riksarkivets ledningsgrupp. Vid ett antal tillfällen har dock krisgruppen återigen inkallats. Framför allt under slutet av oktober då Folkhälsomyndigheten införde så kallade lokala allmänna råd för ett antal län i Sverige. I skrivande stund berör detta sex av Riksarkivets verksamhetsställen: först Uppsala, sedan Lund, Stockholm, Täby, Vadstena och

■ Marie Lennersand, Riksarkivets säkerhetschef.

Göteborg. De lokala allmänna råden innebär egentligen inte någon skärpning av de redan gällande föreskrifterna, men är en markering att smittläget i de aktuella länen är så omfattande att föreskrifterna måste följas ännu mer noga.

Öppet med reducerad verksamhet

I linje med den svenska strategin har Riksarkivet haft ambitionen att fortsätta bedriva ordinarie verksamhet, om än i nedskalad form. Alla Riksarkivets läsesalar har därför hela

tiden hållit öppet, men med kraftigt reducerade öppettider. Dessutom har en mängd större och mindre åtgärder vidtagits i läsesalar och läsesalsexpeditioner för att minska smittspridningen. Till exempel har vissa platser i läsesalarna tagits bort eller blockerats, så att besökantalet inte kan bli för stort och ingen kan sitta nära någon annan. Vid de flesta informationsdiskarna har plexiglasskivor satts upp, medan det vid andra har möblerats om för att öka avståndet mellan besökare och personal.

Inställd verksamhet

I Sverige infördes under våren förbud mot allmänna sammankomster med fler än 50 deltagare. Senare sänktes antalet till 50 personer. Att begränsa antalet deltagare vid föredrag eller andra publika arrangemang som hålls på Riksarkivet till maximalt 50 personer bedömdes dock vara otillräckligt för att minska smittriskerna. Även med ett ganska litet antal innebär sådana aktiviteter att en grupp människor tränger ihop sig i en lokal, vilket medför smittrisk både för deltagare och för Riksarkivets personal. Därför ställdes all sådan verksamhet in när pandemin tog fart. Det gäller alla former av föredrag, visningar, konferenser och liknande. Istället har Riksarkivet satsat på att möta sin publik via olika digitala alternativ. Riksarkivets årliga konferens om informationshantering ersattes med en webbsänd seminarieserie i tre delar med rubriken *De samhällsviktiga arkiven*. Riksarkivet har också startat en podd, *Dokumentet berättar*. Dessutom hålls föredrag och kurser online istället för inför publik, även om det är i begränsad omfattning jämfört med det normala utbudet av sådana aktiviteter.

Omställning med färre resor

En omställning till att bli mer digitala har också kommit som en följd av att coronapandemin gjort det omöjligt att genomföra resor på samma sätt som förut. Riksarkivet har verksamhetsställen på tio platser

i Sverige, vilket i normala fall innebär en hel del transporter med tåg, flyg eller bil mellan olika delar av landet. Inte minst chefer behöver ofta resa för att kunna delta i möten, framför allt i Stockholm. Det fick därför stor påverkan på verksamheten när Riksarkivet i mitten av mars tvingades sätta stopp för alla tjänstesor inom Sverige och utomlands. Detta reseförbud har efter sommaren lättats upp något, men med ökad smittspridning under hösten måste resandet återigen begränsas.

Digitala alternativ

Som ett alternativ till resor och fysiska möten har mängden digitala möten ökat. Den hastiga omställningen till att bara mötas digitalt har för Riksarkivet, precis som för alla andra, inte varit helt problemfri. Personalen har fått uppleva sin beskärda del av frustration över teknikstrul i överbelastade digitala mötesplattformar. Att tvingas bli mer digitalt har samtidigt också tydliggjort fördelarna med digitala möten, webinarier och liknande. Den dag pandemin är över kommer garanterat en hel del av de digitala lösningarna behållas, både vad gäller internt inom Riksarkivet och externt i den utåtriktade verksamheten.

Hemarbete

I Sverige har det inte varit någon lock down av verksamheter, och därför har som sagt Riksarkivet fortsatt att hålla öppet. Samtidigt säger Folkhälsomyndighetens rekommendationer att personal som kan arbeta hemma bör göra det. Syftet med detta är dels att minska mängden resenärer i kollektivtrafiken, dels att färre ur personalen samtidigt ska vistas på arbetsplatserna. Vid Riksarkivet går delar av verksamheten inte går att utföra hemifrån, som t.ex. att besvara förfrågningar som rör arkivbestånden eller att bemanna läsesalsexpeditioner. Det finns dock också personal med arbetsuppgifter som går att utföra på distans, och de har följaktligen helt eller delvis kunnat arbeta hemma.

Lösningar som ställer nya krav

Den här digitala utvecklingen möjliggör arbete hemifrån och digitala möten, är dock inte helt okomplimerad ur säkerhetssynpunkt. I Sverige har bl.a. Säkerhetspolisen varnat för att cyberbrottslingar blivit mer aktiva i spåren av pandemin. Personal som arbetar hemma med digitala lösningar som de kanske inte är vana vid kan vara extra utsatta för cyberangrepp. På Riksarkivet har för att minska dessa risker bl.a. hållit ett antal webinarier på temat digital säkerhetskultur, riktade både till personal som arbetar hemma och till övriga. Att öka kunskaperna och medvetenheten hos personalen om sådana här säkerhetsfrågor är något som ändå hade varit viktigt, men som blev extra nödvändigt på grund av de ändrade omständigheterna under pandemin.

Erfarenheter vi gjort

Coronapandemin har ur flera perspektiv varit omvälvande för Riksarkivet. Situationen är på många sätt jobbig, inte minst för att den ständiga risken för smittspridning i längden är tärnande för personalen. Dessutom har pandemin tvingat fram åtgärder som går helt emot vad Riksarkivet egentligen står för. Istället för att locka besökare till arkiven har det blivit nödvändigt att i så stor utsträckning som möjligt hålla dem borta därifrån. Allt med pandemin har dock inte varit negativt. Det har varit givande att prova nya arbetssätt och digitala alternativ, och därför kommer verksamheten post-corona garanterat inte vara densamma som före pandemin.

Skribenten är Riksarkivets säkerhetschef.

Utökat bevarande under coronapandemin

Anna-Kristina Andersson

I våras påbörjade det svenska Riksarkivet ett arbete för att utöka bevarande av Corona-dokumentation från olika delar av samhället.

Coronapandemin är en global kris som innebär stora påverkan på det svenska samhället, för såväl offentliga organisationer som för företagen och civilsamhället. Dokumentation från den här tiden är samhällsviktig information och måste tas till vara och bevaras. I april inledde Riksarkivet ett arbete med utökat bevarande på området. Riksarkivet gick ut med en uppmaning till aktörer inom offentlig och privat sektor om att öka sitt bevarande av handlingar som på olika sätt belyser hur pandemin påverkar verksamheten. Det kan vara information som skapas som en naturlig del i ordinarie verksamhet eller information som skapas särskilt med anledning av pandemin.

Ökat bevarande för en bättre bild

Syftet är att se till att information om coronapandemin bevaras för att det i framtiden ska gå att få en komplett bild av Sveriges samlade insatser för att möta och hantera krisen. Den coronarelaterade dokumentationen är ett väsentligt forskningsunderlag som kommer till nytta för vårt framtida samhälle.

■ Coronapandemien har inneburit stora förändringar för både myndigheter och privatpersoner, bl a genom rekommendationer från Folkhälsomyndigheten. Ofta kungjorda av den person som varit årets mest kända ansikte i Sverige, statsepidemiolog Anders Tegnell. Fotograf: Lena Katarina Johansson.

Huvudregeln för de statliga, kommunala och regionala myndigheterna enligt 3 § arkivlagen (1990:782) är att arkiven ska bevaras. Mycket av den dokumentation som tillkommer i myndigheternas kärnverksamheter och beslutsprocesser kommer därför att bevaras för framtiden. Det kan dock finnas annan typ av dokumentation som belyser hur coronapandemin påverkar verksamheten, t.ex. dokumentation rörande intern kommunikation och information på webbplatser som ändras regelbundet.

Riksarkivet gick med därför ut med en rekommendation till statliga myndigheter om att öka bevarandet under coronapandemin. I rekommendationerna anges bl.a. att myndigheterna ska se över sina gallringsföreskrifter och beslut för att kunna undanta handlingar från gallring som kan innehålla information om myndighetens agerande eller hur myndighetens verksamhet påverkas av krisen samt undersöka om den information som myndigheten hanterar på sina webbplatser och sociala medier bevaras, om inte – på vilket sätt det kan göras?

Samarbete med olika sektorer

Riksarkivet samarbetar även med Sveriges kommuner och regioner (SKR) och inom ramen för Svenska arkiv i samverkan för synlighet (SASS) för att motsvarande åtgärder ska vidtas av myndigheterna i kommuner och regioner samt för att föra ut uppmaningen om utökat bevarande till den privata sektorn.

Än så länge är det svårt att säga något om utfallet av rekommendationen. Riksarkivets uppfattning är att den har tagits väl emot av de statliga myndigheterna. Det har inkommit en del frågor kring rekommendationerna som också signalerar ett intresse hos myndigheterna att se till att dokumentation från pandemin bevaras. Ett konkret exempel där rekommendationerna har haft betydelse är i Riksarkivets föreskriftsarbete då Riksarkivet har avslagit en framställan om gallring

som avsåg handlingar som tillkommit med anledning av pandemin. Riksarkivet har även beviljat föreningen Svenska arkivförbundet ett utvecklingsbidrag för ett kommande arbete med att föra ut uppmaningen och underlätta bevarandet i den enskilda arkivsektorn.

Även media (tidningar och TV) har visat intresse för Riksarkivets arbete med anledning av coronapandemin och de rekommendationer som tagits fram. Frågorna har gällt såväl hur enskilda myndigheter har agerat som samverkan med andra aktörer och det regelverk som

gäller för informationshantering – oavsett om reglerna gäller dokumentation om coronapandemin eller mer generellt.

Skribenten är utredare på Enheten för utredning och utveckling vid Avdelningen för informationshantering.

Riksarkivets rekommendationer till statliga myndigheter under pandemin:

- Se över gallringsföreskrifter och beslut för att kunna undanta handlingar från gallring som kan innehålla information om myndighetens agerande eller hur myndighetens verksamhet påverkas av krisen. Det kan t.ex. handla om att bevara handlingar som vanligtvis bedöms vara av rutinmässig, ringa eller tillfällig karaktär.
- Dokumentera undantagen från gallring, t.ex. i arkivredovisningen eller i eventuella dokumenthanteringsplaner. Om myndigheten önskar undanta handlingar från gallring där gallringen är tvingande, t.ex. Riksarkivet föreskrifter och allmänna råd om gallring av handlingar av tillfällig eller ringa betydelse, kan myndigheten behöva ändra i sitt tillämpningsbeslut. Om det finns bestämmelser om tvingande gallring i myndighetsspecifika föreskrifter behöver myndigheten framställa till Riksarkivet om en ändring.
- Ta tillvara handlingar som i normalfallet inte blir allmänna handlingar, men som i detta läge kan ge information om krisen. Det kan t.ex. handla om intern kommunikation såsom e-postkorrespondens, minnesanteckningar och information till anställda.
- Överväga på vilket sätt myndigheten kan ange i diarium och i arkivredovisningen att en viss typ av handlingar innehåller uppgifter om, eller på annat sätt speglar, coronapandemin.
- Undersöka om den information som myndigheten hanterar på sina webbplatser och sociala medier bevaras, om inte – på vilket sätt det kan göras?

Covid-19 og Islands Nationalarkiv

Njörður Sigurðsson

Covid-19 har betydet en del for arbejdet i Islands Nationalarkiv som på alle andre arbejdspladser i verden. Den største indvirkning har været for arbejdet i læsesalen, men man har også været nødt til at udsætte forskellige begivenheder, der skulle være afholdt i årets løb. Arkivet har måttet tilpasse sin service til en ny virkelighed.

De første reaktioner

I slutningen af januar 2020 blev der erklæret usikkerhedsfase i Island på grund af Covid-19. Efterfølgende blev

myndighedernes beredskabsplaner igangsat, og alle statens institutioner blev opfordret til at gennemgå deres beredskabsplaner eller udarbejde beredskabsplaner, hvis de ikke havde nogen. Islands Nationalarkiv havde ingen beredskabsplan for, hvordan man skulle reagere på en sådan pandemi, og man gik straks i gang med at udarbejde en. Den var klar i begyndelsen af marts, og man har fulgt den siden. Der blev etableret en kriseledelse og et beredskabsteam, og alle beslutninger om Nationalarkivets reaktioner på Covid-19 bliver taget på møder mellem kriseledelsen og beredskabsteamet. Fra marts til

oktober 2020 har kriseledelsen og beredskabsteamet holdt møder i alt 17 gange.

De vigtigste tiltag

Den 16. marts besluttede man at begrænse antallet af besøgende på arkivets læsesal til seks for at sikre afstandsrestriktioner ifølge myndighedernes bestemmelser. Af den grund måtte en del faste gæster i læsesalen opgive at komme til, hvis det foreskrevne maksimum i salen var nået. Desuden blev det forlangt, at gæster og medarbejdere afsprittede deres hænder, så snart de kom ind i arkivets lokaler, og at man overholdt reglen om to meters afstand. Den 24. marts kom der så forskrifter fra myndighederne om at lukke alle museer, biblioteker og arkiver i Island, og efterfølgende blev Islands Nationalarkiv lukket. En del af medarbejderne blev sendt på hjemmearbejde, men en del forblev på arbejde i arkivet, så vidt forholdene tillod det, dog samtidig med, at man sikrede, at alle smitteforebyggende foranstaltninger blev overholdt. Nationalarkivet åbnede igen den 4. maj, men med restriktioner. Man besluttede at begrænse antallet af besøgende på læsesalen til ni, idet man i mellemtiden midlertidigt havde omdannet arkivets forelæsnings sal til læsesal, mens der blev foretaget en renovation af hovedlæsesalen. Endvidere udsendes forskrifter til arkivets gæster og medarbejderne om at overholde de

■ Et blik bag ved kulisserne på Islands Nationalarkivs forårskonference den 15. september 2020. Den var blevet udsat til efteråret, og på grund af Covid-19 blev den kun udsendt via Nationalarkivets Facebook-side. Foto: Njörður Sigurðsson.

smitteforebyggende foranstaltninger, overholde afstandsrestriktionerne og afspritte hænderne.

Efter strengere smitterestriktioner fra myndighederne blev Nationalarkivet lukket igen den 8. oktober 2020. Denne gang var det ikke på grund af forskrifter fra myndighederne, men fordi arkivets kriseledelse og beredskabsteam ikke mente, at det var muligt at sikre de smitteforebyggende foranstaltninger, hvis arkivet var åbent for gæster. Denne lukning gælder til den 2. november, og til den tid vil arkivets kriseledelse og beredskabsteam revidere deres indsatser.

Ændrede arbejdsgange

Smitterestriktionerne har haft forskellige former for indflydelse på Nationalarkivets arbejdsgange. Således har en del af medarbejderne på et eller andet tidspunkt arbejdet hjemme, selv om de fleste har arbejdet på deres arbejdsplads i Nationalarkivet. Arkivet er så heldigt, at de fleste har deres eget kontor og derfor har haft let ved at overholde smitteforebyggelse og begrænse omgangen med andre. Kontakt via telefon, e-mail og elektroniske medier er vokset i denne situation, både indbyrdes mellem medarbejderne i arkivet og med kunder, statsinstitutioner.

Efter at læsesalen åbnede på ny den 4. maj, er antallet af gæster faldet 30-40% i forhold til året før. Der er kun én mulig forklaring på dette, nemlig at folk i højere grad undgår at besøge arkivets læsesal på grund af risiko for smitte i samfundet af Covid-19.

Endvidere har Nationalarkivet været nødt til at udsætte årlige begivenheder. Arkivets forårskonference, tilegnet arkivering og forvaltningens dokumentstyring, der skulle være afholdt i maj, blev udsat til efteråret i håb om, at man kunne afholde den, når smittetallet var på vej ned. Desværre er epidemien på ny blevet mere intens i efteråret 2020, og derfor har man besluttet at gennemføre forårskonferencen som en webkonference.

■ Sagaskriveren af kunstneren Guðmundur frá Miðdal modtager gæsterne ved indgangen til Nationalarkivet. Han måtte også bruge mundbind som andre medarbejdere i Nationalarkivet.

Foto:
Njörður Sigurðsson.

Konferencen blev gennemført på Nationalarkivets Facebook-side den 15. september. Udsendelsen var vellykket, og deltagertallet var maksimum 140. Tilsvarende udsatte man en konference om forskningsarbejder i Islands Nationalarkiv under navnet Forskningsdagen. Den skulle være afholdt i oktober i år. Nu arbejder man på at afholde konferencen som en webbegivenhed tilsvarende som forårskonferencen.

Ligeledes kan det nævnes, at Islands Nationalarkiv har annonceret en række kurser for statslige og kommunale institutioner i løbet af efteråret om arkivering og dokumentstyring, som udelukkende foregår via videokonferenceplatformen Teams. Det kan tilføjes, at der de første dage af registreringen til kurserne var

over 300, der indskrev sig. Det står altså klart, at der er stort behov for denne service, og det er en oplagt idé at gennemføre den udelukkende på nettet under de forhold, der nu er i verden.

Sådan har Islands Nationalarkiv været nødt til at tilpasse arbejdet til smitterestriktionerne på grund af Covid-19, og det vil fortsætte, indtil epidemien er overvundet i Island. Det positive er, at arkivet har udvidet sin service gennem elektroniske medier og vil have gavn af den erfaring i fremtiden.

◆ *Skribenten er afdelingsleder for afdelingen for indsamling og brugerservice i Islands Nationalarkiv.*

Fotoserie om corona-nedlukningen i Danmark

Julie Avery

Efter stigende smittetal i Danmark gik den danske statsminister, Mette Frederiksen, den 11. marts 2020 på skærmen og meddelte, at Danmark ville blive delvist lukket ned.

I tiden derefter satte Rigsarkivet gang i en stor, koordineret indsamling af corona-dokumentation, så den kunne blive bevaret for eftertiden.

Rigsarkivar Anne-Sofie Jensen udtalte i den forbindelse: "Coronapandemien vil få økonomiske og samfundsmæssige konsekvenser mange år frem og der har vi en vigtig opgave i at få indsamlet og sikret materialet til gavn for fremtidige generationer. Både for videnskaben, forskerne, historikerne og andre interesserede, så man i fremtiden kan forstå, hvad der skete."

Rigsarkivet har siden modtaget mange forskellige bidrag, der viser en ny hverdag for danskerne.

Skribenten er presseansvarlig og kommunikationskonsulent i Rigsarkivet

Kreditering for alle fotos: Rigsarkivet. Fotos er indsendt til Rigsarkivets som corona-dokumentation og må kun benyttes i arkivmæssig sammenhæng.

■ Tomme gader og pladser har gjort indtryk. Fx en mennesketom Hovedbanegård i København, der plejer at myldre af liv nærmest døgnet rundt.

■ Rigsarkivet har også modtaget fotos af begravelser i en tom kirke. Det har gjort indtryk.

■ Et brudepar, der blev gift under nedlukningen i marts bar mundbind på deres bryllupsbillede. Kirken var tom og stod i kontrast til en bryllupsdag, der skulle have været delt med venner og familie. De havde inviteret 70 gæster og planlagt en reception om eftermiddagen med bryllupskage og stor fest om aftenen. I stedet blev brylluppet fejret hjemme i stuen med i alt 10 mennesker.

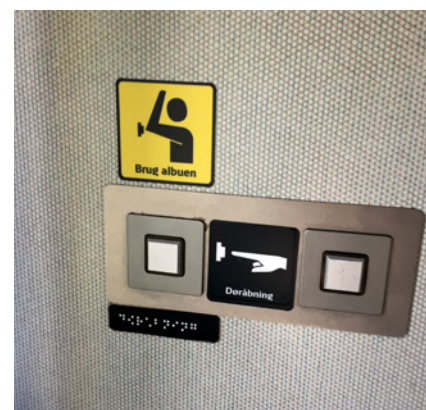
■ Under pandemien indtog hjemmearbejdspladsen de danske stuer.

■ En baby bliver undersøgt af en sundhedsplejerske, mens barnet ligger godt beskyttet i en kasse med en rude, så sundhedsplejersken kan have kontakt til barnet uden mundbind. Det var et forældrepar, der sendte fotoet af denne lidt specielle situation til Rigsarkivet.

■ "Brug albuen": Der er kommet mange nye skilte i samfundet, fx 'Hold afstand', kun 3 personer ad gangen i en butik, ensretnings skilte når folk skal gå en tur i naturen og husk at bruge albuen til at trykke på knapper for at komme ind og ud af toget.

Corona-nedlukningen indsamles og bevares

Johanne Sofie Lereim

Efter nedlukningen af det danske samfund i foråret 2020, gik flere af de store danske kulturarvsinstitutioner sammen om at indsamle dokumentation af, hvordan det har påvirket danskerne og det danske samfund. Jeg mødtes med to af mine kolleger, der har stået bag store dele af indsamlingsarbejdet, for at snakke om hvordan indsamlingen er foregået og hvad der skal ske videre med projektet.

Projektets opstart

Hvordan kom man egentlig på idéen til indsamlingen?

”Det handlede jo om, at vi kunne se, at der blev lukket ned omkring os – det var faktisk, før vi selv lukkede ned,” begynder Mette Hall-Andersen, enhedschef for Indsamling i Rigsarkivet. ”Det var en pegefinger om, at her sker der noget meget mærkeligt. Så da vi blev sendt hjem, var der ikke så meget tvivl om, at det her var altså væsentligt.”

”Tidligere har vi snakket med nogle andre arkiver om, hvad gør man i den her samtid, når der lige pludselig sker et eller andet,” siger Mette. Allerede tilbage til terrorangrebet i 2015 stillede de sig selv spørgsmålet om, hvorvidt man som arkiv burde have gjort noget særligt.

”Jeg kan huske til et af vores daglige møder, at det var sådan lidt: skal vi gøre noget eller skal vi ikke gøre noget? Og lige pludselig – jo,

■ Et af de første bidrag Rigsarkivet modtog, var et foto af venteværelset på et hospital. Det er taget af en medicinstuderende den 12. marts, dagen efter statsministeren og regeringen lukkede samfundet ned. Det er et meget sigende billede på den tilstand landet befandt sig i: Niveau 0.

■ Siden slutning af marts har danskere sendt fotos, videoer og beretninger til Rigsarkivet om, hvordan pandemien påvirker deres liv – både privat og socialt, i familien og i arbejdslivet.

■ Mange har sendt billeder ind fra deres liv under corona-krise, bl.a. dokumentationen af den nye hverdag med billeder af hjemmearbejdspladser og hjemmeundervisning af børn. Mange har siddet i spisestuen eller på sofaen.

■ Det er blevet dagligdag for danskerne at bruge mundbind i metroen og anden offentlig transport.

vi prøver. Og så gik det ret hurtigt derefter,” fortæller Jette Holmstrøm Kjellberg, der også arbejder i Indsamlingsenheden i Rigsarkivet. Hun satte sig derefter til tastene og skrev et projektoplæg, så man havde en fod at stå på.

Både i Rigsarkivet og i de øvrige kulturarvsinstitutioner, kunne man se, at der dukkede nogle private initiativer op med ønsket om at dokumentere denne helt specielle situation. Derfor gik institutionerne sammen for at lave en fælles pressemeddelelse. ”Et eller andet sted var det vigtig for os at komme ud at sige at bevaringsinstitutionerne, de er her. I kan bruge os til det her. I behøver ikke selv at begynde at samle ind, fordi vi er her,” siger Mette.

En anderledes indsamling

I modsætning til det indsamlingsarbejde Rigsarkivet typisk udfører, foregår dokumentationen af coronapandemien, mens den stadig pågår. Jette fortæller, at man i Rigsarkivet typisk går ind og tager det, som allerede er skabt i forvejen. ”Nu er vi faktisk ude og opsøger aktivt, at der afleveres noget til os. Så det har været helt anderledes.”

Udover at det er nyt for Rigsarkivet at dokumentere en historisk hændelse, mens den sker, adskiller den sig også på et andet punkt. Man tager nemlig imod alt der bliver indsendt, og registrerer alt. ”Rigsarkivet har ikke været ukritisk i sin indsamling nogensinde,” fortæller Mette. ”Vi har nøje overvejet, hvad vi egentlig tager ind af forskellige ting og sager, så det her er noget nyt. Vi står midt i det, vi kan hellere ikke nødvendigvis se, hvad der er det vigtige lige nu. Sådan er det altid med arkivalier, men det er endnu mere nu, tænker jeg, fordi vi selv er en del af det.”

Jette påpeger, at hvis man skulle være kritisk i forhold til bidragene, ville det være en rigtig svær selection, og desuden at det ville være et dårlig signal at sende. ”Hvad skulle man så sige til de folk? At deres bidrag ikke er vigtigt nok? Så må vi hellere se, hvad brugerne vil benytte

fremadrettet. Man kan sige, at hvis vi fik mange millioner indlæg – og det gør vi bestemt ikke – så var det en noget anden situation.”

Indsamlingens forløb

I begyndelsen af indsamlingen var fokus primært på at indsamle dokumentation fra privatpersoner. Jette fortæller, at det for det meste var private fotos fra folks hverdag, de fik ind dengang. ”I starten var det meget hjemmearbejdspladser. På det sidste fik vi fra rigtig mange gymnasie- og skoleelever, der fik som opgave i historie, at lave en historisk kilde til Rigsarkivet.” Over sommeren, hvor samfundet lignede normalen mere, lå indsamlingen meget stille. Men her på det seneste er der begyndt at komme liv i den igen, hvor der blandt andet er kommet flere billeder af mundbind i offentlig transport.”

Næste fase i indsamlingsprojektet, indebærer at få fat i dokumentation fra organisationer og virksomheder. Da jeg snakkede med Mette og Jette, var de midt i at få en arbejdsgruppe op at køre med nogle repræsentanter fra forskellige virksomheder, for at kunne identificere, hvad der rent faktisk er af dokumentation derude.

Hvad forventer I at få af materiale eller dokumentation fra dem, og hvad er I interesseret i?

”Vi kan jo have alle mulige gæt, men vi ved reelt set ikke, hvad de har. Så det glæder jeg mig meget til at blive klogere på,” siger Jette. ”Men det vi håber på, er at vi får et eller andet der fortæller, om hvordan de har gjort det i forhold til deres virksomhed. Både hvad de har meldt ud til deres kunder, men også internt. Men hvad de vil sende til os, det ved vi ikke.”

Mette fortæller videre, at de får et samarbejde op at køre med Det Kongelige Bibliotek, hvor de vil undersøge netarkiver for at finde ud af, hvad virksomheder og organisationer meddelte på deres hjemmesider. ”Vi dykker ned og ser, hvad skrev de egentlig på deres hjemmesider,

■ Der er heldigvis også blevet født børn under coronakrisen, og dem har Rigsarkivet også fået nogle fine billeder af. ”Noget af det mest rørende har været bedsteforældre, der har stået med næsen presset op af terrassedøren for at se deres nyfødte barnebarn,” fortæller arkivar Jette Holm Strømberg.

og hvad er det så, vi har brug for at supplere med? For ét er hvad man melder ud udadtil, og noget andet er, hvad der faktisk sker internt i organisationen. Så man kan sige, vi får de to ben at stå på.”

Hvad skal der ske fremadrettet?

Udover at I nu går videre og skal til at opsøge organisationer og virksomheder, hvor længe tænker I, at indsamlingen holdes åben for privatpersoner?

”Det er et rigtig godt spørgsmål. Fordi, hvor længe bliver den her pandemi ved at påvirke vores hverdag? Hvis jeg havde svaret på det, så var der nok mange der blev rigtig glade. Derfor bliver vi nødt til at sige: Lige så længe det påvirker den enkeltes liv, så holder vi postkassen åben. Det gør jo ikke så meget at holde postkassen åben. Det er mere spørgsmålet om, hvornår vi så skal ud og gøre noget aktivt, for faktisk at få nogen til at sende noget ind til den,” fortæller Mette. ”Vi troede det var til slutningen af det her år, da vi snakkede om det i foråret. Det tror jeg ikke mere.”

”Jeg tror, vi er blevet lidt klogere,” kommenterer Jette.

Hvad forestiller I jer, at materialet kan bruges til i fremtiden?

”Forestillingen er jo, at det kan bruges til at give et billede af, hvordan det har været at være i Danmark under coronapandemien,” siger Mette. ”Vi får jo hele myndigheds-siden, som handler om tilskud til virksomheder og udviklingen af retningslinjer, og alt mulig andet. Men vi får bare også et andet ben at stå på, nemlig hvad betyder det her for den almindelige dansker? Hvad betyder det for virksomheder? Og hvad betød det for organisationer, hvad enten den er stor eller lille?”

Jette påpeger at netop det, at man både får fra det private og fra myndighederne, gør at man får et mere helt billede af situationen. Og afslutningsvis fortæller Mette, at der er flere, der har påpeget, at aviser og medier også indsamler dokumentation. ”Og det er rigtig nok, men det er jo altid en redigeret sandhed. Og det er jo altså noget andet vi får ind, det er råstoffet.”

Skribenten er studerende og kommunikationsmedarbejder i Rigsarkivet.

Rigsarkivet i en coronatid

Johanne Sofie Lereim

Som en del af nedlukningen af Danmark i foråret, blev Rigsarkivets ansatte sendt hjem med arbejdscomputeren under armen. Jeg har snakket med tre af mine kollegaer, om hvordan de oplevede hjemmearbejde, at starte i nyt job over Skype, og hvorvidt man kan udføre driftsopgaver hjemmefra.

Jette Holmstrøm Kjellberg, arkivar

Hvordan syntes du det var at skulle til at arbejde hjemmefra da vi blev hjemsendt?

Jeg synes egentlig, vi var kommet langt væk fra nedlukningen (i foråret, red.), men den er godt nok rykket tæt på nu, synes jeg. I begyndelsen tog vi ligesom 14 dage ad gangen, og så lige så stille og rolig, har man vænnet sig lidt til det. Jeg vil også sige at jeg og min mand, som

også arbejder i Rigsarkivet, vi kunne begge passe vores arbejde fuldt ud. Der var ingen problemer der.

Jeg fandt en rutine hvor jeg stod op som jeg plejer, og – i stedet for at cykle ind på arbejde – så gik jeg en lille tur for at få lidt frisk luft og få gang i blodomløbet. Og så satte jeg mig ned på min pind.

Hvad har været det mest udfordrende ved at arbejde hjemmefra?

Det har været kollegaerne. Uden sammenligning. Det ikke at se kollegaerne hver dag.

Er der nogle positive erfaringer du gerne vil tage med videre?

Jamen, noget af det vi har snakket om på vores område, er at mange af de møder vi har med myndigheder og leverandører, når de skal aflevere til os, faktisk godt kan gøres over Skype eller Zoom. Der er typisk en tjekliste, hvor der er nogle bestemte spørgsmål og svar. Og sådan nogle

spørgsmål-svar møder egner det sig rigtig godt til.

Det har været super rart at kunne fordybe sig i arbejdsopgaver, og have nogle liggende. Jeg håber at det der hjemmearbejde, at det bliver mere muligt fremadrettet – også efter corona. For det giver nogle muligheder til at fordybe sig arbejdsmæssigt og få noget ro i hverdagen.

Mikkel Fabritius Sørensen, PMO Specialkonsulent, startet i Rigsarkivet d. 1. april 2020

Hvordan syntes du det var at starte et nyt sted uden at kunne møde op fysisk?

Det var en meget speciel oplevelse. Især det der med at møde sine kollegaer gennem skærmen, når kollegaer og fællesskab egentlig er en ret stor del af det at have et arbejde.

Jeg oplevede også ret hurtigt, at sammenhænge var svære at få overblik over. Noget som ellers ville give

■ Arkivar Jette Holmstrøm Kjellberg arbejder i Indsamlingsenheden i Rigsarkivet og har været inde over den omfattende indsamling af corona-dokumentation fra nedlukningen af Danmark. Foto: Jette Holmstrøm Kjellberg, Rigsarkivet.

■ Det var en speciel oplevelse at starte på nyt job i Rigsarkivet som Project Management Office specialkonsulent under corona-nedlukningen, fortæller Mikkel Fabritius Sørensen. Foto: Mikkel Fabritius Sørensen, Rigsarkivet.

■ I driften kan det til dagligt føles som en banegård med mange mennesker, der kommer forbi med opgaver. Derfor er det også markant anderledes at arbejde hjemmefra, fortæller Drift Manager Jan Pedersen. Foto: Jan Pedersen, Rigsarkivet.

■ Alt stod stille i Rigsarkivet i en periode med nedlukning. Her ses den øde indgang til receptionen, hvor der ellers plejer at være et mylder af mennesker. Foto: Jan Pedersen, Rigsarkivet.

■ Et vigtigt budskab toner frem i et af vindue ved Rigsarkivet: "Alt bliver godt igen". Foto: Jan Pedersen, Rigsarkivet.

sig selv, hvis man fysisk havde været i samme bygning. Jeg oplevede virkeligheden som meget fragmenteret. Det blev stille og rolig en tegning jeg tegnede, i små stykker. En lille brik af puslespillet her, her og her, og så kunne jeg efterhånden sætte dem sammen og danne et billede af hvordan det hele hang sammen.

Var der nogle overraskelser da vi endelig kunne komme tilbage på kontoret?

Jamen, de havde jo ben alle sammen – jeg kendte dem jo kun fra livet og op. Det var meget rart at få sat ansigt på folk og for alvor at få mærket den energi, der er.

Jeg tænkte også en del over, hvor langt der er mellem afdelingerne. Alting er forbundet med Skype hjemmefra.

Har der været nogle sjove eller positive ting ved at arbejde på den måde?

Altså jeg har ikke været vant til at spise frokost over Skype, det er nyt for mig. Det har jeg prøvet et par gange nu, og det der med at hænge ud online er nyt og sjovt. Så kan man jo rent faktisk hænge ud uden at være afhængig af logistik og tid. Nul transporttid. Det er jo en fordel.

Hvordan synes du det var at finde nogle rutiner for at arbejde hjemme?

Det var svært at få rutinerne, for det var svært for mig at få en fornemmelse af kulturen. Det der med hvor hurtigt, der forventes svar, og hvorvidt noget er en reminder eller en

rykker. Det er sådan noget man altid kan mærke på en stemning fysisk.

Selvom dem der har været i Rigsarkivet i et stykke tid, kan have en god idé om, hvordan kulturen er, tror jeg den her Skype-virkelighed er helt ny for alle. Så der er blevet dannet en ny kultur for det at arbejde hjemme i mange uger. Det tror jeg har været nødvendig.

Jan Pedersen, Drift Manager

Hvordan oplevede du nedlukningen i marts?

Jeg er vant til at tale og skrive sammen med mange mennesker hver eneste dag – det er ligesom en Driftsafdelings natur – så da nedlukningen kom i marts og vi alle blev sendt hjem for at arbejde, var det en stor omvæltning.

Nogle ganske få personer i Rigsarkivet med drifts- og sikringsopgaver var dog på arbejde fra tid til anden, og især i starten, var det en mærkelig fornemmelse. Efter et par uger kunne jeg med det samme mærke, om der var andre i huset, når jeg kom ind ad hovedindgangen; det handlede ikke om dufte eller parfumer, men mere at det hele simpelt hen stod stille.

Vil du sige lidt om, hvordan dine arbejdsopgaver har ændret sig?

Arbejdsopgaverne i Rigsarkivets Driftsafdeling er mangeartede og mængden kan svinge fra uge til uge. Under den "første" hjemsendelse

ændrede vores opgaver sig radikalt: kan man egentlig udføre driftsarbejde som hjemmearbejde? Svaret er ja, det kan man godt – ikke nødvendigvis præcis de samme opgaver, men der er behov for hjælp til bl.a. opsætning af mobiler, så der kan skabes VPN-forbindelse til pc'erne.

Vi er alle omfattet af en ny runde restriktioner, så en stor del af kollegerne arbejder atter hjemmefra. I Driften arbejder vi, som vi plejer, dvs. vi fysisk er på arbejde – der er sådan set arbejdsopgaver nok – kollegerne har ikke glemt at sende mails til os.

Er der nogle positive erfaringer som du gerne vil tage med dig videre?

Driften kan af og til være en banegård, hvor der kommer mange kolleger forbi i løbet af dagen med forskellige opgaver; det er jo også med til at skabe en spændende og varieret arbejdsdag. Derfor er virkningen af hjemmearbejde også så markant, når der pludselig er ro og man kan tage opgaverne i den rækkefølge, som man nu synes.

For et stykke tid siden så jeg i et vindue i en af pavillonerne, der omgiver Rigsarkivet på Slotsholmen en lille bamse med et skilt: "Alt bliver godt igen" – og det gør det!

Skribenten er studerende og kommunikationsmedarbejder i Rigsarkivet.

Samarbete i syfte att bekämpa coronaviruset

Marie Pelkonen

Den världsomfattande Covid 19-pandemin spred sig på allvar till Finland i mars. Undantagstillstånd utlystes i landet för första gången sedan krigsåren och Finland stängdes.

I likhet med övriga statliga aktörer stängde Riksarkivet alla sina verksamhetsställen och koncentrerade sin service till webben. Största delen av personalen växlade om från arbete vid sina fysiska arbetsplatser till distansarbete, mången för första gången. I juni öppnades verksamhetsställena åter, men någon total återgång har det inte varit fråga om. Epidemiläget har igen försämrats under hösten och verksamheten bedrivs därför med fokus på webbtjänster.

Redan innan undantagsläge utlystes grundade man vid Riksarkivet en ledningsgrupp för undantags- och störningslägen vars mandat gäller hela ämbetsverket. Gruppen har aktivt följt pandemiläget och de direktiv som utfärdats till myndigheterna och koordinerat ämbetsverkets förberedande åtgärder. Gruppen leds av riksarkivarie Jussi Nuorteva; varje verksamhetsställe, serviceområde och funktion är företrädd i gruppen som sammanträtt för lägesrapportering på distans varje vecka sedan mars 2020. De regelbundna kontakterna har stärkt Riksarkivets verksamhet och gjort den smidigare.

Mars – juni 2020

Den 13 mars 2020 konstituerar sig Riksarkivets ledningsgrupp för störningslägen och ger sina första anvisningar för personalen. Kunderna uppmanas att i första hand använda webbtjänster eller vara i kontakt per telefon eller e-post för att få service. Verksamhetsställena håller dock fortfarande öppet, endast Samearkivet i Enare stängs. Största delen av de planerade evenemangen blir inhiberade eller uppskjutna.

De som tillhör riskgrupper förordnas att arbeta på distans, och distansarbete rekommenderas också

för den övriga personalen, där det är möjligt. Vid arrangerande av möten börjar man rekommendera möten på distans.

De som gjort utrikesresor, uppvisar förkylningssymptom, utsatts för smittorisk eller tillhör riskgrupp uppmanas stanna hemma. Affischer om avvärjning av corona dyker upp på verksamhetsställena och medel för desinficering av händerna delas ut. Personalen reser inte längre till utlandet.

Den 17 mars 2020 utfärdas det historiska meddelandet: Riksarkivet upphör att ge kundbetjäning vid sina

■ Forskarbetjäningen vid Riksarkivets verksamhetsställe i Helsingfors började den 1 juni åter rulla som vanligt. Ansiktsmaskerna, plexiglasskivorna och desinficeringsvätskorna blev vardag för jourhavande Otto Aura och Heikki Halonen (på bilden) och för Riksarkivets kunder.
Foto: Riksarkivet/Marie Pelkonen.

■ Jourhavande vid Riksarkivets kundtjänst, forskare Otto Aura i skydd av en plexiglasskiva. Dekalerna uppe till höger uppmanar besökarna att hålla distans och använda ansiktsmask.

Foto: Riksarkivet/Marie Pelkonen

■ Besökarna kan inte tvingas att använda ansiktsmask, men uppmanas att göra det. Sökning av handlingar på gång via Riksarkivets Astia-websöktjänst. Jourhavande Heikki Halonen assisterar.

Foto: Riksarkivet/Marie Pelkonen

verksamhetsställen. Man förbereder sig på nedstängning i minst en månads tid, vilket gäller alla former av fysisk betjäning, forskning och evenemang. Personalen ges mer ingående anvisningar och allt arbete utom det som nödvändigt måste utföras på verksamhetsställena hänvisas till distansdito. För resor mellan verksamhetsställena eller inträde till dem krävs tillstånd.

Vid informationstjänsten innebär avbrytandet av kundbetjäning-

en att nya beställningar av material till forskarsalarna inte alls tas emot och beställningarna av fjärrlån samt behandlingen av tillhörande ansökningar om tillstånd att använda handlingar fryses. De handlingar som lånats till forskarsalarna returneras till magasinerna och nya beställningar kan inte göras. Lånetiden för kundernas fjärrlån blir förlängd med en månad.

Den allmänna tentamensdagen i samband med avläggandet av grund-

kursen i dokumentförvaltning och arkivfunktionen dras in, liksom alla skolningsevenemang under våren som skulle kräva närvaro. Man planerar att hålla tentamen på sommaren; all övrig skolning uppskjuts utan vidare till hösten.

Kundbetjäningen fortsätter via webben och via e-post och telefon. Att servicen kan ostörd fortsätta säkerställs, men de exceptionella förhållandena har en fördröjande verkan. Säkrandet av de tjänster som är av kritisk betydelse för medborgarnas rättsskydd och fortsatt förvaltning prioriteras.

Personalens IT-färdigheter och ämbetsverkets hela distansarbetskultur tar på en natt ett obegripligt stort steg in i digitalåldern. Mången utför för första gången distansarbete. Personalen uppmanas att ta sig tid att lära sig nya färdigheter. Det fjärrkommunikationsnätverk som stockade sig den 13 mars fungerar redan väl. Förvirringen övergår i glädje – vi kan ju det här! Att återvända till kontoret börjar kännas onödigt eftersom arbetet också kan skötas hemifrån; man saknar bara sina arbetskamrater. Grupper för fikapauser på distans grundas och man börjar försöka nätverka via den digitala ålderns sociala media. Intranätet ger möjligheter till rekreation i en virtuell skog.

I maj drar landets regering upp linjerna för upphävandet av de införda begränsningarna, vilket skall ske gradvis. Man gör sig beredd att öppna Riksarkivets kund- och forskarbetyg i början av juni.

Juni – augusti 2020

I juni övergår man till det s.k. nya normala. Kund- och forskarbetygningen öppnas i hela landet. Den första veckans öppethållning efter nedstängningen får kunderna att återvända; kundbetjäningen på vissa verksamhetsställen noterar livligare verksamhet än genomsnittet. Någon trängsel uppstår ändå inte vare sig hos kundbetjäningen eller i forskarsalarna. Sittplatserna för kunderna har gjorts glesare p.g.a. coronaläget. Huvuddelen av perso-

nalen fortsätter dock arbetet på distans. Kansliarbetspassen sköts i roterande turordning.

Kunderna ombeds lämna sina kontaktuppgifter med tanke på spårning av corona. Påminnelserna om vikten av handhygien och att hålla distans fortsätter, men skyltarna börjar ställvis sloka. Människorna firar sommar som om coronan inte fanns, men epidemin försvinner inte.

Under sommarmånaderna arrangeras inga evenemang i Riksarkivet. Skötseln av informationstjänsten och forskarbetjäningen vid verksamhetsställena kräver dock att någon är på plats. En del av dem som måste vara på plats upplever detta som betungande; personalen fördelar sig upstairs and downstairs. Å andra sidan är vi-andan stark bland dem som dagligen går till arbetet. Arbetsgivaren försöker agera flexibelt och beakta att de anställdas situation varierar. Distansarbetet tycks ändå på något vis stärka riksarkividentiteten; på distans är alla lika vilket verksamhetsställe det än är fråga om.

Kunderna påminns kontinuerligt om vikten av handhygien och att hålla distans. Antalet forskarplatser förblir färre än normalt, för att göra forskarbesöken trygga. Kunderna uppmanas att beställa material och ansöka om tillstånd i förväg via webbtjänsten, för att göra hanteringen snabbare och smidigare. Beställningarna av material förses med anteckning om planerat datum för besök i forskarsalarna.

September – november 2020

Efter en coronasommar med rätt få offer börjar epidemin på nytt göra sig påmind – också i Finland. I september bes kunderna beakta de regionala rekommendationer om användning av andningsskydd i offentliga utrymmen som myndigheterna utfärdar. Detta är särskilt viktigt i situationer där det inte är möjligt att hållas på säkert avstånd.

En omfattande enkät, rubricerad "Framtidens arbetsliv är här!", genomförs bland personalen och får svar av ca 100 anställda vid Riks-

■ Forskarplatserna i Riksarkivets gamla forskarsalar har glesats ut. I nya forskarsalen (på bilden) är avståndet mellan forskarna tillräckligt ändå. Foto: Riksarkivet/Marie Pelkonen

arkivet. Av dem som svarat har 48 % utfört distansarbete redan innan coronan bröt ut, men under coronaperioden har så många som 77 % distansarbetat, helt eller delvis. Ett så väldigt antal distansarbetare förändrar hela arbetskollektivets karaktär och verksamhets sätt. Hela 96 % av dem som arbetade på distans gillade det och 84 % ville också i fortsättningen arbeta på distans. Ett lämpligt antal distansdagar vore enligt svaren 3 dagar per vecka, men även i så fall på ett flexibelt sätt. Somliga fortsätter att arbeta helt på distans, medan andra är i högre grad närvarande på sin arbetsplats. Riksarkivet har som arbetsgivare förvandlats till en flexiblare sådan, t.o.m. i högre grad än statssektorn i genomsnitt. Upprätthållandet av känslan av samhörighet, de förändringar som den utdragna krisen leder till – delvis bestående sådana – framstår som centrala teman som behöver dryftas.

I oktober anlände visiren och ansiktsmaskerna för personalen. Desinfektionsmedel för händerna och skyddsutrustning beställdes i stora mängder. Personalen och kunderna påminns om användningen av masker i situationer där det inte är möjligt att hålla säker distans. De slokande informationsskyltarna byts

ut mot nya coronastickers försedda med logo.

I Riksarkivet arrangeras fortsättningsvis enstaka evenemang med beaktande av rekommendationerna på riksnivå och med ett begränsat deltagarantal. Evenemangen strömmas allt oftare. Vid utfärdandet av anvisningar betonar man beaktandet av regionala och lokala rekommendationer och att envar har ett personligt ansvar. Anvisningarna uppdateras inte längre för hela Riksarkivets del. På regional nivå blir man tvungen att göra bedömningar av läget och utforma skyddsnivån därefter.

Läget förvärras i Finland ju längre november framskrider; coronan flammnar upp lokalt på flera ställen. Att någon i personalen väntar på resultat av coronatest är snarare regel än undantag. Riksarkivet går vidare i sitt arbete för att även framtida generationer skall kunna förlita sig på säker information som grundval för beslutsfattande och forskning. Utgångspunkten är dock *safety first!*

*Skribenten är
kommunikationschef
vid Riksarkivet.*

Rekordstor trafikk i Digitalarkivet i koronatiden

Helen Daae Frøyseth

Da Norge stengte ned i midten av mars gikk bruken av digitalarkivet. no i taket. En økning på 44 prosent i mai sammenlignet med fjoråret gir trafikk tall Arkivverket ikke har sett siden NRK-serien "Hvem tror du at du er?" gikk på tv.

Tall fra Arkivverket viser at bruken av Digitalarkivet i både april og mai ble rekordhøy.

Foto: Arkivverket.

Spesielt var trafikken i mai vesentlig høyere enn tidligere år. Vi ser en økning på 44 prosentpoeng til 140 000 unike brukere.

– Vi har sett en økning år for år, men ikke i denne størrelsesorden. Vanligvis ligger trafikken høyt i januar og februar, og så daler den ut mot sommeren. I år var det omvendt. I stedet for at trafikken gikk ned fra mars og utover, så gikk den opp. Det har aldri skjedd før. Det er ingen tvil om at folk hadde mer tid til rådighet denne våren, sier riksarkivar Inga Bolstad om tallene.

– Det eneste som kan sammenliknes med dette er tiden da slekts-

granskingsserien "Hvem tror du at du er?" gikk på NRK. Da så vi også en veldig trafikkvekst, sier Bolstad.

Slipp av krigsdokumenter gav rekord

Selv om slektsgranskere står for størsteparten av trafikken i Digitalarkivet, er interessen for andre typer arkivmateriale også stor. 9. april og 8. mai slapp Arkivverket en rekke dokumenter fra andre verdenskrig i Digitalarkivet (se også sak om Arkivverkets vårslipp).

Det ga også rekordhøy trafikk, med mai som årsbeste.

– I dagene 8.-11. mai ser vi at antall brukere i Digitalarkivet lå over 50 % høyere enn de andre dagene i mai. Statistikken 8.-11. mai viser også på at det er mange nye brukere som har funnet veien inn i Digitalarkivet disse dagene. Selv om de forsvinner ut igjen etter kort tid, er også dette svært gledelig, sier Bolstad.

– Både jeg og resten av arkivsektoren er glade for at Norges befolkning har en så stor appetitt for vår felles historie. Dette viser at den store satsingen på å gjøre Norges arkiver digitalt tilgjengelig er svært etterlengt. Vi håper derfor at vi snart kan tilby enda mer materiale, spesielt spennende kilder fra bygd og by over hele landet, nå som flere kommunale arkivinstitusjoner publiserer sine arkiver i Digitalarkivet. Sammen ønsker vi å øke digitaliseringen av Norge i et hurtig tempo, sier Bolstad.

Skribenten er seniorrådgiver i Arkivverket.

Om Digitalarkivet

Digitalarkivet er Norges fellesløsning for lagring og publisering av arkivmateriale, utviklet av Arkivverket. Alle virksomheter som oppbevarer arkiv og historiske data kan nå publisere i Digitalarkivet. Digitalarkivet er under utvikling og vil på sikt tilby mange flere tjenester enn i dag. Opplastningen er selvbetjent og Digitalarkivet håndterer både digitaliserte papirarkiver og audiovisuelle arkiver.

Tall for Digitalarkivet under nedstengingen av Norge

Antall brukere opp 35 prosent til ca 170 000, hvorav 122 000 unike brukere, en oppgang på 44 prosent sammenlignet med mai i fjor.

Antall økter opp 22 prosent, til ca. 650 000. Det viser at hver bruker går inn og bruker Digitalarkivet flere ganger enn i mai i fjor.

Antall sidevisinger opp 26 prosent, til ca. 15,3 mill.

Gjennomsnittet for antall sidevisninger per måned har økt med 11 prosent, til 15,3 millioner hittil i 2020, sammenlignet med samme periode i 2019.

Unike brukere hittil i år: 608 000, opp 30 prosent.

Häri från till evigheten

– om arkivutredningens betänkande

Andreas Wallgård

Arkivutredningen redovisade i december 2019 sitt arbete genom sitt betänkande "Häri från till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv". Fram till i somras kunde intresserade fördjupa sig i resultatet och medverka i remissprocessen.

Dåvarande kultur- och demokrati-minister Alice Bah Kuhnke presenterade i kulturpropositionen våren 2017 att en genomgripande arkivutredning skulle tillsättas. Uppdraget var stort. I direktivet som presenterades samma höst ingick bl.a. att beskriva vår sektor, analysera hur samhällsutvecklingen påverkat och förväntas påverka förutsättningarna inom arkivområdet, se över lagstiftningsfrågor, analysera Riksarkivets och andra aktörers roll, analysera konsekvenser av övergången till digitala processer, överväga behovet av reglering för enskilda arkiv m.m.

För att ta sig an uppgiften presenterade utredaren en arbetsmetod med ett första år av orientering och kunskapsuppbyggande med örat mot marken, bl.a. genom kontakter med grannländer i liknande utredningsläge (i första hand Norge) och en rad rådslag med berörda aktörer både nationellt och regionalt. Dörren ställdes också öppen för alla att svara på de frågor som utredningen har haft att utreda, en möjlighet som många tog och en bra bit över 50 inspel om

stort som smått har skickats till utredningen från statliga myndigheter, kommuner, företag, intresseorganisationer, enskilda arkivinstitutioner och privatpersoner.

Betänkandet är omfattande i antal sidor, vilket kan förklaras med väl tilltagna deskriptiva delar. Vad föreslås då? Här är några exempel: Arkivlagen ska vidgas till att omfatta vissa enskilda arkiv (de arkivinstitutioner som får statliga verksamhetsbidrag), statsbidragen för enskild arkivsektor höjs och en särskild satsning på arkivcentrallösningar skapas, ett uppdrag ges till Samtinget om att samla kunskap om och tillgängliggöra samiska arkiv,

myndigheter åläggs att leverera uppgifter om sina arkiv till Nationella Arkivdatabasen (NAD), Riksarkivets uppdrag vad gäller förvaltningsgemensamma specifikationer (FGS:er) ska förtydligas och att arkivområdet blir en ny del i statens offentliga statistik för att nämna något.

När utredningens resultat presenterades i december var det med ett förtydligande om att uppdraget gällt arkivpolitik och inte arkivpraktik, eller för den delen inte handlat om visioner eller strategier för arkivområdet. Det talades om utredningens mål som pragmatiskt och en politiskt och ekonomiskt rimlig "revoluför". Men behöver inte en

■ Betänkandet "Häri från till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv" i sällskap med tidigare gjorda svenska arkivutredningar "Öppenhet och minne. Arkivens roll i samhället" (från 1988) och "Arkiv för alla. Nu och i framtiden" (från 2002).

Foto: Andreas Wallgård.

■ Annika Rénaud (Transportstyrelsen), Martina Svensson (Luftfartsverket), Peter Sivervall (Riksarkivet) och Dan Malmsten (Linköpings stadsarkiv) i samspråk under en arkivfrukost i Linköping i oktober 2019. Foto: Andreas Wallgård.

arkivpolitik innehålla just nämnda visioner och strategier?

Från Riksarkivets sida har inspektion till utredningen haft den gemensamma utgångspunkten att samtidigt och framtidens utmaningar kräver att vidgat helhetsperspektiv. Ett samlat grepp behövs, oavsett om informationen är analog eller digital, offentlighet eller privat. En enhetlig reglering av samhällsviktig information krävs liksom gemensamma utgångspunkter för värdering av information. Saknas helhetsperspektivet finns också risk att förslag om nödvändiga förändringar uteblir. Informationsförsörjningsfrågorna är svagt belysta i betänkandet och kulturarvsperspektivet betonas ofta på bekostnad av betydelsen och användningen av arkiv och information i samhället som redskap för demokrati och insyn.

Utredningen lämnar en rad förslag som är bra och som kommer göra nytta om de genomförs. Andra ställer sig Riksarkivet sig mer frågande till, som exempelvis nyttan av

en del av de stora inventeringar som föreslås.

Nu har remissperioden avslutats och det kan konstateras att det fanns ett stort intresse att lämna synpunkter och drygt 150 svar ligger nu på kulturdepartementets bord och förhoppningsvis kan en proposition presenteras under nästa år.

Dialogen inom arkivsektorn och med andra intressenter har varit viktig för Riksarkivet under hela utredningstiden och är det fortsatt. Arkivutredningens arbete belyser frågor som vi behöver diskutera och göra synliga för fler. Riksarkivet genomförde under hösten 2019 en rad

möten både nationellt och regionalt. Under våren följdes arbetet upp med nya träffar med anledning av att betänkandet fanns klart. Då arrangerade vi möten i digital form p g a coronapandemien. Vi kommer fortsätta vår dialog och samverka med andra under nästkommande år.

◆ Skribenten är svensk redaktör för *Nordisk Arkivnyt* och samordnare av Riksarkivets arbete med anledning av arkivutredningen

Läs mer:

Utredningens betänkande och Riksarkivets inspel och yttrande:
<https://riksarkivet.se/arkivutredningen>

Samlade remissvar:
<https://www.regeringen.se/remisser/2020/02/remiss-sou-201958-harifran-till-evigheten--en-langsigtig-arkivpolitik-for-forvaltning-och-kulturarv/>

Riksarkivets nya organisation

Andreas Wallgård

Den 1 september trädde en ny organisation i kraft inom det svenska Riksarkivet. Den ska bidra till förbättringar för användare och för myndighetens verksamhet.

Digitaliseringen i samhället är en av de viktigaste faktorerna bakom förändringen. Riksarkivet måste utvecklas för att kunna möta användarnas ökade förväntningar på att kunna ta del av arkiven var- och närhelst, och för att säkra tillgänglighet och långsiktigt bevarande av samhällsviktig information.

– Vi behöver ställa om och prioritera för att möta förändringarna i omvärlden. Vår omorganisation är ett led i det arbetet. Vi satsar bland annat på att utveckla digitala arbetsätt och tjänster, både för våra användare och i det interna arbetet, säger riksarkivarien Karin Åström Iko.

Fyra avdelningar

Utöver riksarkivariens stab finns nu fyra avdelningar inom myndigheten:

- **Avdelningen för arkivverksamhet (ARK)** med huvudsakligt uppdrag att ta emot, bevara och tillhandahålla arkivmaterial från statliga myndigheter och enskilda.
- **Avdelningen för bevarande och digital infrastruktur (BDI)** med huvudsakligt uppdrag att vara drivande i frågor gällande bevarande och digitalisering.

■ Samtidigt som Riksarkivet får en ny organisation pågår en stor flytt från Krigsarkivets lokaler på Banérgatan i Stockholm till Riksarkivets lokaler i Täby där enheten Arninge-Krigsarkivet huserar. De största av de 75 000 ritningarna har fått lyftas ut med hjälp av kran. Foto: Johanna Fries Markiewicz.

- **Avdelningen för informationshantering (AFI)** vars huvudsakliga uppdrag är normering, tillsyn och främjande inom offentliga och enskilda sektorn.
- **Avdelningen för verksamhetsstöd (VHS)** som ger verksamhetsstöd till hela myndigheten inom ekonomi, juridik, upphandling, registratur, myndighetsarkiv, fastighetsfrågor, inköp och HR.

En stor förändring är att Riksarkivets två arkivförvarande avdelningar slagits ihop till en, avdelningen för arkivverksamhet, med verksamhet på nio orter.

– Den nya organisationen ger oss bättre möjligheter att utveckla arbetet, till exempel genom platsberoende handläggning som bidrar till kortare svarstider eftersom ärenden kan hanteras där resurser finns tillgängliga. Det blir enklare och bättre för våra användare, säger avdelningschef Eva-Marie Sahlin.

Fler röster om den nya organisationen

Förändringen innebär en hel del nya ansvarsområden och samarbeten för många i myndigheten.

Petra Dornbusch är chef för AFI:s tillsynsenhet, en verksamhet som nu

också kommer inbegripa arbete med Riksarkivets leveranser av arkiv.

– Jag ser det som ett logiskt sammanförande av verksamheter som redan tidigare haft mycket med varandra att göra. Vi kan både höja kvalitet och effektivitet i vårt arbete genom den här förändringen. Enheten får också en bättre överblick av hela processen, från ax till limpa, vilket jag tror kan bli bra.

Den nya organisationen innebär att resurserna för och ledningen av bevarandeteknik och konservering koncentreras till Enheten för bevarandeteknik och konservering (BEKO), en enhet med medarbetare på olika platser i landet. Chef är Johanna Fries Markiewicz:

– Det är viktigt att hitta nya arbets sätt när medarbetare kommer finnas på flera håll. Inte minst kommer det att bli avgörande att utveckla ett gott samarbete med vår arkivförvarande verksamhet så att vi gör rätt prioriteringar med begränsade resurser. Det ser jag mycket fram emot, säger Johanna som just nu står mitt i en stor arkivflytt.

– Flytten av Krigsarkivets kulturhistoriska kartsamling (med ca 75 000 kartor) till våra nya lokaler i Täby är komplex och kommer engagera hela BEKO.

Fortsatt omställningsarbete

Parallellt med införandet av en ny organisation i Riksarkivet pågår ett omställningsarbete. Myndigheten konstaterade tidigt 2019 att kommande år skulle innebära ökade kostnader för lokaler, flytt av arkiv och nödvändiga satsningar på infrastruktur, utan att myndigheten fått utökade resurser.

Riksarkivet har därför behövt prioritera om i sin verksamhet och bland annat minska på sina personalkostnader, det vill säga bli en organisation med färre anställda. Under 2019 minskade Riksarkivet personalkostnaderna främst genom att inte förlänga tidsbegränsade anställningar och genom att inte tillsätta vakanser.

Trots dessa insatser har Riksarkivet behövt vidta fler åtgärder

för att få ekonomin i balans under hösten 2020.

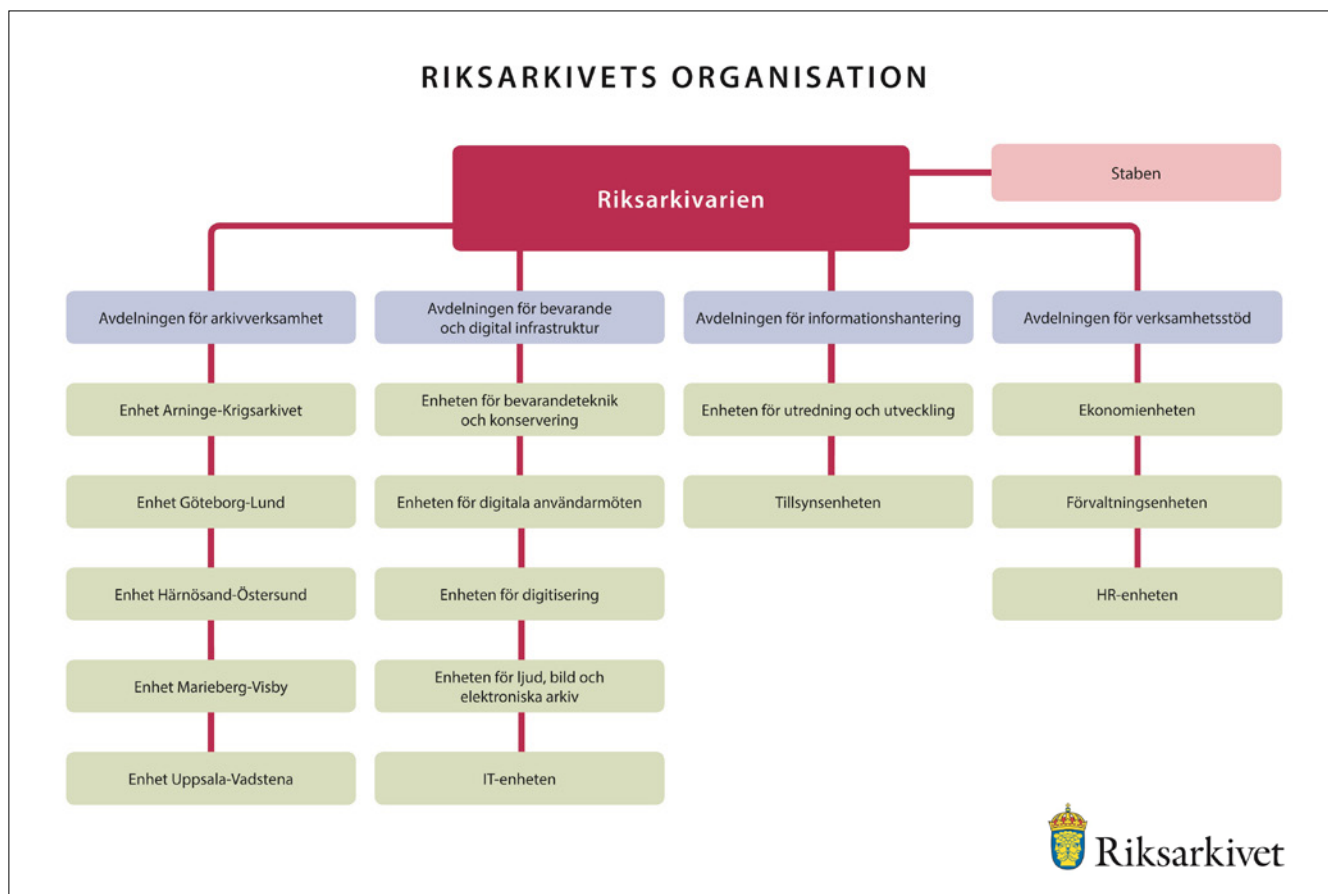
Riksarkivarie Karin Åström Iko kommenterar:

– Jag beklagar att vi måste dra ner på Riksarkivets verksamhet. Det drabbar både personalen och våra användare, exempelvis har vi minskat våra öppettider i läsesalarna (förutom de begränsningar som gäller på grund av coronapandemin).

– Vi måste utvecklas i takt med samhället och den snabba utvecklingen inom området informationsförsörjning. Riksarkivet har nu en ny organisation, med drygt 400 befattningar, som kommer att lösa vårt samhällsviktiga uppdrag på ett bra sätt och som ryms inom vår givna ekonomiska ram.

Skribenter är svensk redaktör för Nordisk Arkivnyt och kommunikatör i Riksarkivet

■ Det svenska Riksarkivets organisation från och med 1 september 2020.

Nordisk arkivutbildning – med samiskt perspektiv

Maria Press

Mittuniversitetet i Sverige har ambitionen att organisera en arkivutbildning med samiskt perspektiv i samarbete med högskolor och universitet i Norge och Finland. Bakgrunden till detta initiativ är ett förarbete som utförts av arbetsgruppen NORDSAM som 2019 initierades av riksarkivarierna i dessa tre länder.

Utmaningar i dagens Sápmi

Det moderna samiska urfolkssamhället i Arktis genomgår idag en snabb utveckling och förändring. Traditionella levnadsmönster förändras och värdefull kunskap riskerar att glömmas bort. I takt med detta ställs nya krav på arkivinstitutionernas roll att bidra till samhällets kontinuitet. Kunskap i det samiska samhället har traditionellt överförs och förnyats genom muntlig kommunikation, samhandling och praxis. Det krävs ständiga och aktiva insatser för att sådan kunskap ska bevaras och vidareföras. En mer proaktiv hållning från arkivarieyrkets sida blir viktig för framtidens generationer. Att den mesta informationen idag skapas digitalt förstärker behovet av proaktivitet – den digitala dokumentationen har kort levnadstid innan den överförs till bevaringsformat.

Också arkivmaterial skapat av offentliga myndigheter belyser den samiska historien. Men detta material är inte alltid enkelt att använda då

■ Den svenske samefamilien Marainen på sitt sommersted i furuskogen på Brandmoen i Målselvdalen i Troms 16. juni 1914. Historisk hadde de beiteland for reinhjorden på begge sider av den norsk-svenske riksgrensen. Foto: Johan Evert Rosberg.

det inte är beskrivet på ett sätt som gör återsökning av materialet lättillgängligt. Detta beror delvis på bristande kunskaper om samisk kultur, historia och språk i de offentliga arkivinstitutionerna. Kompetenshöjning rörande det samiska perspektivet i arkivsammanhang behövs.

Idag pågår gransknings- och försoningskommissioner i flera av våra nordiska länder som bl a undersöker konsekvenserna av den offentliga assimileringspolitiken mot det samiska folket. Denna politik fördes både i Norge, Finland och Sverige (och Ryssland) dock med något olika utformning. För dessa kommissioner blir arkiven centrala. T ex efterfrågas

nu arkiv efter barnhem, internatskolor och tuberkulohem, eftersom dessa kan visa hur välfärdsstatens insatser under 1900-talet kunde leda till förlust av språk, kultur, kunskap och trygghet (barndom) för samerna. Men det är inte alltid enkelt att hitta till det relevanta arkivmaterialet, och kanske är heller inte allt bevarat.

Arkivmaterialet och arkivinstitutionerna har idag fått en viktig roll i den samiska dekoloniseringsprocessen. Detta är bakgrunden för att NORDSAM-gruppen hösten 2019 lanserade idén om en arkivutbildning med ett samiskt perspektiv som skulle kunna etablera en bra grund för framtida arkivbildning och doku-

mentationsförvaltning på urfolkens egna premisser.

Marknadsundersökning

NORDSAM-gruppen organiserade ett möte i Trondheim i februari 2020 på Norges Teknisk Naturvitenskapelige Universitet NTNU, där företrädare för arkivutbildningarna i Trondheim och Mittuniversitetet deltog tillsammans med företrädare för samiska studier vid Högsolan i Kautokeino Sámi allaskuvla – Samisk høgskole, Várdduo vid Umeå universitet och NORDSAM. På mötet beslutades att göra en marknadsundersökning om intresset för den tänkta utbildningen. NORDSAM-gruppen fick uppdraget att utarbeta och genomföra undersökningen.

Undersökningen sändes ut på tre nordiska och fem samiska språk till 470 personer i Norge, Sverige och Finland. Den gick ut till verksamma i minnesorganisationer, verksamma inom urfolks- och minoritetsfrågor i olika myndigheter, kulturadministratörer, utbildningsinstitutioner, samiska organisationer, sametingen m fl. Tyvärr var det endast ett fåtal universitetsstudenter som nåddes av undersökningen, här hade vi önskat att nå ut bättre. Runt 170 personer svarade på undersökningen. 40 % av svaren kom från Sverige, 42 % från Norge och 18 % från Finland. De tillfrågade fick ta ställning till innehållet i en skisserad utbildning som är tänkt att genomföras på grundnivå som distansutbildning:

- Arkivteori och arkivhantering med ett urfolksperspektiv.
- Långtidsbevarande för återanvändning.
- Samisk kultur och samhällskunskap. Etiska frågor.
- Administrationshistoria i Norden med fokus på Sápmi.
- Stimulera användning av urfolksarkiv.
- Praktik vid valbar arkivinstitution som arbetar med samiskt arkivmaterial.

Undersökningen visade att 86 % av de tillfrågade fann utbildningen intressant för egen del och hela

■ *Bohccostallat* – Småbarna leker rein ved bredden av Sådgejávri i Storfjord kommune, 3. september 1914. Den yngste er allerede kasta fast med lassoen! Et av de mer sjeldne fotomotiv i Reinbeitekommisjonen av 1913s arkiv.

Foto: Johan Evert Rosberg.

93 % ansåg att den var viktig ur ett samhällsperspektiv även om den inte var relevant för dem själva. Kommentarererna visade att de flesta, som redan hade lång universitetsutbildning från förut, var mest intresserade av korta enstaka kurser som kan sättas samman efter behov. Några önskade att utbildningen skulle göras relevant för fler minoriteter än urfolket samerna och ha ett mer internationellt perspektiv och att minoritetslagarna i Norden borde utgöra ett fundament för utbildningen. Många minnesinstitutioner erkände att man har dålig kunskap om minoritetsfrågor något som påverkat sättet man behandlat arkiv på, och på svensk sida påpekades att arkivutredningen föreslagit att Sametinget ska få ökat ansvar för de samiska arkiven vilket gör utbildningen angelägen.

Vägen vidare

Vid ett uppföljningsmöte med universiteten den 10 november tog Mittuniversitetet på sig att utöva rollen som koordinatör och pådrivare för att försöka få till stånd en utbildning av något slag. Vi tror att den kan komma till nytta för personer aktiva

i offentlig förvaltning i samiska områden, i utbildningsinstitutioner, i arkiv- och museer och i samiska organisationer och organ. Vi tror också att utbildningen kan stärka forskningen om det samiska samhället, ett område som idag är eftersatt. Utbildningen skulle dessutom bli ett naturligt led i de nordiska staternas satsningar på att förbättra demokratiutvecklingen och de mänskliga rättigheterna. Exempel på sådana som de senare åren har satts igång är upprättandet av Sametingen, rätt till samisk modersmålsundervisning i skolan och att man ska kunna kommunicera med offentlig förvaltning på samiska.

Nu tar NORDSAM-gruppen sin hand från arbetet med utbildningen men kvarstår som bollplank och rådgivare. Stora frågor som universiteten nu kommer att tampas med är tekniska samarbetslösningar och finansiering. Vi önskar lycka till!

◆
Skribenten er sektionschef för Riksarkivet i Östersund.

Fakta

NORDSAM-gruppen nedsattes i mars 2019 av de nordiska riksarkivarierna och består av

- Inker-Anni Linkola-Aikio, Samiskt arkiv, Finland
- Juha Heinonen, Samiskt arkiv Finland
- Suvvi King, Samiskt arkiv Finland
- Grete Gunn Bergstrøm, Samiskt arkiv Norge
- Ole Gausdal, Riksarkivet Norge
- Maria Press, Riksarkivet i Östersund, Sverige

Et grønt Nationalarkiv

Anna Elínborg Gunnarsdóttir

Islands Nationalarkiv har sat sig det mål at være et forbillede i miljø og klima og at holde negative følger for miljøet fra institutionens virksomhed på et minimum. Institutionen vil bidrage til, at islandske myndigheders forpligtelser over for Parisaftalen opnås, og den deltager på den måde aktivt i kampen mod klimaændringer.

Målet med Islands Nationalarkivs miljø- og klimamålsætning er at mindske udledningen af drivhusgasser (DHG) per årsværk med 40% i 2030 i forhold til 2019. Institutionen sigter også mod en kulstoffri virksomhed ved at kulstofudligne al resterende udledning fra 2019.

Denne målsætning omfatter miljøvirkningerne af Islands Nationalarkivs interne virksomhed og omfatter alle institutionens medarbejdere. Islands Nationalarkivs miljø- og klimamålsætning drejer sig om nedbringelse af udledning af drivhusgasser ifølge vejledninger om offentlige institutioners klimamålsætninger og desuden om institutionens miljøpåvirkninger i bredere sammenhæng. Målsætningen omfatter miljøforhold, som man kan aktuelt kan følge og måle. Det drejer sig om transport, affald, energiforbrug, indkøb, materialebrug og rengøring.

Islands Nationalarkiv sætter sin virksomhed i relation til FN's Verdensmål for Bæredygtig Udvikling vedtaget i 2015. Miljø- og klimamålsætningen tager udgangspunkt i verdensmålene med særlig vægt på mål nr. 8 (forbedret udnyttelse af ressourcer til forbrug og produktion),

■ Grønne skridt.

11 (miljøvenlig trafik, luftkvalitet og affald), 12 (miljøvenlige indkøb), 13 (målsætning for klimaet) og 17 (samarbejdsprojekter mellem offentlige og private).

Islands Nationalarkiv sikrer, at de lovmæssige krav for dets virksomhed overholdes og arbejder konstant for forbedringer af dets miljøindsatser. Institutionen arbejder på at opfylde betingelserne i det certificerede miljøledelsessystem ISO 14001:2015 og deltager i Grønne Skridt i Forvaltningen.

Grønne Skridt i Forvaltningen drejer sig om systematisk at styrke statens funktioner. I Grønne Skridt anføres tiltag omkring seks miljøforhold, og de indføres i fem etaper. Tiltagene angår især normal kontorpraksis, de har positiv indflydelse på miljøet, forbedrer arbejdsmiljøet og mindsker driftsomkostningerne. I anden halvdel af 2019 begyndte vi arbejdet med at indføre Grønne Skridt i Forvaltningen, og i maj 2020 fik arkivet anerkendelse for fire Grønne

Skridt. Vi arbejder fortsat målbevidst på indførelse af de grønne skridt, og arbejdet med indførelse af det certificerede miljøledelsessystem ISO 14001:2015 er vidt fremskredet. Dermed registreres arkivets målsætning for miljø- og trafikforhold og de krav, der stilles til arkivet på de områder.

Man arbejder målrettet mod at gøre Islands Nationalarkiv til en miljøvenlig arbejdsplads. Oplysning til medarbejderne om miljøforhold er øget. Affald sorteres på arbejdspladserne, plastglas og engangsservice bruges ikke længere, rengøringsmidler og rengøringservice er miljøcertificeret, øget indkøb af forskellige miljøcertificerede varer, bedre forhold for cykler og tilbud til medarbejderne om transportaftaler. Nationalarkivet har endvidere fået guldcertifikat for at være en cykelvenlig arbejdsplads.

Siden 2019 har Islands Nationalarkiv ført et grønt regnskab, hvor man har registreret miljøelementer i virksomheden. Regnskabet resultater bruges til at udforme en mål-

sætning og tiltag i forhold til miljø og klima. I det grønne regnskab følger vi de forhold i virksomheden, der kan have negative følger for miljøet. Med regnskabet forsøger vi at sikre, at udviklingen bliver positiv. Med en målrettet føring af det grønne regnskab kan man få indblik i karakteren af indkøb og deres størrelse, såvel energi som varer, og på den måde kan man udarbejde mål for rationalisering og nedsætte forbruget.

For 2020 blev der opstillet målelige målsætninger for miljøforholdene elektricitet, brug af rengøringsmidler, brug af papir, affald og transport. Arkivet har sikret, at der kun bruges miljøcertificeret papir, indgås kontrakter med miljøcertificerede trykkerier og bruges miljøcertificerede rengøringsmidler. Det kan nævnes, at målsætningen for antallet af transportaftaler for året er 20 %, og den er allerede opnået. I september i år

havde 36% af Islands Nationalarkivs medarbejdere underskrevet en transportaftale, altså at de bruger et miljøvenligt transportmiddel og ikke bil for at komme til og fra arbejde.

◆ Skribenten er afdelingschef for afdelingen for drift og bevaring.

Nordisk Arkivdag 2019

Benedikt Jónsson

Nordisk Arkivdag 2019 blev fejret i Islands Nationalarkiv og landets forskellige herredsarkiver lørdag den 9. november 2019. Dagens tema var "Gemt men ikke glemt".

Arkiverne er nationernes hukommelse. Der kan man finde dokumenter fra fortiden, som opbevares for al fremtid og sikrer bevaringen af historien. De fleste kender næsten intet til de dokumenter, der opbevares i arkiverne. Det er netop Nordisk Arkivdags opgave at minde folk om, at disse dokumenter eksisterer, opbevares omhyggeligt og i de fleste tilfælde er tilgængelige for alle. Arkivdagens tema skulle også få os til at tænke over betydningen af at opbevare de dokumenter, der skabes hver eneste dag, der går. Hvordan vil vi opbevare dem? Hvordan vil de belyse nutidens historie, som snart bliver fortid?

Denne gang var der ikke åbent hus i Nationalarkivet. To herredsarkiver åbnede deres døre for gæster og afholdt udstillinger af dokumenter med tilknytning til dagens tema.

Som altid blev der udarbejdet

en særlig webside i anledning af arkivdagen, www.skjaladagur.is. På websiden præsenterede 9 arkiver 19 emner med en eller anden form for tilknytning til dagens tema med tekster og billeder. På websiden fandtes også dagens leder, arkivernes program for Arkivdagen og oplysninger om arkiverne og deres virksom-

hed. I 2019 var der 5.708 brugere af arkivdagswebsiden, 6.648 besøg og 10.952 sidevisninger.

◆ Skribenten er projektleder i Islands Nationalarkiv.

■ Pas til De Olympiske Lege for idrætslærer Geir Jónsson (1910–1997), som rejste til De Olympiske Lege i Berlin i 1936.

■ Forskellige genstande, som Guðmundur Davíðsson (1866–1942), bonde, repstyrer og selselnævningsformand på Hraun i Fljót i Skagafjörður, havde opbevaret i sine gemmer.

1.000 protokoller af uvis proveniens

Jón Torfi Arason

Ved gennemgang og registrering af Afdelingen for økonomisk historie i Islands Nationalarkiv fandt man ca. 1.000 ikke-mærkede handelsprotokoller og dokumenter af uvis proveniens.

Arkivets afdeling for økonomisk historie var en samling arkiver fra nedlagte forretninger, virksomheder og privatpersoner af forskellig art, fra slutningen af 1700-tallet til midten af 1900-tallet. Nationalarkivet iværksatte en særlig indsats for ordening og registrering af disse interessante kilder, og arbejdet blev udført af fire arkivarer over en periode på halvandet år. I februar 2020 blev disse interessante kilder om Islands erhvervs-historie omsider tilgængelige for offentligheden.

Hvordan Afdelingen for økonomisk historie blev til og elefanten i rummet

I de første år af 1900-tallet iværksatte nationalarkivar Jón Þorkelsson en særlig indsats for at indsamle arkivalier fra nedlagte forretninger. Der skal hurtigt være indkommet en vis mængde handelsprotokoller til arkivet, men derudover er det en af Nationalarkivets opgaver at modtage arkiver fra privatpersoner og virksomheder efter konkursbehandling. Lidt efter lidt indgik der derfor en stor mængde dokumenter fra erhvervs-

■ En del af protokollerne, der skulle identificeres.

Foto: Jón Torfi Arason.

livet til arkivet. I anden halvdel af 1900-tallet opstod ideen så om at oprette et særligt arkiv eller en afdeling af Nationalarkivet, som skulle opbevare arkivalier fra erhvervslivet. I 1980'erne gik man omsider i gang med at få styr på disse arkivalier under fællesnavnet Afdelingen for økonomisk historie, men arbejdet blev imidlertid ikke afsluttet. Der resterede en stor samling handelsdokumenter på adskillige snese varepaller i vekslende stadier af registrering, i alt ca. 300 hyldemeter.

Islands Nationalarkiv har i lang tid været interesseret i at få bedre

skik på disse forretningsarkivalier. Det skete så i efteråret 2018, hvor man indledte en særlig indsats. Fire arkivarer ved arkivet gik i gang med at tage dokumenterne af varepallerne, og for at få overblik over projektet besluttede man at undersøge indholdet af alle dokumentkassetter og ordne dem på hylder i et rummeligt registreringslokale.

Men der var en elefant i rummet. Vi vidste, at der var en mængde forretningsprotokoller og dokumenter med uvis proveniens, men som tilhørte denne afdeling for økonomisk historie. Disse protokoller af uvis

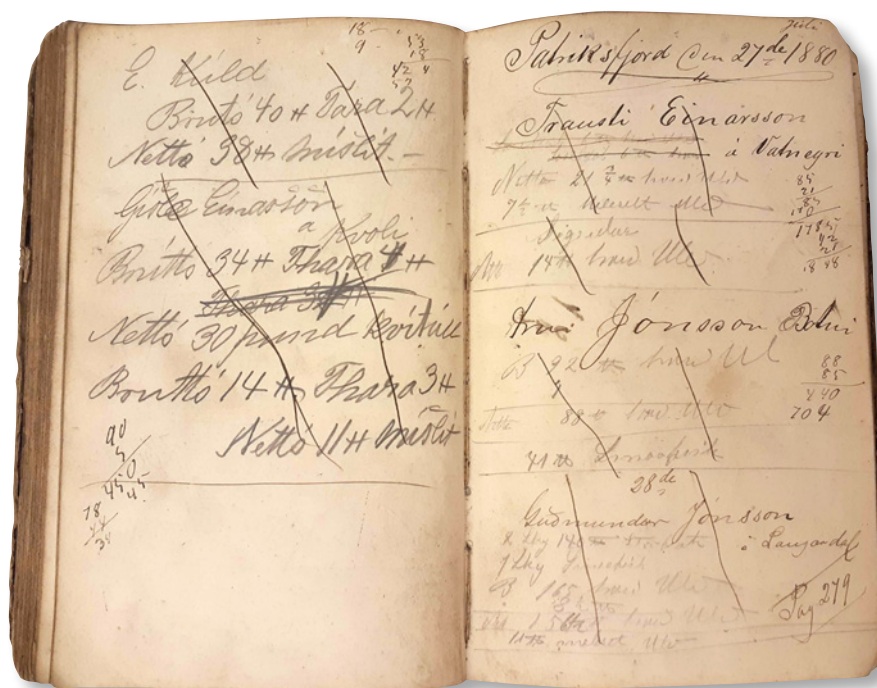
proveniens udgjorde op imod 1.000 numre! Samtidig med vores gennemgang af den del af arkivet, der allerede var registreret, begyndte derfor arbejdet med at identificere disse ukendte protokoller.

Mareridt eller thriller

For at lette arbejdet udarbejdede vi en database over kendte arkiver i afdelingen for økonomisk historie. Her ordnede vi de identificerede forretninger og virksomheder efter, hvornår de havde været i drift og hvor i Island. Det viste sig at være et overordentlig nyttigt redskab for det resterende efterforskningsarbejde. Den første gennemgang af protokollerne uden proveniens var en søgning efter tegn på tid og sted, hvornår protokollerne var skrevet og hvor. Og ifølge de oplysninger blev protokollerne så placeret på hylder til nærmere identifikation.

I en del tilfælde var dette arbejde ganske simpelt. Ved en grundig gennemgang af sådan en proveniensiøs protokol viste det sig måske, at den helt klart stammede fra en bestemt by, og at der i den by kun fandtes én forretning på det tidspunkt. Men i mange tilfælde var dette arbejde ret så kompliceret. De fleste af disse protokoller var en eller anden form for regnskabsprotokoller, og det hjalp for så vidt. Regnskaber er jo normalt ret nøjagtige. Vores opgave gik derfor meget tit ud på at få disse regnskabsbøger til at tale sammen.

Et typisk arkiv fra en forretning indeholder hovedbøger, hvor man har opført alle transaktioner med kunderne, både indskud og hævnninger. Hovedbøgerne bygger så gerne på andre mindre handelsprotokoller, f.eks. kassekladder, som indeholder alle transaktioner ved forretningens disk i tidsrækkefølge. Hver postering i kassekladden har så en henvisning, der kan sammenholdes med hovedbogen. Det var derfor et stort puslespil, og vi måtte tit læse os igennem alt i protokollerne for at finde noget, der kunne give oplysninger om deres proveniens. Men lidt efter lidt fandt de fleste af protokollerne hjem, indgik i serier af andre kendte

■ Her er et opslag af en typisk protokol af uvis proveniens. Her anføres indskud af uld fra angivne indbyggere i byen Patreksfjörður på Vestfjorden i 1880. Sidetallet nederst i højre hjørne henviser til hovedbogen. Men hvilken hovedbog? Foto: Jón Torfi Arason.

regnskabsprotokoller og blev forenet i genskabte arkiver. Puslespillet gik altså op.

Det er altid lidt af et mareridt at stå over for problemer af denne art i et arkiv. Og der er da også årsager til dette. Islands Nationalarkiv har længe haft lokale problemer, og siden 1954 er disse handelsarkivalier i arkivet mindst fem gange blevet flyttet mellem forskellige magasiner. Transport af ikke-registrerede arkiver er risikabel.

Men det kan gå op. Arbejdet med at finde et hjem til disse protokoller var mange gange virkelig spændende, en slags detektivarbejde. På en heldig dag kunne man høre ærværdige arkivarer råbe højt af bare glæde, når en af de hjemløse protokoller gav efter og afslørede sin proveniens.

Afdelingen for økonomisk historie i Islands Nationalarkiv er ophørt med at eksistere som sådan. I stedet er der nu etableret en reolsektion med over 300 enkelte arkiver om Islands erhvervsliv, fra slutningen af 1700-tallet til anden halvdel af 1900-tallet. Arkiverne dækker forskellig baggrund, fra traditionelle købmænd og fiskerederier til skomagere, skræddere og væverier. Nogle

■ En del af de godt 300 arkiver i Afdelingen for økonomisk historie, klar til brug. Foto: Jón Torfi Arason.

af arkiverne består kun af én protokol eller et par ark, mens de største fylder omkring 250 arkivkassetter. Nu har borgere og forskere omsider mulighed for at gå i gang med de historiske regnskaber, få oplysninger om deres forfædres indkøbsvaner eller lede efter oprindelsen af slægtsklenodier. Der er faktisk ingen grænser for efterforskningsmulighederne.

Skribenten er specialist i Islands Nationalarkiv.

Dokumenter fra Anden Verdenskrig – registrering og formidling

Unnar Ingvarsson

I sommer har to historiestuderende, Daníel Godsk Rögnvaldsson og Atli Björn Jóhannesson, arbejdet på at genregistrere et arkiv, der kom til Nationalarkivet i 1967. Arkivet indeholder hovedsagelig arkivalier, der blev til i årene under Anden Verdenskrig. Island overtog ansvaret for sine udenrigsforhold i samme øjeblik, Danmark blev besat af Tyskland, og det nye udenrigsministeriums virksomhed blev straks meget omfattende under den usikre situation, der herskede i verden.

Island blev besat af Storbritannien den 10. maj 1940, og det blev ikke mindst ministeriets opgave at behandle den store mængde klager, som sammenstød mellem en stor mængde udenlandske tropper og islandske borgere afstedkom. Ingen sag har tilsyneladende været så lille, at den ikke har givet anledning til at finde løsninger. En del islændinge klagede over ting, der måtte anses for de rene petitesser midt i en verdenskrig. Bønder klagede over støj fra skydeøvelser, der skræmte fugle i fjeldene, fiskere over, at de ikke måtte sejle uforstyrret gennem forbudte områder, og så videre. Alle disse sager blev behandlet af islandske myndigheder og officererne fra de britiske tropper, og der blev nedsat særlige udvalg til at fastslå, hvordan sagerne skulle løses.

De fleste sager, der blev forelagt myndighederne, var imidlertid bety-

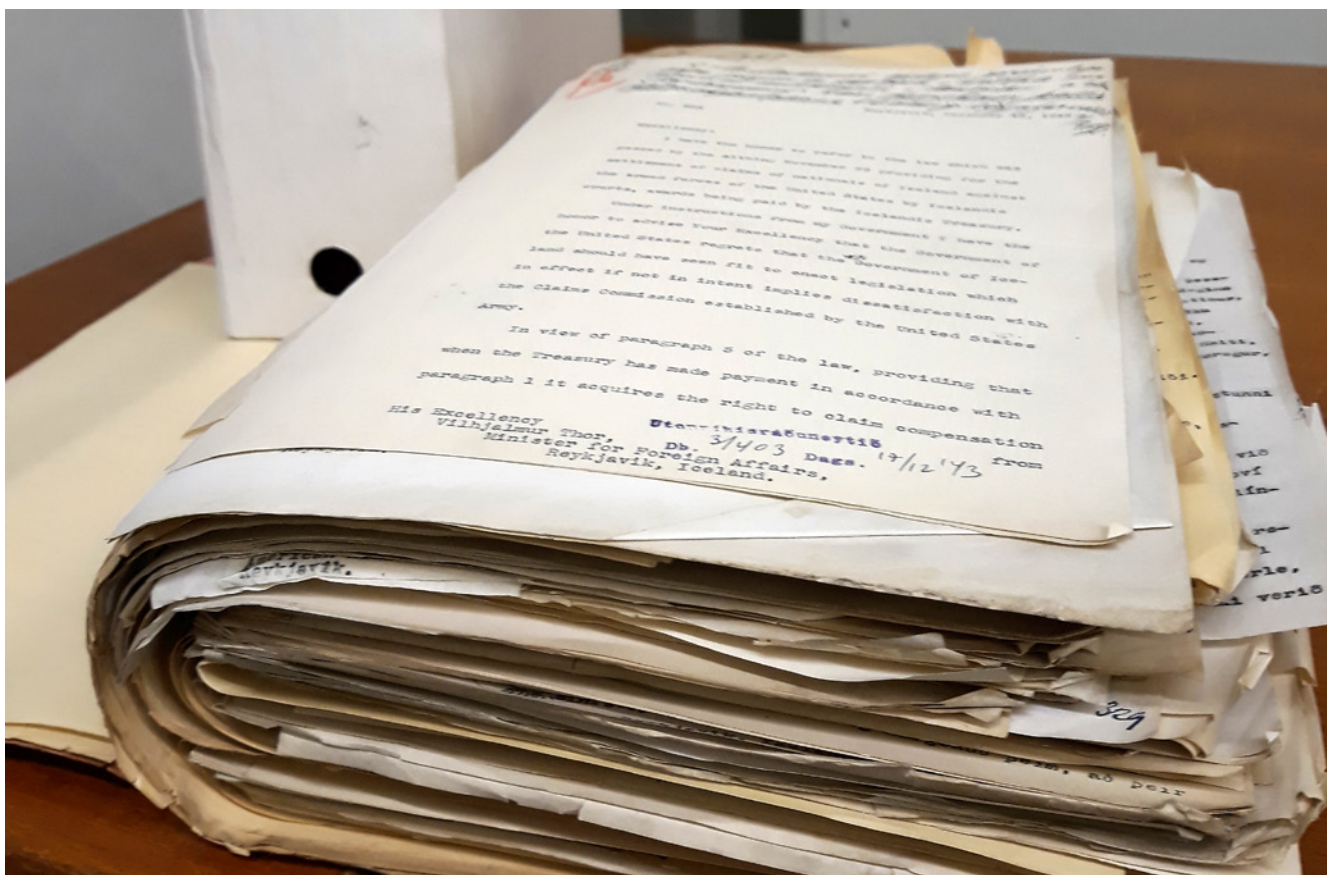
■ Atli Björn Jóhannesson ved sit arbejde med registrering af dokumenterne.

Foto: Unnar Ingvarsson.

delig mere alvorlige. Mange islændinge fik skader eller mistede livet i krigsårene, selv om Island ikke deltog i krigen. Et stort antal skibe og både blev sænket, især af tyske ubåde, og det hændte, at islandske borgere mistede livet f.eks. i forskellige ulykker eller ligefrem af skudsår efter episoder med soldater.

Et ganske stort antal tyskere, gift med islandske kvinder, blev arresteret og transporteret til Storbritannien.

Det samme gjaldt enkelte islændinge, der var mistænkt for spionage eller havde begået ulovligheder, så de allierede mente, at de udgjorde en trussel under krigstilstand. Det blev ministeriets opgave at være kontakttled mellem de britiske og senere de amerikanske myndigheder og familierne til dem, der led denne skæbne. Endvidere skulle man sørge for hjemtransport for islændinge, der var strandet i Europa. Alt dette

■ Dokumenterne i udenrigsministeriets aflevering i 1967 var ordnet efter det såkaldte kancellisystem. Derved opstod store og omfattende ark, hvilket ikke er heldigt for opbevaringen af dokumenterne. Foto: Unnar Ingvarsson.

forårsagede et enormt arbejde, som man forsøgte at løse på rimelig vis i det islandske ministerium.

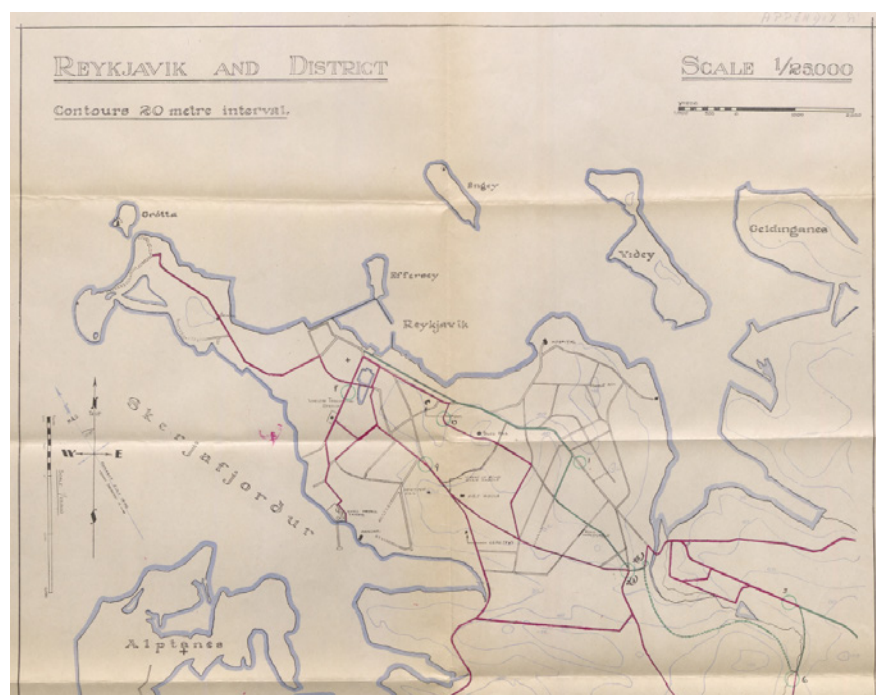
Trods en tydelig vilje i ministeriet til at løse disse meget disparate korrespondancer var registreringen af arkivalierne stærkt mangelfuld. Dokumenterne blev betegnet med navne uden egentlig betydning, f.eks. Krigen i Europa I-XIII og ligger i mange kassetter. I andre arkivaliegrupper findes der dokumenter, der simpelthen hedder: Storbritannien, USA eller Danmark, og der er ingen yderligere forklaring på, hvilke arkivalier det drejer sig om. Hver kassette indeholder derfor mange disparate sager uden supplerende beskrivelse, og derfor var søgbarheden af arkivalierne stærkt begrænset.

At registrere er ikke det samme som at registrere

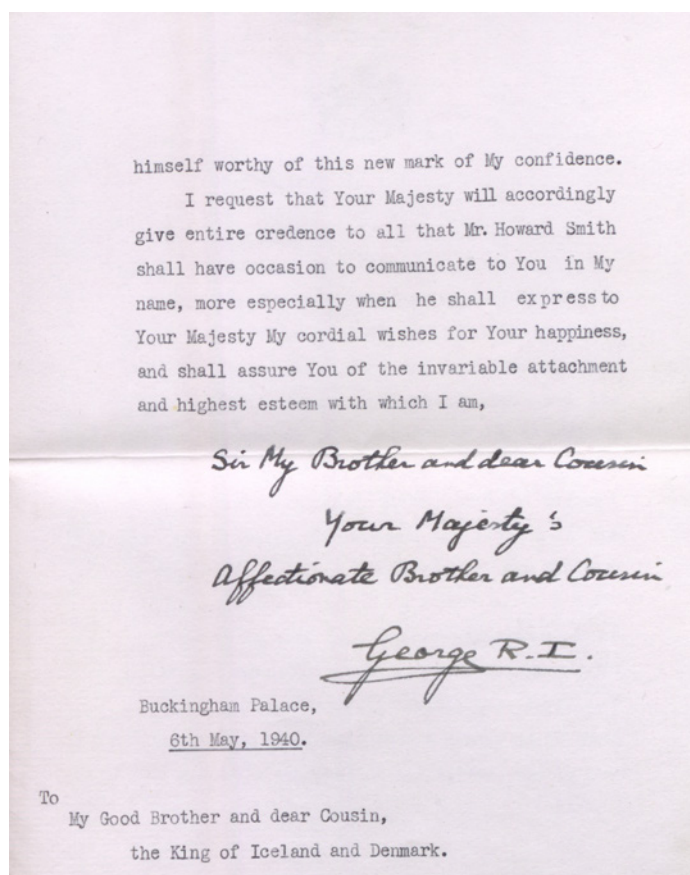
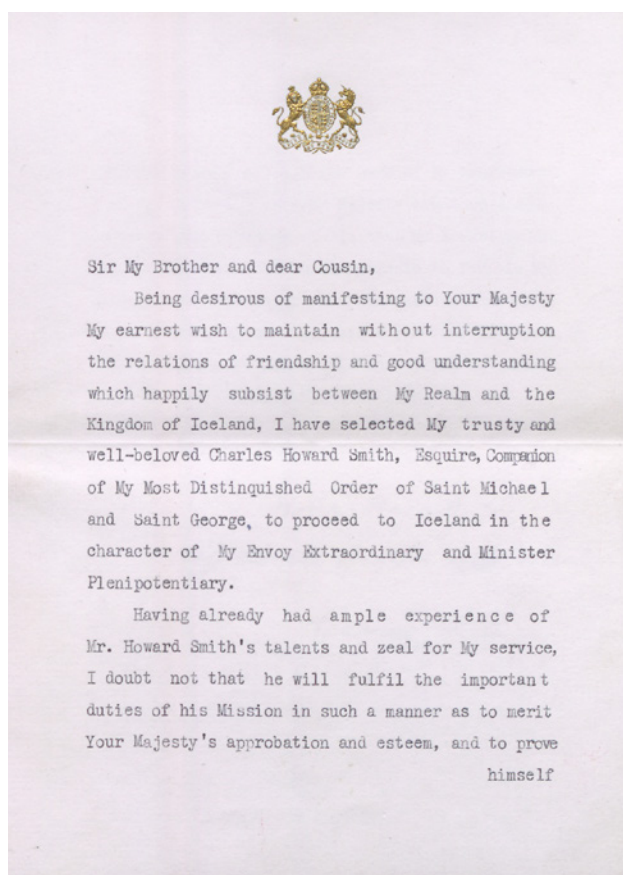
Daníel Godsk Rögnvaldssons og Atli Björn Jóhannessons opgave bestod først og fremmest i at genregistrere

en del af dette arkiv for at forøge dets søgbarhed. Desuden var det nødvendigt at udskifte indpakning, glatte og ordne papir og fjerne hæfteklam-

mer og clips. Papiret, man brugte på denne tid, er yderst ringe, og brugen af arkivalierne i de mellemliggende år har givet skader. De to har arbej-

■ Flugtveje fra Reykjavík.

■ Akkreditiv for Howard Smith, Storbritanniens ambassadør i Island, underskrevet af kong George VI af Storbritannien.

det på projektet i tre måneder med støtte fra Rannís, Islands forskningsfond til støtte for forskellige forskningsprojekter. Projektet har givet vigtige oplysninger, f.eks. om, hvor tidkrævende det er at genregistrere den slags arkiver. Denne ene aflevering fra udenrigsministeriet udgør kun en brøkdel af arkivalierne om Island i Anden Verdenskrig. Næsten alle offentlige arkiver fra krigsårene har direkte eller indirekte relation til besættelsen, og en del af projektet var at skaffe en oversigt over arkivalier i andre arkiver, der var grund til at genregistrere for at gøre dem mere søgbare.

Scanning og formidling

Projektet bestod også i en scanning af en række dokumenter fra arkivet. Det stod fra begyndelsen klart, at det var nødvendigt at genregistrere arkivet for at gøre det muligt at formidle det ordentligt. Nu er der scannet ca. 5.000 dokumenter fra arkivet, og det er meningen at formidle en betyde-

lig større andel inden længe. Rent faktisk tager det kun en brøkdel af tiden, som registrering og ordning af dokumenterne tager, at scanne og formidle arkivalierne. Grunden til projektet er ikke mindst, at der ifølge islandsk lov skal være gået 80 år fra oprindelsen af følsomme personlige dokumenter, før man må oplyse om indholdet af dem. Dermed siges ikke, at alle følsomme dokumenter offentliggøres på nettet, når de er blevet 80 år gamle.

Kontakten mellem unge piger og soldater i disse år var yderst følsomme forhold. Politiet førte tilsyn med kontakten og arresterede ligefrem unge piger og anbragte dem på særlige hjem for at fjerne dem fra soldaterne. Det fik navnet "Omstændighederne". Fordi en del af pigerne var meget unge, er det ikke usandsynligt, at nogle af dem stadig lever, og der er en betragtelig forskel på at tillade adgang til oplysninger på læsesale i arkiver og på nettet. I disse tilfælde er det derfor arkivets

egen selvstændige beslutning, om man vil anse det for rimeligt at offentliggøre den slags oplysninger, også selv om der tilsyneladende ikke er noget i lovgivningen, der direkte forbyder det. Man drøfter dette aktivt blandt arkivets medarbejdere og sikkert også andre steder, for det har forbindelse med personbeskyttelse og folks adgang til oplysninger med søgesystemer.

Projektet har vist betydningen af at tage visse ældre arkiver indgået til Islands Nationalarkiv til genregistrering, for det er nødvendigt for at lette adgangen til materialet, og især på grund af scanning af dokumenterne. Det er det første skridt i den retning, men ikke det sidste.

Skribenten er specialist i Islands Nationalarkiv.

Den Spanske Syge er kommet på mode

Jørgen Mikkelsen

Jubilæet for Den Spanske Syge og fælles-træk med corona-pandemien skaber ny interesse for den historiske epidemi, som ramte samfundet hårdt i 1918–1920.

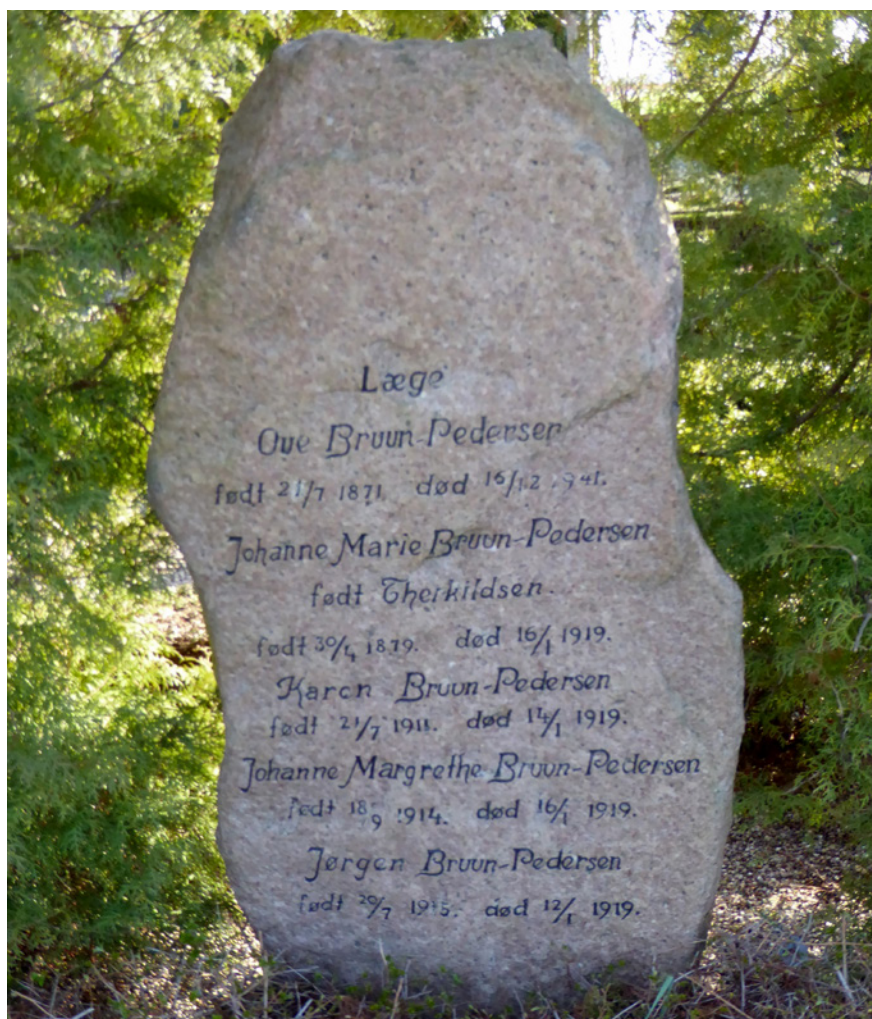
”Må vi komme ind på Rigsarkivet for at se, hvordan man brugte mundbind tidligere – fx under Den Spanske Syge?” og ”Har Rigsarkivet lister over alle danskere, der døde af Den Spanske Syge?”

Sådan omtrent lød to af de spørgsmål, som Rigsarkivets ”elektroniske brevkasse” (Spørg Rigsarkivet) har modtaget i det seneste halvår. Sammen med flere andre spørgsmål om Den Spanske Syge – typisk fra gymnasieelever eller studerende, der har været i gang med opgaveskrivning – vidner de om, at den store epidemi i 1918–20 nu for alvor er hentet frem fra det ”historiske tusmørke”, hvor den befandt sig, da journalisten Tommy Heisz og lægen og historikeren Hans Trier for to år siden skrev hver sin anmelderroste bog om emnet. Der er ingen tvivl om, at disse bøger har stimuleret til flere studier i emnet, men det har corona-pandemien naturligvis også, fordi det er så oplagt at sammenligne udviklingen i dag og for 100 år siden.

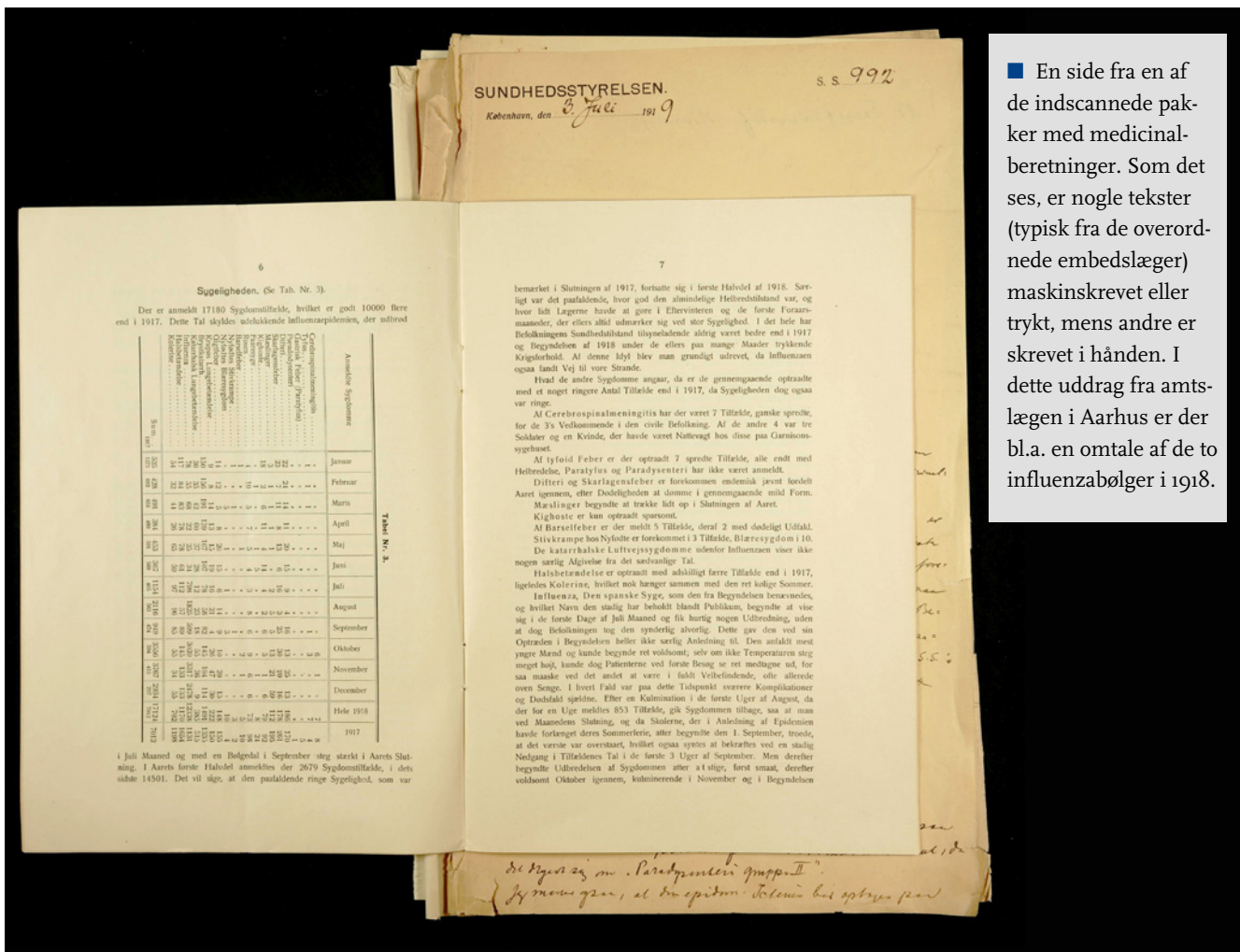
I Rigsarkivet har vi bl.a. oplevet den stigende interesse ved, at kunderne har stået i kø for at se medicinalberetninger fra epidemiårene. Rigsarkivet ligger inde med sådanne

årsberetninger fra såvel embedslæger som praktiserende læger og sygehushæger m.fl. fra 1803 til 1958. Da de epidemiske sygdommes udbredelse

altid har været et af de mest velbelyste emner i disse indberetninger til den centrale sundhedsforvaltning, udgør de en helt central kilde ved studier af

■ Nogle familier blev ramt meget hårdt af Den Spanske Syge. Ove Bruun Pedersen, der var praktiserende læge i Haslev, mistede sin kone og alle sine tre børn i løbet af fire dage i januar 1919. Han overlevede selv epidemien, men giftede sig aldrig igen. Gravsten på Haslev kirkegård. Foto: Jørgen Mikkelsen.

■ En side fra en af de indscannede pakker med medicinalberetninger. Som det ses, er nogle tekster (typisk fra de overordnede embedslæger) maskinskrevet eller trykt, mens andre er skrevet i hånden. I dette uddrag fra amtslægen i Aarhus er der bl.a. en omtale af de to influenzabølger i 1918.

epidemier i Danmark. Men derudover er mange medicinalberetninger fremragende kilder til belysning af sundhedsforvaltningens udvikling, de sanitære forhold i offentlige institutioner, befolkningens mad- og drikkevaner og mange andre social- og kulturhistoriske problemstillinger. Og da medicinalberetninger dækker hele "Syddanmark" frem til 1958 samt Færøerne, Grønland og de dansk-vestindiske øer i en del af perioden indtil ca. 1910, og de enkelte års indberetninger er henlagt efter geografiske kriterier (typisk amtsvis), er materialet også velegnet til lokal- og regionalhistoriske studier.

I de seneste år har Rigsarkivet fået mulighed for at indscanne de vestindiske og færøske medicinalberetninger takket være forskellige former for økonomisk støtte, og for nylig har vi også taget hul på "hovedstammen" – de 460 pakker med materiale fra "Syddanmark" 1803–1958. Det var netop et akut publikumspress

på medicinalberetningerne fra 1918–20, der satte gang i denne proces, som indtil videre har betydet, at de 20 pakker fra 1914–20 nu er tilgængelige over nettet. Vi håber naturligvis, at det på sigt vil lykkes at få mulighed for også at digitalisere de resterende dele af samlingen. Derudover har vi planer om at afprøve forskellige transskriptionsmetoder på medicinalberetningerne fra 1918–20. Resultaterne af et sådant projekt må bl.a. kunne være til stor nytte for de lærere, elever og studerende, som nu er ved at få øjnene op for potentialet i materialet.

Og så skylder jeg vist at fortælle, hvordan vi besvarede de to spørgsmål, der blev nævnt i indledningen til artiklen. Til det første måtte vi fortælle, at medicinalberetningerne fra 1918-20 ganske vist nævner en del om lukning af skoler og andre initiativer til at hindre smittespredning, men mundbindenes historie i Danmark går vist ikke længere til-

bage end sommeren 2020. Til det andet spørgsmål svarede vi, at der er stor usikkerhed om det samlede dødstal. Hans Trier nævner fx et tal på 15.000–18.000. Når det i 1920 blev besluttet, at alle danske dødsattester for fremtiden skulle fremsendes til Sundhedsstyrelsen (mens de fleste af disse attester indtil da ikke var kommet længere op i det administrative system end den lokale embedslæge), så skyldes det formentlig netop, at det var utilfredsstillende for de centrale myndigheder, at man ikke havde en mere præcis viden om dødstallene under Den Spanske Syge – selv om mange af medicinalberetningerne fra epidemiårene unægtelig indeholder masser af tal.

Skribenten er arkivar og seniorforsker i Rigsarkivet.

Sterilisationens historie

Laura Klingenberg Staugaard
Mette Fransiska Seidelin
Asbjørn Romvig Thomsen

I 1923 blev den knap 20-årige Anna anbragt på Sprogø Kvindehjem, hvor "moralsk defekte" unge kvinder blev isoleret fra omverdenen. Anna havde samme år født et barn, og af sagen fremgår det, at hun ikke var i stand til at passe det, og at hun var "libidenos". Anbringelsen blev begrundet med, "at hun fremtidig vilde møde med et Barn hvert Aar, hvis hun fik Lov til at gaa frit omkring." Anna kom ud igen, men først efter at hun i 1930 blev steriliseret. Hun var ikke den eneste: næsten 13.000 andre blev i perioden 1929–1967 (tvangs-)steriliseret/kastreret. I Rigsarkivet findes sterilisationssagerne, og ni af dem er netop blevet tilgængeliggjort for gymnasieskolerne – heriblandt Annas.

Næsten 100 år efter Annas sterilisation har Fredericia Gymnasium taget initiativ til at dykke ned i historien og blive klogere på velfærdsstatens behandling af de såkaldt "åndssvage". Gymnasiet ligger tæt på Den Kellerske Åndssvageanstalt i Brejning, som Sprogø Kvindehjem hørte under, og da historielærerne Iben Rausgaard og Christina Spanggaard planlagde afholdelse af en emneuge, der skulle styrke elevernes kendskab til denne del af historien, kontaktede de Rigsarkivet. Det blev startskuddet til et samarbejde, hvor både Rigsarkivets Digitale

■ Portrætfoto af Anna fra ca. 1923. Portrættet befinder sig i Annas klientsag i arkivet fra Den Kellerske Åndssvageanstalt. Foto: Rigsarkivet.

Undervisningsteam og lærerne bød ind med kompetencer og indhold til et nyt undervisningsmateriale. Resultatet blev den digitale gymnasiepakke *De uønskede – sterilisation og kastration af "åndssvage"*, der er frit tilgængelig for alle interesserede.

Kilderne fra Den Kellerske Åndssvageanstalt

I gymnasiepakken får elever digital adgang til ni personers sterilisationssager og fire klientsager fra Den Kellerske Åndssvageanstalt. De "åndssvages" sager giver eleverne en enestående chance for at arbejde med et næsten uudforsket kildemateriale og derved arbejde som histo-

rikere og skabe deres egen forståelse af (tvangs)sterilisationen af "åndssvage" i 1930'ernes Danmark.

Ved at undersøge rigtige menneskers skæbner igennem sterilisationssagerne får eleverne adgang til sterilisationsprocesserne og myndighedernes begrundelser for indgrebet. De får f.eks. indblik i, hvad der skulle til for at blive anbragt på De Kellerske Åndssvageanstalter, og i, hvordan overlæge Hans Otto Wildenskov argumenterede for, at de "åndssvage" skulle steriliseres, ligesom materialet inviterer til refleksion over, om fortidens handlinger bør bedømmes på nutidens præmisser – eller samtidens.

De fire klientsager er generelle sager om hele den anbragtes ophold på anstalten. De kan således være betydeligt mere omfattende end de mere specialiserede sterilisationssager. To af de ni personer fra sterilisationssagerne er repræsenteret med en klientsag, mens de to andre klientsager handler om anbragte, der ikke blev steriliserede. Dermed får eleverne ikke blot mulighed for at få yderligere kød og blod på de anbragte gennem de omfattende klientsager – det bliver også tydeligt, at en anbringelse ikke nødvendigvis resulterede i fratagelsen af retten til at få børn.

Den historiske forståelse – med Rigsarkivets hjælp

I erkendelse af, at det kan være en stor mundfuld for eleverne at skaffe

■ Tre elever fra Fredericia Gymnasium præsenterer deres produkt for lærerne og for Rigsarkivets Digitale Undervisningsteam.

Privatfoto.

sig overblik over og fortolke alle de originale dokumenter, der ligger i sagerne, har Rigsarkivets Digitale Undervisningsteam udarbejdet forskellige hjælpeværktøjer. På hjemmesiden ligger to faktaark, hvor dels lovgivningen bag sterilisationerne, dels velfærdsstatens lovgivningsmæssige udvikling i perioden er forklaret. Dertil kommer en generel introduktion til åndssvageanstaltens historie, som er udarbejdet af professor i historie Poul Duedahl (Aalborg Universitet). Den hjælper eleverne med at placere sagerne i den historiske kontekst, hvor videnskabsfolk og politikere troede på racehygiejne og eugenik.

For at lette det rent tekniske overblik over de enkelte sager og deres mange dokumenter og aktører er der desuden udarbejdet indholdsfortegnelser og tidslinjer over dem – samt et fælles personregister.

For at gøre Rigsarkivets materialer brugbare for flere fag end Historie indeholder hjemmesiden også et sæt statistiske data på 250 anonyme "åndssvage", som blev steriliseret/kastreret. Materialet indbyder til et tværfagligt samarbejde imellem Historie, Samfundsfag og Matematik, hvor eleverne kan lave statistiske

analyser, der kan give indtryk af, hvem de (tvangs)steriliserede var, ud fra variable som f.eks. social baggrund, køn og alder.

Det er imidlertid ikke kun eleverne, der er tænkt på som målgruppe. Rigsarkivets samarbejdspartnere på Fredericia Gymnasium har udarbejdet et detaljeret og ambitiøst forslag til undervisningsforløb, som andre lærere kan tage direkte til sig eller modificere til egne formål – her er oplæg til både klasseundervisning, ekskursion og projektarbejde.

Digital formidling på nye måder

Rigsarkivet har tidligere udarbejdet to gymnasiepakker i tæt samarbejde med gymnasielærere. I udarbejdelsen af *De uønskede* har vi i samarbejde med Fredericia Gymnasium valgt at gå nye veje i forhold til at bruge dialogbaseret interaktion med eleverne. Udarbejdelsen af gymnasiepakken fandt sted samtidig med, at gymnasieeleverne i Fredericia arbejdede med sterilisationssagerne. Eftersom de to processer – Rigsarkivets udarbejdelse af materialet og elevernes arbejde med sagerne – foregik parallelt, har ikke kun lærerne, men også eleverne været værdifulde og kom-

petente sparringspartnere i forhold til at skabe et undervisningsmateriale, der er relevant og interessant for målgruppen. Vi indgik således i en interaktion med eleverne, der fandt sted både digitalt og fysisk. Vi havde først et virtuelt møde, hvor Undervisningsteamet afholdt fjerndundervisning via Skype, og hvor eleverne bød ind med kommentarer og spørgsmål til kilderne. Det digitale univers blev desuden efterfølgende benyttet til livechat med eleverne, hvor vi bistod som arkivfaglige og historiefaglige sparringspartnere, da de var kommet i gang med deres arbejde med kilderne. Det fysiske møde fandt sted på Fredericia Gymnasium, hvor vi evaluerede elevernes arbejde med kilderne og gav dem faglig feedback.

Den tætte kontakt med både elever og lærere gav os et værdifuldt indblik i gymnasiepakken anvendelighed, og vi blev bekræftet i, at originale kilder styrker elevernes mulighed for selv at fortolke og analysere historien.

Skribenterne er arkivarer og seniorforskere i Rigsarkivet.

Det Stockholmske Blodbad

Jørgen Mikkelsen

Det er i år 500 år siden Det Stockholmske Blodbad, som var begyndelse på afslutningen på Kalmarunionen. Kætterbrevet er selve det juridiske grundlag for henrettelserne.

Det kan virke som en morbid tanke at afslutte et langvarigt nordisk samarbejdsprojekt – som Nordisk Arkivnyt jo har været – med at bringe en artikel om et dokument, der var grundlag for en af de mest berygtede begivenheder i den dansk-svenske fælles historie. Men da det nu en gang den 8. november er 500 år siden, det såkaldte kætterbrev blev udarbejdet på slottet i Stockholm, og dokumentet i dag har status som et af de såkaldte ENB-arkivalier (dvs. arkivalier af enestående national betydning) i Rigsarkivet i København, må det alligevel være rimeligt at fremvise pergamentet med de otte segl.

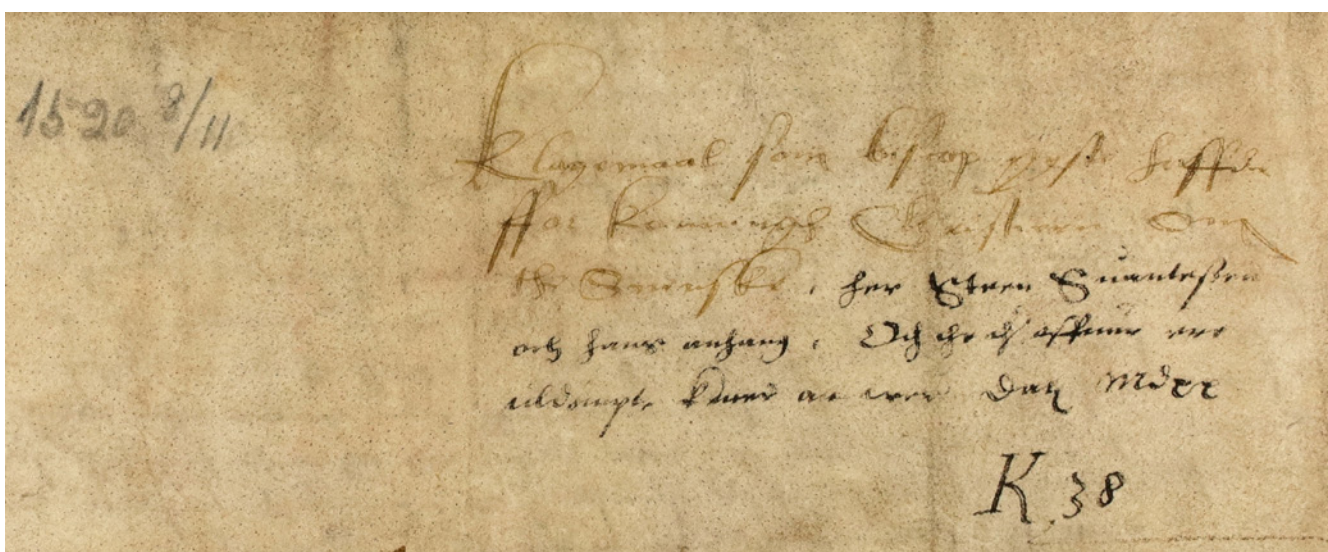
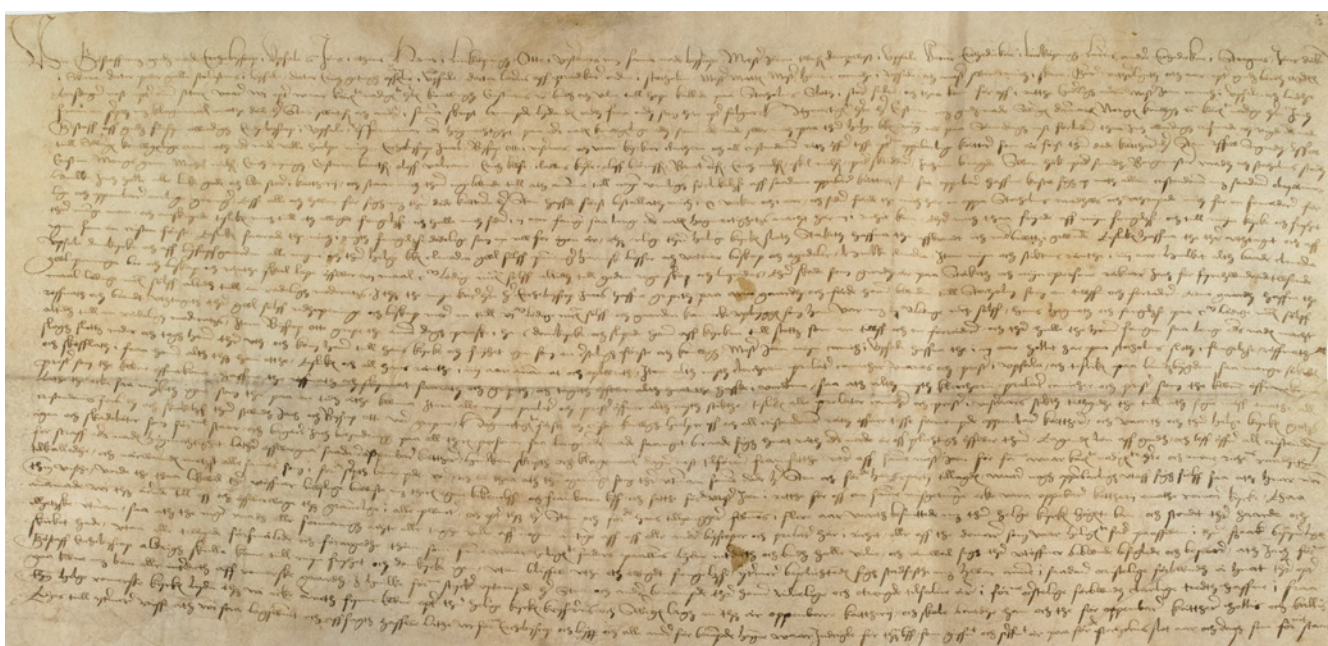
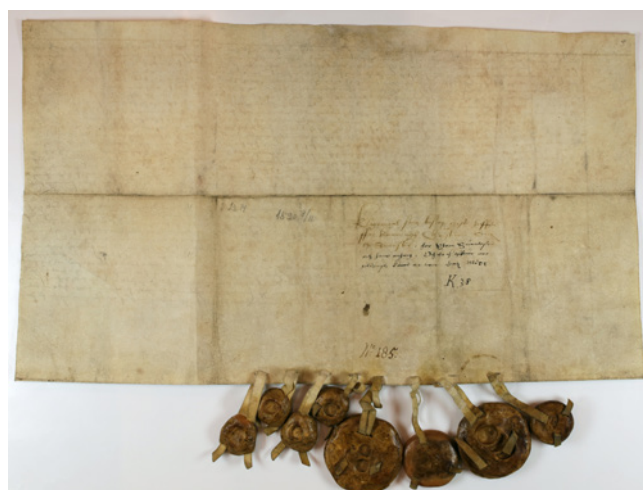
Forskerne diskuterer stadig, om Det Stockholmske Blodbad den 8. og 9. november 1520 krævede 82, 94 eller måske "blot" ca. 70 dødsofre, samt hvem der indtog hvilke roller i planlægningen og udførelsen af den forudgående retssag, og hvornår tanken om en sådan proces blev undfanget. Det står dog klart, at både Christian 2. og ærkebisp Gustav Trolle i Uppsala spillede en helt central rolle, og at de begge havde en interesse i at skaffe sig af med en række fremtrædende personer i det

svenske samfund. For Trolles vedkommende drejede det sig om hævn over nogle af dem, der tre år tidligere havde kastet ham i fængsel og nedrevet hans store borg. For Christian gjaldt det om at markere, at den krig mod oprørske svenskere, der havde været i gang omkring 20 år, nu definitivt var afsluttet med dansk sejr, således at Kalmar-unionen var blevet retableret som en stærk enhed med ham som den ubestridt mest magtfulde person.

Kongen havde da også indkaldt en lang række af "samfundets spidser" til en storstilet kroningsfest på slottet i Stockholm i begyndelsen af november. Det var på fjerdedagen af denne fest, at slottets porte uden varsel blev lukket, så det blev umuligt at slippe ud. Derefter blev der oplæst en tekst, som anklagede 18 navngivne stormænd samt et større antal navngivne personer for "åbenbart kætteri" mod den katolske kirke, hvad der efter datidens kirkeret blev anset for så alvor en forbrydelse, at den måtte straffes med døden, og det var en handling, som ingen verdslig herre ville kunne give amnesti for. I slottet fulgte nu et hektisk døgn med (skin)forhør, før det endelige ankla-

■ Forskere fra primært Danmark og de andre nordiske lande dykker stadig ned i historien om Det Stockholmske Blodbad og søger de originale kilder til den dramatiske historie. Foto: Rigsarkivet, Niels Gravesen.

Den 8. november i år fyldte kætterbrevet 500 år. Det blev udarbejdet på slottet i Stockholm og opbevares i dag i Rigsarkivet i København. Her har det ENB-status, dvs. det er et arkivalier af enestående national betydning. Her ses det vigtige pergament med de otte segl. Foto: Rigsarkivet, Niels Gravesen.

geskrift, kætterbrevet, blev udfærdiget og besejlet, og allerede samme dag påbegyndte man henrettelserne, der bl.a. omfattede to bisper, 15–18 adelsmænd, tre borgmestre og 14 rådmænd.

I Lars Bisgaards nyligt udgivne biografi om Christian 2. skelner han mellem det juridiske og politiske ansvar for de voldsomme begivenheder. Det juridiske ansvar lå hos Gustav Trolle og flere af de andre bisper, der udarbejdede kætterbrevet, mens det politiske ansvar var

kongens. Han kunne jo have undladt at dømme eller have videresendt anklagen til de pavelige embedsmænd i Rom, hvad der formelt set ville have været det mest korrekte.

Men hvis kongen havde troet, at de blodige dage i Stockholm ville sætte et endeligt punktum for den svenske oprørstrang, blev han snart tvunget til at revidere sin opfattelse. For som man så ofte har set i verdenshistorien, kan en brutal undertrykkelse af en befolkningsgruppe blive en stor inspirationskilde til

et nyt oprør. I Sverige begyndte det allerede i 1521, da Gustav Eriksson Vasa – en søn af en af de henrettede adelsmænd – stillede sig i spidsen for en ny opstand, der med militær støtte fra Lübeck førte til, at han i 1523 kunne udråbes til konge af Sverige.

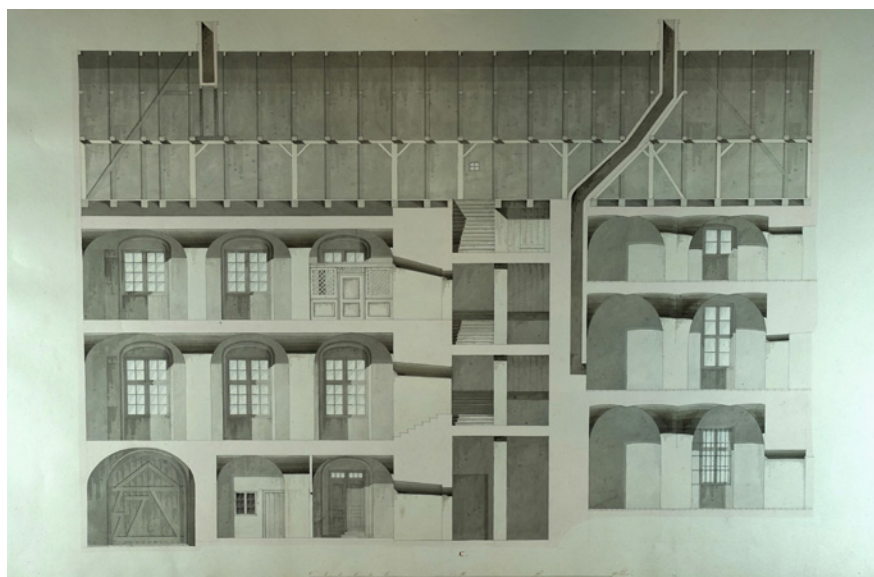
Skribenten er arkivar og seniorforsker i Rigsarkivet.

Geheimarkivbygningen 300 år

Ronny Andersen

Rigsarkivet skulle i år have fejret sit 300-årsjubileum på Slotsholmen i København.

På en aprildag i 1720 kunne man se et mærkeligt optog gennem København, fra Rosenborg via Gothersgade, Kgs. Nytorv, Holmens Kanal og til Slotsholmen. Matroser fra flåden bar 40 egetræsskabe, fyldt med rigets vigtigste dokumenter gennem byen. Siden omkring 1684 havde rigets arkiv været opbevaret i kælderen under Rosenborg Slot, men nu stod en ny bygning klar til skabene og deres dyrebare indhold. Geheimarkivbygningen opførtes af hofbygmester J.C. Ernst (1666–1750), der også opførte den samtidige røde kancellibygning ved siden af Geheimarkivet, der til den anden side grænsede op til den af Frederik

■ Det Kongelige Geheimarkiv. Rigsarkivet Rentekammeret, Ældre bygningstegninger 1738–1919, Rosenbergske mapper nr. 49 snit.

III opførte bygning til Det Kongelige Bibliotek og Kunstammeret. Geheimarkivar Frederik Rostgaard (1671–1745) sendte 12. april 1720 nøg-

len til det gamle arkiv til kongen, Frederik IV, sammen med et af den litterært interesserede geheimarkivar forfattet lejlighedsdigt:

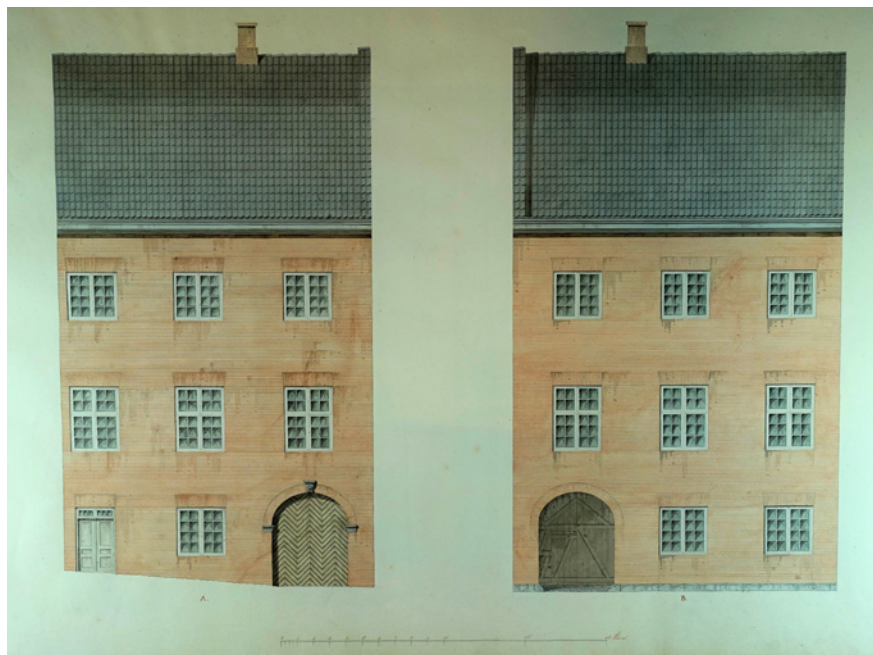
*En skat, imod hvilken guld og sølv kan lidet veje
Har Rosenborg slot haft hidindtil i eje.
Af frygt for ildens magt den dybt i jorden lå
Men nu ved fugtighed snart ville undergå.
Thi lod Hans Majestæt et prægtigt hus opbygge
Hvor hans Geheimearkiv kan stå i største trygge.
Did hen fra Rosenborg det flyttet blev i går
Ved mig, som det har gemt i tyve år.*

Geheimearkivaren fremhæver i sit digt bevaringsmæssige og sikkerhedsmæssige grunde til bygningsens opførelse. Årene i Rosenborgs fugtige kælder har givetvis ikke været godt for de skrøbelige arkivalier.

Sammenlignet med sine naboer, Biblioteksbygningen og Kancellibygningen, er Geheimearkivbygningen en beskeden bygning, både i størrelse og udstyr. En prosaisk bygning. Historikeren Christian Bruun (1831-1906) har beskrevet Geheimearkivbygningen således:

”...det solidt byggede Hus blev i sit Ydre temmelig uanseligt, medens det Indre, uden at have meget af prale af hvad Dekorationer angaar, dog med sin prunkløse Udstyrelse, de overalt hvælvede Lofter, det smukke Gulv, belagt med sorte og hvide Marmorfliser, gjør et alvorligt, men meget behageligt Indtryk. Og dette Indtryk faar en egen høitidelig Karakter for Beskueren ved Bevidstheden om de mangfoldige for Danmarks Historie i det Store som i det Smaa saa vigtige og skjæbnesvangre Dokumenter, man her befunder sig i Selskab med, og igjennem hvilke Fortiden træder lyslevende frem for Historieforskeren.”

Geheimearkivbygningen står 300 år efter sin opførelse endnu, har endnu sit smukke gulv og sine hvælvede lofter. Endnu befolkes bygningen af arkivets medarbejdere, i pagt med den kongelige resolution Rostgaard fik udvirket om, at bygningen alene skulle benyttes af arkivet og dets ”Betiente”. Indenfor nok et års

■ Det Kongelige Geheimearkiv. Rigsarkivet Rentekammeret, Ældre bygningstegninger 1738–1919, Rosenbergske mapper nr. 49 opstalt.

■ Moderne interiør fra Geheimearkivbygningen.

tid vil de sidste arkivmedarbejdere forlade Geheimearkivbygningen og Rigsarkivets andre bygninger på Slotsholmen. En planlagt fejring af 300-årsjubilæet satte nedlukningen i forbindelse med Covid-19-epidemien desværre en stopper for.

Skribenten er arkivar og heraldisk konsulent i Rigsarkivet.

Finska riksarkivet förnyar sin bevarande- och gallringspolitik

Tytti Voutilainen

Trots att den nya arkivlagen låter vänta på sig har Riksarkivet gått in för att förnya sin bevarande- och gallringspolitik. Förändringarna inom den övriga lagstiftningen sker i allt snabbare takt, efter Finlands inträde i Europeiska Unionen i allt fler aktörers regi, och de bör beaktas – även av Riksarkivet. Artikeln redogör för de överväganden som ligger till grund för det nya politikdokumentet.

Till Riksarkivets centrala samhällsuppdrag hör att definiera vilken dokumentinformation som producerats av den offentliga förvaltningen skall bevaras varaktigt och i vilken form detta skall ske (Arkivlagen 831/1994 §8 och 11). Bevarande- och gallringsverksamheten har baserat sig på den gallringspolitik och den gallringsstrategi (AL/21220/07.01.03.00/2012) som fastställdes år 2012. Gallringspolitikdokumentet har uttryckt de mål som Riksarkivet fastställt för bevarandeanalysen och gallringsverksam-

heten. Gallringsstrategin igen har angett de metoder som används inom Riksarkivet vid bevarandeanalys och gallring samt de principer och kriterier som styr denna verksamhet.

Den gallringspolitik och den gallringsstrategi som fastställdes 2012 har inte drabbats av tidens tand, men de måste nödvändigtvis förnyas p.g.a. att Europeiska Unionens allmänna dataskyddsförordning (2016/679), den nationella dataskyddslagen (1050/2018) och lagen om informationshantering inom den offentliga förvaltningen (906/2019)

■ Europeiska kommissionen, central aktör bakom Europeiska Unionens allmänna dataskyddsförordning. Förordningen ingår i Finlands författningssamling. Foto: Wikimedia Commons.

trätt i kraft och digitaliseringen fortsätter att avancera inom den offentliga förvaltningen. Förändringarna i samhället under 2010-talet – sociala media, kraven på mer delaktighet för medborgare och befolkningsgrupper och mer insyn i den offentliga förvaltningen t.ex. – gav mer eftertryck åt förändringsbehoven.

Riksarkivet startade 2019 ett internt projekt för utveckling och förnyande av bevarandeanalysen och gallringen vid Riksarkivet, vilket också skulle producera ett nytt dokument för bevarande- och gallringspolitiken. Projektet förväntades därtill producera information för en förberedande utredning med tanke på en ny arkivlag. Under projektets förberedande utredningsskede

- utreddes den nya lagstiftningens effekter på fastställandet av bevarandevärde,
- kartlades de nordiska arkivlagstiftningsprojekten,
- utreddes kostnadsfaktorerna beträffande förvaring och arkivering av ursprungligen digitalt material,
- kartlades den nyaste internationella diskussionen om fastställande av bevarandevärde,
- stiftades närmare bekantskap med praxis inom fastställande av bevarandevärde och gallring i viktiga länder av jämförbart slag såsom Nederländerna, de nordiska länderna, Estland, Australien och Nya Zeeland och de dokument som styrde denna verksamhet.

På basis av de utredningar och rekommendationer som tillkom under detta preliminära skede tillkom våren 2020 ett utkast till bevarande- och gallringspolitik, som sändes ut på finska och svenska våren 2020 på en omfattande remissrunda. På basis av den respons som erhöles under remissrundan slutför projektgruppen som bäst sitt arbete med politikdokumentet. I det följande granskas de mest centrala punkterna i det nya politikdokumentet.

Bevarande- och gallringspolitik-

dokumentet är i likhet med föregångaren en bevarandestrategi och en deklaration. Vid utarbetandet av politikdokumentet har man bevarat de mest hållbara elementen i den finländska bevarande- och gallrings-traditionen: t.ex. förhandsgallringen (den proaktiva bevarandeanalysen), samarbetet med myndigheterna och kontinuummodellen inom hanteringen av livscykeln för dokumentinformation. Bevarandeanalysens målsättningar, teoretiska bas och värdegrund är bibehållen, men har formulerats mer direkt och utförligare. Politikdokumentet främjar öppenhet och transparens genom att betona behovet av argumentation för lösningar inom bevarandeanalys och gallring och genom förslaget att Riksarkivet mer allmänt inhämtar utlåtanden om utkastet till de viktigaste gallringsbeslut som är avsedda för vidare tillämpning.

Det största problemet vid utarbetandet av politikdokumentet är inkongruensen mellan arkivlagen och den nyare lagstiftning som gäller informationshantering. Arkivlagen är allvarligt föråldrad i såväl tekniskt som begreppsligt avseende. Lagstiftningen om dataskydd och lagen om informationshantering har tillfört dokumenthanteringen i Finland nya begrepp och tänkesätt,

vilket lett till att de centrala begreppen ”förvaring”, ”varaktig förvaring”, ”arkivering” och ”arkiv” inte längre är i samklang med motsvarande begrepp i arkivlagen – de uppfattas inte på samma sätt som innan lagen om informationshantering trädde i kraft. Det har förorsakat tolkningssvårigheter, vilka torde kunna lösas vid modernisering av arkivlagen. I politikdokumentet löstes begreppsproblemen så att de ovan nämnda begreppen används i den bemärkelse som de använts i dataskyddsförordningen och lagen om informationshantering.

På grund av EU:s dataskyddsförordning och den nationella dataskyddslagen har personuppgifterna hamnat i fokus för bevarandeanalysen och gallringen. Politikdokumentet har därmed försetts med ett separat kapitel om arkivering av personuppgifter. Utgångspunkten är att dataskyddsförordningen och dataskyddslagen gör det möjligt att arkivera personuppgifter eftersom arkiveringen av dessa är förenlig med arkivändamål av allmänt intresse. I kapitlet granskas personuppgifternas betydelse för forskningen och för kulturarvet i dokumentform. Dagens lagstiftning om dataskydd fastslår inte vilka arkivändamål som är av allmänt intresse, men politik-

■ Finlands riksdag, som år 2019 antog lagen om informationshantering inom den offentliga förvaltningen. Riksarkivet deltog inte i beredningen av lagen.

Foto: Wikimedia Commons

■ Finlands riksarkiv, som 2012 fastställde en även i nuläget helt habil gallringspolitik och gallringsstrategi. Dokumentet måste dock förnyas p.g.a. förändringar i lagstiftningen. Foto: Wikimedia Commons

dokumentet föreslår att de målsättningar, metoder och kriterier som där beskrivs återspeglar det allmänna intresset.

Förnyelsen av bevarande- och gallringspolitiken hade också som syfte att utveckla modellen och kriterierna för makrogallring för underlättande av bevarandeanalysen av de alltmer mångsidiga slagen av digital information i dokumentform och annat material i digital form. Projektet har strävat efter flexibel makrogallring. Bevarandeanalysen gäller verksamheten, omvärlden och verksamhetsprocesserna. Därvid företas en helhetsmässig granskning av verksamhetens samhällsbetydelse, aktörerna inom respektive omvärld, objekten för verksamheten och de fenomen som är förknippade med denna verksamhet samt verksamhetsprocesserna. Med hjälp av verksamhetsanalys identifieras de viktigaste samhälleliga uppdrag där produktionen av dokumentinformation blir arkiverad för forskning och annan samhällsrelig verksamhet. Analysresultaten möjliggör även identifiering av de

verksamheter som inte producerar dokumentinformation för arkivering.

Efter verksamhetsanalysen följer analys av ifrågavarande materials informationsvärde, varvid materialets viktigaste informationsinnehåll identifieras och behoven att använda sagda material bedöms. Under analysen av bevarandeformat definieras bevarandeformatet för dokumentinformationen som skall arkiveras. Till slut bedöms kostnadsfaktorernas inverkan på bevarandevärdet och valet av bevarandeformat. Kostnadsfaktorerna är dock inte primärt avgörande då valet av dokumentinformation för arkivering äger rum.

Bevarandeanalysen innehåller därmed fyra analysnivåer där olika grupper av kriterier tillämpas. Var och en grupp av kriterier innehåller olika kriterier och synvinklar. Politikdokumentet beskriver varje kriteriegrupps innehåll och syfte och ger exempel och synvinklar på hur de kan tillämpas. Vid verksamhetsanalys är det fråga om verk-

samhetens betydelse, omvärld och verksamhetsprocess. Vid informationsanalys används följande kriteriegrupper: informationsinnehåll och användningsbehov. Kriteriet vid analys av bevarandeformat är informationens bevarandeformat; på motsvarande sätt är informationens kostnadsfaktorer kriterier vid analys av kostnadsfaktorer.

Vid bevarandeanalysen är det skäl att tillämpa kriterierna i ovan angiven ordning, som ändå inte bör uppfattas som en prioritetsordning – kriterierna snarare kompletterar än utesluter varandra. Det är viktigt att man vid bevarandeanalys och gallring beaktar flera synvinklar och tillämpar olika kriterier från fall till fall.

Bevarande- och gallringspolitikdokumentet fastställs i slutet av detta år för att sedan ersätta gallringspolitik och -strategidokumentet av år 2012.

Skribenten är specialsakkunnig vid Riksarkivet.

Arkivlagstiftningen i Finland behöver utvecklas

Raimo Lepistö

Nordisk Arkivnyt har sedan år 2014 i flera repliser rapporterat om strävandena att förnya den finländska arkivlagstiftningen, en process som gått hand i hand med förnyandet av lagstiftningen om myndigheters informationshantering. Det förberedande arbetet med sikte på en ny arkivlag upptogs på nytt senaste år.

Den arbetsgrupp som undervisnings- och kulturministeriet gett i uppdrag att göra en preliminär utredning om arkivlagstiftningen inledde sitt arbete mot slutet av hösten 2019. Gruppen bestod av företrädare för undervisnings- och kulturministeriet, finansministeriet, justitieministeriet och Riksarkivet. Arbetet inledes med kartläggning av olika teman och delområden, varefter ansvaret för producerandet av text fördelades inom gruppen. Trots coronavåren fördes livliga diskussioner om olika ämnesområden och varje medlem av gruppen skrev, utredde och kommenterade texter. Vad arkiven av privat karaktär ansåg om behoven av en förnyelse av lagen utreddes genom en enkät.

Resultatet av detta arbete, en ca 90 sidor lång rapport om behoven av förnyelse av arkivlagstiftningen och de därmed förknippade utmaningarna överläts till undervisnings- och kulturministeriet i juli 2020. Följande steg – att ta fram lösningar

Arkistolain esiselvitys –työryhmän raportti 23.6.2020

Den förutredning om arkivlagen som blev överlämnad till undervisnings- och kulturministeriet uppgår till 89 sidor och är daterad 23.6.2020. Utredningen försågs med en pärmbild, där en diger dombok från 1780-talet företräder ett äldre dokumentformat.

Foto: Riksarkivet

– är sedan beroende av fortsatta utredningar. När och hur sådana skall företas beslutar undervisnings- och kulturministeriet. Även andra utredningar som ger en bild av både nu läget och funktionerna inom arkiveringen har gjorts med tanke på en förnyelse av lagstiftningen.

De centrala behoven av en förändring av arkivlagen

Den övriga lagstiftningen och den tekniska utvecklingen förorsakar allt fler tolkningsproblem i förhållande till arkivlagen och får denna lag från år 1994 att framstå som föråldrad. I arkivlagen används begrepp, allt från ordet arkivering, som inte längre är i samklang med annan lagstiftning. Dataskyddslagstiftningen och lagen om informationshanteringen inom den offentliga förvaltningen står för de centrala förändringarna.

Lagstiftningen bör också inom ramen för en ny regleringsmiljö ge Riksarkivet och arkivbildarna tillräckliga befogenhetsgrunder för skötseln av stadgade uppdrag. Exempelvis är bestämmelserna om att allmänheten bereds elektronisk förbindelse för åtkomst till material av yttersta vikt. Riksarkivets styrningsmandat tar sig långt uttryck som befogenheter att utfärda föreskrifter, vilket bör granskas i förhållande till grundlagens 80 §, 2 moment: är mandatet exakt avgränsat? Styrningen av informationshanteringen och arkiveringen bör utgöra en klar helhet. Arkiveringens krav och målsättningar bör beaktas redan i början av informationens livscykel.

Gränsdragningen mellan bevaringsfas och arkiveringsfas som beror på lagstiftningen om dataskydd ändrar begreppen inom arkiveringen. Att de särskiljs påverkar på ett kännbart sätt t.ex. det ansvar, de kostnader och den hantering som ansluter sig till materialet. Att centrala gallringskriterier ges status av lagstiftning kan vara befogat. Ett gallringsbeslut visar att det arkiveringsändamål som är i allmänt intresse också gäller personuppgifterna.

De elektroniska arkiveringslösningarnas omfattning och ibrukta-

gande kommer långt att vara beroende av finansieringsmodellen, digitaliseringens omfattning och hur man definierar de överföringsskyldiga skara samt definierar tidpunkten för överföring. Samtidigt bör man hålla i minnet att största delen av det redan arkiverade materialet fortfarande är analogt och att konverteringen till elektroniskt format borde främjas genom mångsidiga lösningar. Valet av material som skall digitaliseras och turordning för digitaliseringen borde ägnas stor uppmärksamhet, eftersom man genom digitalisering av en femtedel av materialet kan täcka 90 % av användningen av sagda material.

Privatarkiven har stor betydelse som källor för forskning. Riksarkivet har rätt att införskaffa sådana arkiv och vid behov inlösa dem. Att denna möjlighet bibehålls som lagstadgad är befogat, men den elektroniska verksamhetsmiljön bör tydligare beaktas vid utformningen av de relevanta paragraferna.

Den övriga lagstiftningen som gäller arkiven

Offentlighetslagen och arkivlagstiftningen är sammankopplade genom definitioner och begränsningar av tillämpningsområden. Främjande av tillgänglighet, en central målsättning för arkiven, eftersträvas varvid det är av särskild vikt för Riksarkivet att stadgandena om utlämnande av information som överförts till ett arkiv (§ 27 i offentlighetslagen) beaktas. Även speciallagarnas förhållande till offentlighetslagen är av vikt. Att arkivbegreppet förändras påverkar också tolkningen av offentlighetslagen. Det utvecklingsarbete som gäller lagstiftningen om offentlighet är dock ett separat projekt.

Lagen om statsbidrag till privata arkiv kan inte ha prägeln av detaljstyrning, men den bör ange ramarna för riktandet av bidraget och för bedömningen av verksamheten, uppdrag som Riksarkivet utför i egenkap av statsbidragsmyndighet. De mest centrala målsättningarna för denna verksamhet är att man genom bidrag tryggar bevaringen och

tillgången till material som hör till kulturarvet. Detta gäller såväl elektroniska som analoga material.

Med blicken riktad mot framtiden

Då man gör ändringar i lagarna bör det ske med beaktande av de framtida arkivens verksamhetsmodeller, som i allt mer markerad grad bygger på öppenhet, tillhandahållande av information, främjande av nya sätt att bedriva forskning, beaktande av den internationella utvecklingen, gemensamma verksamhetslinjer och utnyttjande av effektiva analysverktyg samt artificiell intelligens. Lagstiftningens roll är att främja dessa syften och göra det möjligt att uppnå dem.

Skribenten är jurist vid Riksarkivet. Han var från mars 2020 ordförande för den grupp som utarbetade den preliminära utredningen.

För mer uppgifter om finsk arkivrelaterad lagstiftning, se:

- Nordisk Arkivnyt 4/2013, sida 199
- Nordisk Arkivnyt 1/2014, sida 51
- Nordisk Arkivnyt 1/2015, sida 27, 28
- Nordisk Arkivnyt 4/2018, sida 204

Den elektroniska arkiveringen i Finland

– utmaningar och framsteg

Minna-Liisa Mäkiranta
Mikko Eräkaski

Förnyandet av arkivlagen av år 1994 har i Finland blivit alltmer aktuellt. Att förändringarna är nödvändiga beror på att informations- och arkivhanteringen digitaliserats samt på den lag om informationshantering som trädde i kraft i början av år 2020.

Under den gångna våren genomfördes två utredningsprojekt, vilka var avsedde att utgöra en grund för framtida lagstiftning, i bägge fallen på uppdrag av undervisnings- och kulturministeriet: en omfattande preliminär utredning där lagstiftningen utvärderades med tanke på en förnyelse av arkivlagen (se NA 2020, s. 48) samt utredningarna om den elektroniska arkiveringens nuläge inom statsförvaltningen och högskolesektorn.

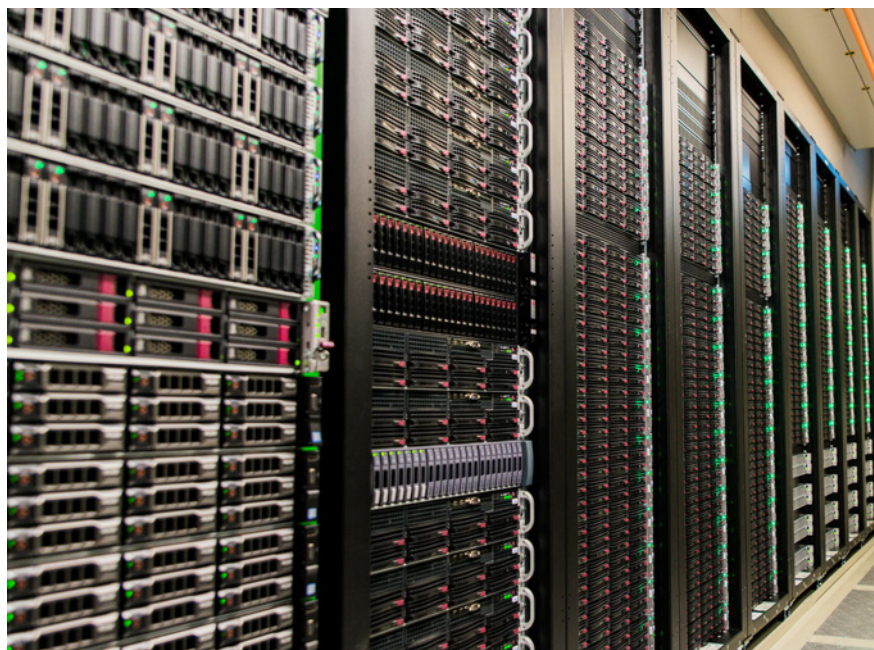
Lagstiftning i förändring

En av de största svagheter i den nuvarande arkivlagen är att tyngdpunkten där fortfarande ligger på s.k. analog verksamhetsmiljö. Arkivlagen innehåller en definition av dokument som inte är bunden till format, men i praktiken reglerar lagen arkivfunktionen ur det analoga materialets synvinkel. Det vore alltså viktigt att den nya arkivlagen tog ett avsevärt steg emot digital verksamhetsmiljö, beaktande de möjligheter och utmaningar som det för med sig.

Vid utredning av nuläget inom den elektroniska arkiveringen strävade man genom en enkät att få klart för sig hur hanteringen av dokument som skall arkiveras eller givits långa gallringsfrister blivit reglerad inom den offentliga förvaltningens organisationer. I enkäten ställdes därtill även frågor om behovet av styrning och om organiseringen och beaktandet av arkiveringen inom ramen för hanteringen av livscykeln.

Att både statsförvaltningen och högskolesektorn aktivt övergår till elektroniska processer noterades, men den centrala iakttagelsen var ändå att

antalet organisationer som *uteslutande* verkar digitalt är ännu litet. Det innebär att någon del av processerna eller uppdragen sköts på papper, antingen i början av livscykeln eller sedan i arkivet. Det är en iakttagelse med många dimensioner. Informationshanteringslagen, egentligen *lagen om informationshantering inom den offentliga förvaltningen*, förpliktar t.ex. myndigheterna att konvertera alla handlingar som anlänt i annan form till elektroniskt format om handlingen ifråga skall bevaras varaktigt eller arkiveras p.g.a stadgande i lag. Myndigheterna är således förpliktade

■ Centret för finländsk expertis inom IT för forskning etc. CSC svarar tekniskt för långtidsförvaringssystemet PAS för arkiv, bibliotek och museer. På bilden ses superdatorm Puhti 2019 (BullSequana X400, Atos) vid CSC. Foto: Mikael Kanerva, CSC

■ Ämbetshuset i Östra Böle i Helsingfors hörde till de största i Norden när det stod färdigt 1982. Komplexet omfattar fyra kvarter och rymmer flera stora administrativa aktörer inom statssektorn. Foto: Wikimedia Commons

att utveckla början av livscykeln till digitalt format under de två följande åren, dvs. den övergångstid som stadgats i lag. Också Riksarkivets linjedragningar prioriterar den elektroniska arkiveringen som strategiskt mål vilket dock är delvis beroende av myndigheternas eget utvecklingsarbete.

Utmaningar för myndigheterna vid övergång till elektronisk arkivering

Varför är då elektronisk ärendehantering och informationshantering inte självklarheter i vår digitala värld av i dag? Bland de utmaningar som utredningen lyfte i dagen var de små organisationernas små resurser. Att på egen hand skaffa och upprätthålla adekvata informationssystem utgör en utmaning. Inom de flesta förvaltningsområden har man gått in för kraftig centralisering av de planerings- och utvecklingsfunktioner som ansluter sig till arkiveringen

och man bemöter dessa utmaningar genom utveckling av gemensamma informationssystem för ifrågasvarande förvaltningsgren eller myndighetskluster. Ett centraliserat sätt att gå till väga är ägnat att förenhetliga informationshanteringen och öka informationssystemens kompatibilitet. Särskilt inom rättsförvaltningen pågår nu ett utvecklingsprojekt som gör elektronisk informationshantering och arkivering tillgänglig för domstolarna, men även för de mindre aktörerna inom denna förvaltningsgren. Det behövs flera liknande projekt.

Av enkäten framgick det också att man allmänt önskade sig mer och bättre gemensamma definitioner med tanke på långtidsbevaringens och arkiveringens behov. I synnerhet önskade man sig stöd vid planeringen av livscykeln för olika operativa informationssystem vid sidan av ärendehanteringssystemen. Utmärkande för särskilt sådana informationssystem är att varken för-

varingstiderna för den information som dessa system innehåller eller ifrågasvarande informations arkivmässiga värde har blivit definierade. Det är myndighetens sak att definiera förvaringstiden, medan Riksarkivet definierar det arkivmässiga värdet utgående från det förslag som myndigheten framfört. Databaserna uppfattas av en eller annan anledning inte nödvändigtvis som information av dokumentkaraktär, även om de skulle vara fast anknutna till skötseln av myndighetens uppdrag.

Flera av dem som besvarade enkäten var omedvetna om det ansvar som var förknippat med elektronisk arkivering och upplevde att den försinkar utvecklingsarbetet. Det beror delvis på lagstiftningssituationen, samt de många utmaningarna och förseningarna i samband med tjänsterna för elektronisk arkivering och mottagning av elektroniska arkiv. Läget för lagstiftningens del löser sig först när den nya arkivlagen stiftas. Tjänsten för elektronisk arkivering

■ Varken Helsingfors universitet, vars huvudbyggnad i empirestil ses på bilden, eller de andra universiteten och högskolorna är SAPA-kunder. Tillsviadare.

Foto: Wikimedia Commons

har däremot tagit ett kännbart steg framåt under det senaste året.

Elektronisk arkiveringstjänst i förnyelse

Riksarkivet har våren 2020 tagit i bruk första fasen av den nya SAPA-servicehelhet som utgör en grundval för den elektroniska arkiveringstjänst som Riksarkivet erbjuder myndigheterna under de kommande åren. Riksarkivet utvecklar SAPA-servicehelheten i samarbete med CSC – *Centret för finländsk expertis inom IT för forskning etc. Ab*, som tillhör undervisnings- och kulturministeriets förvaltningsområde. Detta ministerium och finansministeriet är nära anknutna till projektet.

SAPA-servicehelheten består av flera informationssystem, där den nya AHAA-arkivdatabasen och PAS (det gemensamma långtidsförvaringsystemet för arkiv, bibliotek och museer) är de mest centrala. Det material som överförs till SAPA-tjänsten kommer att vara tillgängligt via Riksarkivets Astia-webbtjänst.

Riksarkivet har nyligen, i höst, i samarbete med CSC Ab uppdaterat planen för förverkligandet av SAPA åren 2020–2022. Under detta år har man färdigställt de funktioner som gör det möjligt att överföra material från Riksarkivets funktioner för massdigitalisering och retroaktiv digitalisering till SAPA-tjänsten och att göra det tillgängligt *online*.

Nästa vår blir de första funktionerna för mottagning och tillgäng-

liggörande av ursprungligen digitalt material färdiga. Målet är att erbjuda myndigheterna ett lättanvänt användargränssnitt, som gör det möjligt för myndigheter att överföra material i SÄHKE2-struktur. Det överförda materialet kan sökas och användas utan svårigheter online genom ASTIA-webbtjänsten såväl av själva myndigheten som av medborgarna och forskarna. Under ett senare skede vidareutvecklas användargränssnitt som är speciellt avsedda för myndigheterna och skapas förutsättningar för mångsidigare behandling av materialet, t.ex. mottagande av databaser i SIARD-format.

För mer uppgifter, se:

SAPA-helhetsarkitektur (på svenska): <https://www.opendata.fi/data/fi/dataset/sapa-kokonaisarkkitehtuuri/resource/744dec3e-1720-4bb1-baco-7784cca45f5>

Av orsaker som delvis beror på lagstiftningen är det fortfarande ännu oklart i vilken utsträckning tjänsten i framtiden kommer att utnyttjas av den offentliga förvaltningen. Myndigheter och inrättningar som hör till statsförvaltningen är kunder redan nu, medan t.ex. universiteten och kommunerna inte är det. Att SAPA-tjänsten utvidgas till att omfatta hela den offentliga förvaltningen är ett strategiskt mål för Riksarkivet. Det skulle onekligen göra det betydligt lättare för de aktörer vilka nu förblir utanför denna

tjänst att övergå till elektronisk arkivering.

Arkiven håller på att digitaliseras

Vid Riksarkivet har man de senaste åren kraftigt satsat på digitalisering av arkiv. År 2019 genomförde man en massdigitaliseringspilot som innebar att ca 450 hyllmeter material från fem olika statliga myndigheter blev digitaliserat. I början av detta år har massdigitaliseringen övergått i produktionsfas och målet är att ca 1000 hyllmeter myndighetsmaterial blir digitaliserat under detta år. Massdigitaliseringen koncentreras till digitalisering av material som befinner sig hos myndigheterna. Avsikten är att ändra hela sättet att ta emot leveranser av material så att myndigheternas pappersarkiv inte längre kommer att bevaras i pappersform, utan digitaliseras som en del av mottagningsprocessen.

Från början av nästa år kommer Riksarkivet att förplikta myndigheterna att själva digitalisera de handlingar som skall arkiveras, ifall de inte faller inom ramen för massdigitaliseringen. Det är möjligt på basis av § 14 i arkivlagen, som ålägger myndigheten att svara för att materialet är i överföringskick och för de kostnader som föranleds av överföringen. Riksarkivet beslutar om överföringssättet. Förpliktelsen att svara för dessa kostnader gäller även konverteringen till elektroniskt format, om det är en förutsättning för att materialet blir försatt i överföringskick. I fortsättningen kommer Riksarkivet att ta emot material i pappersformat av myndigheterna endast i det fall att materialet har tillmätts kulturhistoriskt värde.

För mer tilläggsuppgifter, se:

<https://arkisto.fi/massdigitalisering>

Minna-Liisa Mäkiranta är överinspektör och Mikko Eräkaski utvecklingschef vid Riksarkivet.

Erfarenheter av en massdigitaliseringspilot

Ville Kajanne

Finlands riksarkiv håller efter mer än två år av planering och testning på att övergå till produktionsfas inom massdigitaliseringen.

Syftet med massdigitaliseringsprojektet är att göra materialet på papper mer tillgängligt på ett mer jämbördigt sätt, effektivisera arkivförvaltningen och vinna kostnadsfördelar genom lägre förvaringsutgifter. Statsförvaltningen får sitt äldre dokumentmaterial på papper kopplat till dokumentinformationen i modern elektronisk miljö. Samtidigt kan de nuvarande utrymmena för förvaring av material på papper inskränkas, och Riksarkivet behöver inte låta uppföra nya utrymmen för förvaring av sådant material.

Utgångspunkt för massdigitaliseringen var året 2017, då Finlands regering fattade ett principbeslut om att det analoga material som befann sig hos myndigheterna skall digitaliseras före utgången av året 2030. Samma år gjordes ändringar i arkivlagen, vilka ledde till Riksarkivet gavs befogenhet att bestämma om förstöring av original exemplaren av dokument som Riksarkivet har bestämt att skall bevaras varaktigt och som överförs till elektronisk form. Målet är att 80–90 % av de dokument på papper som är avsedda att bevaras varaktigt skall förstöras.

Vad är massdigitalisering?

Vid massdigitalisering försvinner inte dokumentets informationsinnehåll; endast bevaringsformatet ändras. Det är även i fortsättningen Riksarkivets lagstadgade uppgift att säkerställa bevaringen av de myndig-

hetsdokument som hör till det nationella kulturarvet och den information som de innehåller, oberoende av bevaringsformat. Det skall vara fråga om material som är avsett att bevaras varaktigt. Kriterierna för den massdigitalisering som syftar till förstö-

■ Arbetskedan under massdigitaliseringen (från vänster till höger): 1. Uppföljning av digitaliseringsfaserna via bildskärm. 2. Avläsning av streckkoder på förvaringsenheterna (arkivboxarna), för uppföljning. 3. Innehållet i en arkivenhet på väg till dokumentskannern. 4. Skannarna kalibreras regelbundet för att skanningen skall ske med jämn kvalitet.

Foto: Ulrika Königäs

ring är följande: Originalmaterialet saknar kulturhistoriskt (materiellt) värde, digitaliseringen har genomförts på ett sådant sätt att information inte försvinner (dokumentets integritet och autenticitet) och digitaliseringsresultaten motsvarar de tekniska krav som blivit definierade (filtyp och metadata).

Digitaliseringen kommer att utgöra en del av dokumentets livscykel. Därför har även informationen om konvertering till digitalt format definierats och den dokumenteras i anslutning till dokumentets elektroniska instans.

Massdigitaliseringen gäller bara material som innehas av myndigheter. Det är därför fråga om rätt nytt material, i regel dokument som är yngre än 40 år. De pappersarkiv som överfört till Riksarkivet redan tidigare digitaliseras inom ramen för Riksarkivets egen in house -digitalisering, liksom hittills, och utgångspunkten är att de bevaras i pappersformat.

Vid massdigitalisering förutsätts processhanteringen ske med en viss hastighet. Detta gäller särskilt förberedelserna inför skanningen och skanningsfaserna. Material vars förberedande eller skanning skulle ske alltför långsamt p.g.a. materialets format eller skick lämnas utanför massdigitaliseringen. Så är också fallet beträffande de materialhelheter som huvudsakligen består av information som är sekretessbelagd.

Begreppet massdigitalisering avser också materialets omfattning. På basis av utredningar har hela det material som blir föremål för massdigitalisering uppskattats till 135 hyllkilometer. Denna siffra kan jämföras med det sammanlagda material som nu bevaras hos Riksarkivet, ca 228 hyllkilometer. Den totala digitala materialhelhet som eftersträvas har uppskattats till ca 2,2 miljarder bildfiler.

Massdigitaliseringen skiljer sig från annan digitalisering i det avseendet att digitaliseringsprocessen inte skraddarsys enligt typ av material eller organisation, vilket är brukligt vid digitaliseringsprojekt. Vid

Mer uppgifter om massdigitaliseringsprocessen hittas här (på engelska):

<https://arkisto.fi/en/the-national-archives-2/projects-2/mass-digitisation/planning-project-for-mass-digitisation-2>

Mer uppgifter om kravdefinitionerna för digitalisering som syftar till förstöring av originalmaterialet hittas här (på finska):

<https://arkisto.fi/fi/viranomaisille/Julkishallinnon-asiakirjahallinnon-jarkestotoimen-ohjaus/maeaeeraeykset/kansallisarkiston-vaatimukset-h%C3%A4vitt%C3%A4miseen-t%C3%A4ht%C3%A4%C3%A4v%C3%A4n-digitointiin>

Mer uppgifter om kriterierna för fastställande av kulturhistoriskt värde hittas här (på svenska):

<https://arkisto.fi/sv/formyndigheter/tjanst-for-faststallande-av-forvaringsvarde-och-gallring/Sa-gor-du-en-gallringsframstallan/beslut-om-forvaringsformen/analoga-handlingar-digitaliseras/det-kulturhistoriska-vardet-for-det-analoga-formatet>

Allmän information om massdigitaliseringen hittas här (på engelska):

<https://arkisto.fi/mass-digitisation>

massdigitalisering tillämpar man en process som består av sex huvudfaser och man håller sig till den kravhelhet som definierats för digitaliseringen.

Vid massdigitaliseringen undviks såväl arkivhierarkierna med sina många nivåer som uppgörandet av index över varje enskilt objekt. Å andra sidan är massdigitalisering inte bara en mängd digitala bilder. Arkivens struktur definieras i enlighet med kraven för Riksarkivets söktjänst AHAA. Utöver sökningar med hjälp av AHAA-tjänstens beskrivningsuppgifter kan sökning företas genom optisk teckentydning eller maskinläsning (OCR).

Massdigitaliseringspiloten år 2019

Massdigitaliseringen startade år 2017, då man bl.a. definierade massdigitaliseringsprocessen med alla sina arbetsfaser, utredde omfattningen av det material som befann sig hos myndigheterna och företog en *cost-benefit*-analys av massdigitaliseringen. För det material som skall massdigitaliseras planlades en egen vägkarta, där ordningen för digitalisering av materialet och kriterierna

för denna definierades i samarbete med myndigheterna. Därmed var de grundläggande förutsättningarna för digitaliseringen klara, och i början av 2018 beslöt man att utföra ett s.k. *Proof of Concept*-test, som skulle klargöra hur olika material och skannrar lämpade sig för massdigitalisering. Man beslöt också att genomföra en massdigitaliseringspilot.

Pilotfasens syfte var att säkerställa att den modellerade processen fungerar från början till slut, att kravnivån enligt de definitioner som faststälts för förstöringen uppnås, att arbetet avancerar med planerad hastighet och att skäliga produktionsförhållanden för verksamheten skulle kunna skapas. Fem månader avdelades för pilotfasen och under den skulle ca 450 hyllmeter material digitaliseras. Besluten om piloten fattades av den styrningsgrupp som bestod av företrädare för undervisnings- och kulturministeriet, finansministeriet och Riksarkivet.

Material för piloten erhöles från fem olika myndigheter: Skatteförvaltningen, Institutet för hälsa och välfärd, Arbets- och näringsministeriet, Säkerhets- och utvecklingscentret för läkemedelsområdet Fimea

och en tingsrätt. Vid valet av objekt ville man se till att piloten skulle gälla typiskt material för massdigitaliseringen – inte t.ex. bara sådant som kunde skannas så fort som möjligt. Myndigheterna deltog ändå i piloten enligt egen bedömning; att materialet kunde konverteras till digitalt format var en fördel, att förvaringsutrymmena för slutarkivet blev tömda var en annan, att man fick erfarenhet och kunde i allmänhet förbereda sig för massdigitaliseringsproduktionen var en tredje. Den centrala uppgift som låg myndigheterna var att införa metadata om materialets innehåll i Riksarkivets AHAA-registertjänst. Detta arbete inleddes således redan 2018.

Parallellt med myndighetsinsatsen vidtog planeringen av anskaffning av apparatur och programvara. Under pilotfasen stannade man för en modell där skannrar och skanningsprogram skaffades genom konkurrensutsättning som en helhet för sig, och de centrala programtillämpningarna producerades i Riksarkivet som ett resultat av egen tillämpningsutveckling. Nät- och serverinfrastrukturlösningarna förverkligades i samarbete med Centret för finländsk expertis inom IT och forskning etc. CSC, som i huvudsak svarar för upprätthållandet av Riksarkivets infrastruktur. Servermiljön förverkligades som en virtuell lösning.

Planeringen av helhetsmiljön visade att marknaden inte kunde tillhandahålla färdiga produkter för högkvalitativ digitalisering som syftar till förstöring av dokumentmaterial, men å andra sidan också att man genom noggrann planering och god dialog med leverantörer av apparatur och programvara nog kan hitta fungerande lösningar.

Byggandet av produktionsutrymmen, rekryteringen av personal och anskaffningen av tillbehör etc. utgjorde den tredje helheten vid dessa förberedelser. Piloten genomfördes vid Brobergsgfilialen av Riksarkivets verksamhetsställe i Helsingfors, där produktionsutrymmena uppfördes i praktiken från grunden. Även hela produktionspersonalen

var nyanställd. Koordineringen av utrymmen, personal, apparatur och material med massdigitaliseringens kravnivå och produktionshastighet definierades i pilotens produktionsplan. Till planen anslöt sig också planeringen av hur personalen skulle invigas i sitt arbete, planeringen av informationssäkerheten, anskaffningsprinciperna och utarbetandet av behövliga instruktioner för personalen. Särskild uppmärksamhet fästes vid informationssäkerheten, eftersom det bland pilotmaterialet fanns rikligt med personuppgifter och annan sekretessbelagd information. Hela pilotens fysiska produktions- och nätmiljö förblev åtskild från Riksarkivets övriga verksamhet.

Pilotmaterialet överfördes successivt under våren och sommaren 2019 till produktionsutrymmena under ledning av Riksarkivet. Färdigställandet av materialet med tanke på skanning inleddes i april och själva skanningsfasen vidtog i

maj. Digitaliseringen av materialet var slutförd i oktober.

Resultaten av piloten

De centrala målen uppnåddes under piloten. Viktigast var att man under digitaliseringen lyckades inom utsatt tid producera digitala instanser av hela pilotmaterialet. Kvalitetskontrollen sköttes på flera sätt: att skannrarnas inställningar motsvarade kraven på bildkvalitet och att alla apparaterna fungerade kontrollerades dagligen och varje bildfil som uppstod granskades via en tillämpning för validering; arbetet utfördes av en fysisk person. De adderade verifieringsuppgifterna för metadata kontrollerades automatiskt i en separat tillämpning för överföringstjänster. Att de olika filformaten motsvarade varandra kontrollerades på samma sätt.

Produktionsfarten var under piloten ca 3,9 hyllmeter per dag. Med pilotens fart (och de apparater och

■ Boxarna till vänster väntar på skanning; boxarna till höger med bouppteckningar från 1980-talet i Esbo stad har redan skannats. Boxarna digitaliseras i noga fastställd ordning. Foto: Ulrika Köngäs

■ Massdigitaliseringsprocessen har också videofilmats. Boxar ur arkivet för Säkerhets- och utvecklingscentret för läkemedelsområdet Fimea plockas här ur hyllan för vidare åtgärder. Foto: Ulrika Köngäs.

Mer uppgifter om resultaten av piloten hittas här (på finska):

https://arkisto.fi/uploads/Viranomaisille/Massadigitointi%20Julkaisut%20ja%20ohjeet/Pilotti_loppuraportti_julkinen.pdf

Piloten har åskådliggjorts i en bra video, som hittas här (på engelska):

<https://arkisto.fi/en/the-national-archives-2/projects-2/mass-digitisation/pilot-project-of-mass-digitisation>

personalresurser som fanns att tillgå) skulle årligen ca 1 000 hyllmeter kunna digitaliseras med iakttagande av de kriterier som fastställts för massdigitaliseringen. I praktiken beror farten först och främst på huruvida materialet lämpar sig för snabb digitalisering.

Under pilotfasen producerades ca 6,4 miljoner bildfiler (och ungefär tre gånger så många bruksfiler); mängden data uppgick totalt till ca 14,4 terabytes.

Ett centralt utvecklingsprojekt återstod dock ännu: att slutföra arbetet på det användargränssnitt i Astiasösystemet som skall möjliggöra

distributionen av bilder. Användargränssnittet hann inte bli färdigt, eftersom förverkligandet inleddes samtidigt som själva pilotfasen. Den egentliga pilotmiljön inbegrep, utöver den virtuella infrastrukturen, olika databas- och användargränssnittstillämpningar, vilkas kompatibilitet ännu behöver säkras. Det är delvis fråga om tekniska lösningar, delvis även om organiseringen av verksamheten.

Efter piloten: produktionsfasen börjar

Piloten uppfyllde de centrala kriterier som ställts och visade att det pla-

nerade sättet att genomföra massdigitalisering fungerar i praktiken. Piloten uppfyllde de effektivitets- och kvalitetskrav som ställts på digitaliseringsproduktionen. På basis av de uppnådda resultaten kommer massdigitaliseringen att ta itu med nytt material, i fortsättningen som en av Riksarkivets funktioner, inte längre som ett projekt.

Under år 2020 ämnar man digitalisera ca 1000–1500 hyllmeter material och planera produktionen under följande 3–5 år. Under året utreds möjligheterna att utvidga produktionen till nya utrymmen. Verksamheten är produktionsintensiv; fokus läggs på digitaliseringen av ett så stort material som de tillgängliga utrymmena, apparaterna och anställda gör möjligt. Samtidigt går arbetet även vidare med de utvecklingsbehov som uppdragats under pilotfasen.

Skribenten är projektchef vid Riksarkivet.

Publiserer aktuell samisk kulturarv

Anette Alsvik
Grete Gunn Bergstrøm

Foto fra Reinbeitekommissjonen av 1913 kan nå ses på Digitalarkivet. Dette er dokumentasjon med stor betydning for den norsk-svenske reinbeitekonvensjonen av 1919. Konvensjonen skulle medføre drastiske endringer for grenseoverskridende samisk reindriftsutøvelse i Sápmi, det samiske området på tvers av statsgrensene.

Reinbeitekommissjonen gjorde feltarbeid i indre Troms og tilgrensende sogn i Sverige somrene 1914 og 1915. Arbeidet ble utført av norske, finske, svenske og samiske eksperter på ulike felt, og kamera ble flittig brukt for å dokumentere funnene de gjorde. Fotografiene viser beite- og snøforhold, vegetasjon, flytteveier, melkings-, kalvings-, hvile- og samleplasser – for å nevne noe.

Den tradisjonelle grenseoverskridende samiske reindriften var en viktig politisk sak i forbindelse med oppløsningen av unionen mellom Norge og Sverige i 1905. Det var *Fælleslappeloven av 1883* som da var gjeldende lov for den grenseoverskridende reindriften. Norge ønsket ikke lenger at reindriftssamer fra Sverige skulle ha sommerbeiteland på norsk jord, og staten ønsket å ensidig si opp Lappekodisillen av 1751. Ved Karlstadforhandlingene mellom Norge og Sverige hadde begge parter forpliktet seg til å starte forhandlinger om

■ Ekteparet Vasaras lávvu. Rast på barmark under reinflytting forbi Rihpojávri i Storfjord kommune. Foto: Jens Holmboe. Arkiv: Arkiverket, Reinbeitekommissjonen av 1913.

■ Taksering ved Daččabákti (Bumannsberget). Kommisjonens medlemmer på befarings i området mellom Devdisfjellet (Dødesfjellet) og Daččabákti (Bumannsberget) i Dividalen (Målselv). Daččabákti er et av få samiske navn som forteller om et område hvor det har vært norsk/norrøn bosetning og landskapsbruk.

Arkiv: Arkiverket, Reinbeitekommissjonen av 1913.

en ny konvensjon som skulle erstatte *Fælleslappeloven*. Forhandlingene startet i april 1913, og seks år seinere var *Reinbeitekonvensjonen av 1919* et faktum.

Dokumentasjonen du nå kan se på Digitalarkivet har preget og endret vilkårene for den grenseoverskridende samiske reindriftsutøvelsen i Sápmi, dette har vært en del av en politisk målsetning om jordbrukskolonisasjon. Dette er unik dokumentasjon av landskap og naturressurser, og belyser problemstillinger knyttet til en sak som fremdeles er aktuell.

– Jeg er veldig glad for at vi får tilgjengeliggjort mer av det samiske materialet vi har, sier riksarkivar Inga Bolstad. – Arkiv er nasjonens hukommelse, og det er et mål å gjøre

mest mulig historisk materiale tilgjengelig. Derfor jobber vi mye med digitalisering, og nå øker vi andelen samisk kulturarv på nett.

Tilgjengeliggjøringen av fotografiene er en del av et samarbeidsprosjekt mellom Arkivverket, herunder også Samisk arkiv, Wikimedia Norge og OsloMet (tidligere Høyskolen i Oslo og Akershus). Prosjektet er støttet av Kulturrådet.

Fotografiene som er tilgjengelig på Digitalarkivet blir også gjort tilgjengelig på Wikimedia Commons og for bruk på Wikipedia. De vil være fritt tilgjengelig for alle å gjenbruke.

– Wikipedia er en av verdens mest brukte nettsider for kunnskapsdeling, men mye samisk historie mangler på Wikipedia, ofte fordi kildematerialet mangler, sier Astrid

Carlsen, daglig leder i Wikimedia Norge. – Målet er at disse bildene kan føre til flere artikler på ulike språkversjoner av Wikipedia.

Skribentene er henholdsvis fotoarkivar i Arkivverket og arkivar ved Samisk arkiv i Arkivverket.

Bildene finner du her:

<https://foto.digitalarkivet.no/fotoweb/archives/5001-Historiske-foto/?q=reinbeitekommisjonen>

Sametinget i Norge avleverer unikt stedsnavnsarkiv

Samisk stedsnavnsarkiv overføres i 2021 til Samisk Arkiv – Arkivverket. Arkivet inneholder intervjuer og lydopptak med den samiske befolkningen.

I samiske stedsnavn finnes ofte en unik forståelse av landskap og natur. Noen inneholder og "advarer" om risiko ved ferdsel. Samiske stedsnavn har blitt videreført muntlig og i praksis. Mange er ikke skrevet ned, skrevet feil, "forvrenget" i oversettelse eller utelatt på kart grunnet tidligere historiske forhold.

Samisk stedsnavnstjeneste har siden midten av 1980-tallet foretatt systematiske intervjuer og lydopptak blant den samiske befolkning. Formålet har vært å identifisere, kartlegge bruken og uttalen av samiske stedsnavn. Intervjuene er også unike sekundærkilder til samisk lokalhistorie og hverdagsliv.

Samiske stedsnavn er en sentral del av samisk kulturarv. Synlig-

■ Møte mellom Sámediggi (Sametinget), Sámi allaskuvla (Samisk høgskole) og Sámi Arkiiva (Samisk arkiv) om overføring av Samisk stedsnavnsarkiv.

gjøring av stedsnavn på kart, i registre, og på skilt er derfor av vesentlig betydning både av hensyn til kulturrett og synliggjøring av samisk bosetning og språk.

Samisk arkiv vil ta imot denne samlingen i løpet av 2021 og Sametinget ønsker å bidra med finansier-

ing slik at Samisk arkiv kan berike intervjuene med metadata som vil gjøre lydfilene anvendbare og digitalt tilgjengelig for forskere og allmennheten.

Ny løsning tetter sorte hull

– sparer staten for millioner

Anne-Grethe Danielsen

Arkivverket finner nye og billigere metoder for overføring av elektronisk skapte arkiv. Det er godt nytt for statlige virksomheter i Norge.

Alle statlige virksomheter plikter å avlevere arkivene sine til Arkivverket. Og mens samfunnet har jobbet digitalt i flere tiår, har avleveringen av elektronisk skapte arkiv gått sakte, noe som har skapt store etterslep. Som en konsekvens av dette risikerer vi sorte hull i historien, at data knyttet til innbyggernes rettigheter ikke lagres på en tilfredsstillende måte i et langtidsperspektiv.

Tradisjonelt har det vært både dyrt og ressurskrevende å vedlikeholde gamle systemer, trekke ut data og overføre disse, men den nye metoden Arkivverket nå har utviklet gjør det både enklere for arkivskaper og, ikke minst, veldig mye billigere. – I et 40-årsperspektiv regner vi med at metoden vil spare samfunnet for fem milliarder kroner, sier riksarkivar Inga Bolstad. – Det var nødvendig at Arkivverket tok grep for å endre denne situasjonen, og nå er vi godt i gang med å teste ut ny løsning. Arkivverket har forenklet detaljerte krav og en unødig omfattende godkjenningsprosess.

En innsatsgruppe i Arkivverket jobber nå tett med flere statlige etater som skal avlevere digitale arkiver, for å finne bedre løsninger. Her er kommunearkivinstitusjonens Digitale Ressurs Senter og kommunal sektor også godt påkoblet. Partene deler systembeskrivelser, og mye kan gjenbrukes.

■ Fra venstre Liv Heidi Siljebråten, Hanne Cathrine Strøm (begge fra Politidirektoratet), Ane Kamilla Hovdan, Lars Jynge Alvik og Stein Utstumo fra Arkivverket.

Foto: Arkivverket.

Politidirektoratet var pilot for den nye metoden, og de har allerede avlevert arkivene etter de gamle politidistriktene.

– At to statlige virksomheter, som begge tradisjonelt har hatt en litt konservativ stil når det gjelder utvikling, gikk sammen om et nybrottsarbeid er en fantastisk historie, sier fag- og prosesseier Liv Heidi Siljebråten i Politidirektoratet.

Hun har jobbet tett på Arkivverket gjennom mange år, og ser tydelige endringer i prosessene. Forrige gang politiet deponerte fra det samme systemet tok det nesten ti år fra det første uttrekket, til Arkivverket hadde godkjent deponeringen. Denne gang brukte etatene en måned hver. Konsulentkostnaden var også høy. – Det var vanskelig å forsvare en slik bruk av penger når forventningene til etaten er mer synlig politi og raskere saksbehandling, sier Siljebråten.

Siljebråten mener politiet har opplevd et helt nytt Arkivverket, som

hadde mot til å snu om på eksisterende sedvaner og prinsipper, og som istedenfor var opptatt av å forenkle prosessene gjennom deling og samarbeid.

– Med dette er terskelen for å ta uttrekk blitt betydelig lavere, og dermed mye enklere å sikre digitale skapte arkiver for fremtiden. Det er et betydelig potensial for innsparinger for arkivsektoren og staten ved å bruke denne metoden, sier riksarkivar Inga Bolstad.

Skribenten er seniorrådgiver i Arkivverket.

Les mer om piloten:

<https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/utviklingsprosjekter/pagaende-prosjekter/politi-piloten>

Arkivverkets vårslipp 2020

– besøksrekord i Digitalarkivet

Helen Daae Frøyseth

Høsten 2019 ble det satt ned en arbeidsgruppe i Arkivverket som skulle identifisere og digitalisere nytt, spennende materiale fra 2. verdenskrig. Arkivene ble tilgjengelige for alle våren 2020. Resultatet ble ny besøksrekord i Digitalarkivet.

I anledning av at det er 80 år siden invasjonen og 75 år siden frigjøringen ble årets vårslipp delt på to datoer, 9. april og 8. mai.

Vårslippet 9. april bestod blant annet av både tyske og britiske angrepsplaner på Norge, skriftlige rapporter fra alle norske kommuner om hva som skjedde de første to krigsmånedene og dagbøker og fotografier etter Nikolai Ramm og Ragni Østgaard, henholdsvis kronprins Olavs adjutant og kronprinsesse Märthas hoffdame.

Viktigst i slippet 8. mai var fangearkivene. Arkivverket har gjort alt vi har av fangeprotokoller, fangekort og andre registre om norske politiske fanger i Norge under andre verdenskrig tilgjengelig på nett. Samtidig ble det den 8. mai for første gang lansert et digitalt fangeregister. Her kan man søke etter alle nordmenn som satt i fangenskap under andre verdenskrig og få informasjonen presentert i ett skjermbilde. Arkivverket har siden 2017 samarbeidet med ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter og Falstadsenteret om utviklingen av

■ Dagbøker og fotografier etter Nikolai Ramm og Ragni Østgaard var en del av Arkivverkets vårslipp: Utenfor Trangenhytta i Balsfjord. "Trangen", Kongen, Kronprinsen, Anker, Nordlie (Original bildetekst). Arkivreferanse: Arkivverket/ Nikolai Ramm og Ragni Østgaard/ RA/PA-1951/U/Ub/L0001.

en online database over nordmenn i fangenskap 1940–45: fanger.no. Dette betyr at befolkningen nå har tilgang til så godt som alt som finnes av registerinformasjon om nordmenn i fangenskap under andre verdenskrig, dels i Digitalarkivet og dels på fanger.no.

– Det er en begivenhet som vi vet mange har sett fram til. De fleste av oss har en i familien eller i bekjentskapskretsen som var fange under krigen. Nå kan alle endelig lett søke frem personene i en database på nett og samtidig se og studere originalkildene selv på Digitalarkivet. På en dag som dette er det grunn til å minnes og takke de nesten 45 000 som måtte ofre mange år av sine liv, og mange av dem måtte jo faktisk også ofre livet, i sin kamp mot okkupasjonsmakten. I dag er det under 50 av dem som er i live, men de lever alle videre i registrene og arkivene. Og i minnet til oss alle, uttalte riksarkivar Inga Bolstad til pressen på lanseringsdagen 8. mai.

Besøksrekord i Digitalarkivet

Interessen for vårslippet var stor hos media, med flere oppslag i de største riksavisene og rundt 20–30 oppslag i mindre lokale aviser. Til sammen har mellom 60 og 70 ulike medier, fra Nordkapp i Finnmark til Lindesnes i sør, omtalt Arkivverkets vårslipp.

I dagene 8.–11. mai ser vi også at antall brukere i Digitalarkivet går opp med over 50 prosent.

Statistikken viser også at det er mange nye brukere som har funnet veien inn i Digitalarkivet disse dagene, og dette viser tydelig at vi har nådd ut med markedsføringen vår, og at store oppslag i medier har vært viktig drahjelp.

Det er fangearkivene som helt klart genererte mest trafikk til Digitalarkivet, men Hitlers angrepsplan – en kilde som originalt hører hjemme i Bundesarchiv Abteilung Militärarchiv i Tyskland, ligger på topp over de mest populære kildene i vårslippet, etterfulgt av dagbøkene etter Nikolai Ramm og Ragni Østgaard.

– Både jeg og resten av arkivsektoren er glade for at Norges befolk-

■ Møllergata 19. Otto Nielsen var sanger, revyartist, tekstforfatter, komponist og programleder. Under andre verdenskrig drev Nielsen med illegalt arbeid. Han ble arrestert og fengslet to ganger av det tyske sikkerhetspolitiet. Første gang ble han satt inn i det tyske fengslet i Møllergata 19 i Oslo. Det oppholdet varte fra 28. november til 20. desember 1942 da han ble løslatt. Han ble arrestert igjen 10.11.1943 og satt inn i tyskernes Grini fangeleir utenfor Oslo. Der satt han til frigjøringen. (Arkiverket/Riksarkivet/Rafa-5969 Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD, E/Ea/Eaa/L0007: Register over norske fanger i Møllergata 19: Lundb-N, 1940–1945, s. 1118.

■ Oppslag i Dagbladet om Arkivverkets vårslipp.

ning har en så stor appetitt for vår felles historie. Dette viser at den store satsingen på å gjøre Norges arkiver digitalt tilgjengelig er svært etterlengtet. Vi håper derfor at vi snart kan tilby enda mer materiale, spesielt spennende kilder fra bygd og by over hele landet, nå som flere kommunale arkivinstitusjoner publiserer sine arkiver i Digitalarkivet. Sammen ønsker vi å øke digitalise-

ringen av Norge i et hurtig tempo, sier riksarkivar Inga Bolstad.

Filmproduksjon

Korona-pandemien gjorde at vi i Arkiverket måtte tenke nytt i måten vi lanserte kildene på, siden et fysisk arrangement ikke var mulig. Vi valgte å produsere to lengre filmer. Kommunikasjonsstaben produserte filmene sammen

■ Dagbøker og fotografier etter Nikolai Ramm og Ragni Østgaard var en del av Arkivverkets vårslipp: Kongen, kronprinsen og regjeringen på flukt 1940. På veien til Storsteinnes – Tromsø, 6. juni 1940 (Original bildetekst). Arkivreferanse: Arkivverket/ Nikolai Ramm og Ragni Østgaard/ RA/PA-1951/U/Ub/L0001.

med eksterne selskaper. Filmene nådde over 100 000 visninger på Facebook og hadde rekordlang seing på DagbladetTV. – Det er veldig spennende å få bruke film strategisk til kommunikasjon på denne måten sier seniorrådgiver Kjetil Sviland i Kommunikasjonstaben i Arkivverket.

– Vi har nådd veldig bredt ut. De aller fleste som så de to filmene våre følger ikke Arkivverket fra før i SoMe. Og vi har truffet unge mennesker i aldersgruppen 25–35 år med filmene, forteller Sviland. *Se de to filmene her:* <https://youtu.be/QzEl6Xi6xkl> og <https://youtu.be/Sw2IK-vnTVo>

Arkivverket jobber nå med et nytt vårslipp 2021. Inngang til materialet finner du på arkivverket.no. Totalt i årets to vårslipp slipper Arkivverket nær 100 000 sider. Til alle kildene i Arkivverkets vårslipp 2020 i Digitalarkivet.

Se også samleside for alle Arkivverkets vårslipp.

<https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/andre-verdenskrig/smakebiter-fra-arkivet>

Skribenten er seniorrådgiver i Arkivverket.

■ Oppslag i Aftenposten om Arkivverkets vårslipp.

Vårslippen 2020

- I vårslippene publiserer vi dokumenter og fotografier fra 2. verdenskrig i Digitalarkivet.
- Årets vårslipp var delt på to datoer, 9. april og 8. mai.
- I anledning av at det er 80 år siden invasjonen og 75 år siden frigjøringen la vi ut dokumenter og fotografier knyttet særlig til de to begivenhetene.
- Det er gjerne arkiver vi nylig har mottatt, nylig har ordnet eller der taushetsplikten nylig er bortfalt.
- Det er sjettede gang Arkivverket har et vårslipp. Sist gang var i 2015, i anledning 70-årsmarkeringen for frigjøringen.

Christen Prams rapporter fra Norge

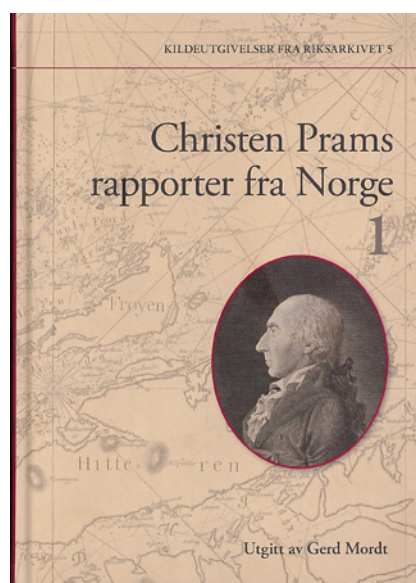
Gerd Mordt

Fra juni 1804 til februar 1805 var Christen Pram på reise i Norge, bl.a. for å samle opplysninger om norsk næringsliv. Men rapportene hans inneholder også mye mer.

Herskapshusene i Trondheim var møblert med moderne og smakfulle møbler. Det skinte i kostbart sølvtøy når byens storkjøpmenn inviterte til selskaper, og man visste å sette pris på gode viner. I fiskerbondens stue på Ørland ikke mange mil unna, ble en tranlampe brukt til belysning, og luften var tung og trykkende – det luktet våte sjøklær, fiskeslo og tran.

Disse kontrastene i det norske samfunnet er noe av det vi får beskrevet i embetsmannen og forfatteren Christen Prams rapporter fra Norge. I årene 1804–1806 foretok han to omfattende reiser i Norge på oppdrag for Kommersekollegiet i København. Prams rapporter fra den første reisen (1804–1805) er nå utgitt av Arkivverket.

Prams oppdrag var todelt. Dels skulle han undersøke tangbrenningen som foregikk i Møre og Romsdal og Trøndelag. Her hadde både fisket og jordbruket slått feil flere år på rad, og fiskerbøndene var overbeviste om at tangbrenningen var årsaken. De klaget til styresmaktene i København og ba om at næringen måtte forbys eller suspenderes. Kommersekollegiet ønsket mer informasjon om saken, og Pram skulle reise nordover for å finne ut om det var hold i fiskernes påstander om tangbrenningens virknin-

ger. Samtidig ba Kommersekollegiet Pram om å undersøke en rekke andre økonomiske forhold i de områdene han besøkte. Kollegiet ønsket særlig rapporter om fiske, lin- og hampavl, saueavl og landets manufakturer.

Christen Pram var født i Norge og hadde bodd i landet til han var åtte år. Han var norgespatriot og ønsket å bidra til landets oppkomst. Han valgte å tolke oppdraget bredt og undersøkte derfor de fleste sider av næringslivet i Norge. Prams rapporter fra Norge har dermed blitt en svært rikholdig kilde til norsk historie. I rapportene skildrer han jordbruk og husdyrhold, skogbruk og fiske, handel og skipsfart, husflid og håndverk, manufakturer og bergverk. I tillegg var han interessert i befolkningens boforhold og levevis. Han besøkte bygder og byer, og vi får beretninger fra Halden i sør til Trondheim i nord. Deler av Sverige er også beskrevet, fordi Pram reiste til lands fra København gjennom Sverige. Reisen foregikk for det

meste med hest og vogn, og her er også noe å hente for den som vil lese om fremkommeligheten på norske veier for to hundre år siden.

Lokale informanter var Prams viktigste kilder. Fortrinnsvis var det lokale embetsmenn han var i kontakt med og fikk opplysninger av, men han var også i kontakt med kjøpmenn, bønder og fiskere på reisen. Embetsmannen fra København ville helst observere selv. Han oppholdt seg derfor ikke bare i embetsmennes stuer, men besøkte både bondeboliger og fiskerhytter.

Kildeutgaven bygger på originaler fra Kommersekollegiets arkiv i Riksarkivet i København. Mesteparten av materialet er deponert i Riksarkivet i Oslo.

Christen Prams rapporter fra Norge er femte bind i serien *Kildeutgivelser fra Riksarkivet*. Rapportene er utgitt med fylldige registre og ordforklaringer. Utgaven kan bestilles fra Arkivverket og ligger også i en lesbar digital versjon på Arkivverkets nettsider.

<https://www.arkivverket.no/om-oss/vare-publikasjoner/arkivverkets-bokhandel/kilder-fra-perioden-15371814/christen-prams-rapporter-fra-norge-1>

Prams andre reise (1805–1806) gikk til de sørlige og sørvestlige delene av Norge. Rapporten fra denne reisen er nå under arbeid.

Skribenten er arkivar i Arkivverket.

Forskningslederens festskrift

Jørgen Mikkelsen

Hans Schultz Hansen, der har været forskningsleder i Statens Arkiver/Rigsarkivet siden 1997, fyldte 60 år d. 26. juni. Den meget kompetente og energiske måde, hvorpå han har varetaget denne opgave gennem alle årene, var baggrunden for, at tre af Rigsarkivets øvrige seniorforskere – Peter Fransen, Leif Hansen Nielsen og undertegnede – for nogle år siden besluttede at give ham et festskrift i anledning af den runde fødselsdag. Da Hans' primære forskningsinteresser handler om udviklingen i grænseregionen mellem Danmark og Tyskland, især i de sidste 200 år, fandt vi det naturligt at gøre Sønderjyllands historie til festskriftets omdrejningspunkt, men vi bad også to af vores kolleger om at skrive en artikel om forskningen i Rigsarkivet siden 1990'erne.

Pudsigt nok faldt Hans' 60 års fødselsdag sammen med, at det i år er 100 år siden, at Tyskland efter en folkeafstemning overdrog det nuværende Sønderjylland til Danmark. I dansk historieskrivning er denne begivenhed traditionelt blevet betegnet som Genforeningen, selv om det – som påpeget af Hans i en ny bog om emnet – ville være mere rimeligt at tale om delingen af det gamle her-tugdømme Slesvig, som havde udgjort en helhed siden middelalderen.

Der var lagt op til omfattende fejring af 100 års-jubilæet her i 2020,

men pga. corona-epidemien er næsten alle disse aktiviteter blevet aflyst eller udskudt. Så meget desto mere glædeligt var det, at Hans' fødselsdag fandt sted på et tidspunkt, hvor det endelig var blevet tilladt at være mere end 10 personer til stede i et lokale. Af hensyn til smitterisikoen var deltagerantallet dog langt mindre, end det ville have været under normale omstændigheder, idet kun kollegerne på Rigsarkivet i Aabenraa, redaktørerne og enkelte andre med

nær faglig tilknytning til fødselaren fik mulighed for at være med. Som det ses på billederne, blev det et både festligt og ædrueligt arrangement, som på ægte sønderjysk manér var centreret om et kaffebord.

Skribenten er arkivar og seniorforsker i Rigsarkivet.

■ Hans Schultz Hansen fik gaver fra både højre og venstre under fødselsdagsarrangementet på Rigsarkivet i Aabenraa. Peter Fransen, der var initiativtager til festskriftet, overrakte et eksemplar af bogen, mens næstformanden for Historisk Samfund i Sønderjylland, Lars N. Henningsen forærede fødselaren en Dannevirkesten som tak for hans store indsats for sønderjysk historie.

Foto: Jørgen Mikkelsen.

Vården och staten

– ny arkivguide i två delar

Hans Nilsson

Åke Norström. *Vården och staten. Källor till hälso- och sjukvårdens historia från medeltiden till 1967. Del 1.* Skrifter utgivna av Riksarkivet nr 41. Stockholm 2019, 268 sidor, ISBN 978-91-87491-31-3 samt *Vården och staten. Källor till hälso- och sjukvårdens historia från medeltiden till 1967. Del 2.* Skrifter utgivna av Riksarkivet nr 42. Stockholm 2020, 289 sidor, ISBN 978-91-87491-34-4.

Som forskare sedan mitten av 1980-talet blir man nästan avundsjuk på de studenter och doktorander som nu får ett så fint hjälpmedel som denna arkivguide. Istället för att söka information på många ställen finns nu möjligheten att få en samlad bild av hälso- och sjukvården på en plats. Jag minns hur jag som färsk doktorand gick igenom otypliga historiker om medicinalväsendet och letade i statliga författningar för att förstå hur systemet egentligen var uppbyggt. Det arbetet är nu till största delen gjort.

Hälso- och sjukvården är ett intressant område för flera historiska inriktningar såsom: medicinhistoria, idéhistoria, socialhistoria, organisationshistoria, vetenskapshistoria och som ett spännande case för historisk forskning i allmänhet, som till exempel politisk historia. Hur vården och omsorgen har bedrivits säger mycket om de samhällen dessa har verkat i,

vilken kunskap som funnits och vilka värderingar som styrts. Detta borrar för att arkivguiden kan komma till stor och bred användning.

I Norströms arkivguide får vi kronologiska bakgrunder från vårdens olika fält, vi bekantgörs med terminologi, uppgifter om statliga förordningar och utredningar samt aktuell vetenskaplig litteratur inom vardera området. Här efter följer detaljerade arkivöversikter, vilket förstås är Riksarkivets huvudsyfte med guiden.

I arkivguidens första band beskrivs hur den svenska sjukvårdens, ibland rörliga centrala organisationen, byter namn och ansvarsområden innan den på 1800-talet börjar sätta sig. Detta behandlas mer i detalj i kapitlet *Statsmakterna och medicinalväsendet*. Del 1 omfattar

även kapitlen *Kroppssjukvård på hospital och lasarett, Medicinsk öppenvård och folkhälsa samt Omvårdnad och rehabilitering och Tandhälsovård*.

Del 2 behandlar *Smittskydd och epidemisjukhus, Psykiskt sjuka och intellektuellt funktionsnedsatta, Rätts- och socialpsykologi, Alkoholpolitik och missbruksvård, Rättsmedicin samt Apotek och läkemedelskontroll*. Här finns även ett register som omfattar båda banden. Arkivguiden tar alltså ett helhetsgrepp på det breda området som hälso- och sjukvården utgör och kopplar ihop källmaterial med litteratur. När detta skrivs är området om smittskydd särskilt aktuellt och spännande att studera för att identifiera likheter och skillnader i jämförelse med nutid.

Arkivguiden behandlar perioden från medeltid till 1967. Fram till och med 1809 innefattas även den östra rikshalvan Finland. Den slutliga kronologiska gränsen är 1967. Då lades Medicinalstyrelsen ned och Socialstyrelsen bildades. Bokens förord pekar på att då inträffade "en både administrativ och arkivalisk brytpunkt" som gör det lämpligt att sluta där.

Böckerna är lättlästa och rikt illustrerade och kan därför läsas översiktligt för den som vill sätta sig in i detta forskningsfält utan att fastna i detaljer. Därför kan de säkert också fungera som litteratur på universitetsutbildningar, företrädesvis på avancerad nivå, men också för djupdykande uppsatsförfattare på lägre nivåer.

För den som gör lokala studier blir det tydligt och levande hur de regionala och lokala aktörerna förhåller sig till de centrala reglerna och myndigheterna. Här finns mycket att hämta i de centrala arkiven, där ju rapporter och verksamhetsberättelser från den lokala nivån finns samlade. Omvänt har den som har ett

forskarfokus på den centrala nivån mycket att hämta i de regionala och lokala arkiven avseende hur verksamheten sett ut i praktiken.

Återstår gör nu den stora uppgiften att beskriva de centrala arkivens källor från 1968 fram till nutid. Härtill kommer också kännedomen om alla de regionala och lokala arkiv

som kan användas av forskare för att lösa frågeställningar om hälso- och sjukvårdens senaste dryga 50 år.

◆
Skribenten är professor i historia vid Linköpings universitet.

Over grænser

Et festskrift til Hans Schultz Hansen

Per Seesko

Peter Fransen, Jørgen Mikkelsen og Leif Hansen Nielsen (red.): *Over grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen*. Udgivet af Rigsarkivet og Historisk Samfund for Sønderjylland (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 120), Aabenraa, 2020. 418 sider. Ill. i farver. Hæftet. ISBN: 978-87-7406-142-7. Pris: 260 kr.

Som andetsteds omtalt modtog forskningsleder ved Rigsarkivet Hans Schultz Hansen tidligere i år et festskrift i anledning af sin 60 års-fødselsdag. Udgivelsen er blevet til i samarbejde mellem Historisk Samfund for Sønderjylland og Rigsarkivet, og er redigeret af tre af hovedpersonens kolleger og forskere ved sidstnævnte institution.

Der er tale om en læseværdig antologi med velskrevne artikler, der på forskellig vis behandler tematikker i grænselandets historie, som Hans Schultz Hansen selv har berørt i sin

■ En flagsmykket Storegade i Aabenraa tæt på afstemningsdagen i 1920. Illustrationen er fra "Over Grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen".

Foto: Museum Sønderjylland, Mediearkivet.

egen forskning, der præsenteres i en omfattende bibliografi bagest i festskriftet. Bogen indeholder 18 bidrag (14 på dansk og fire på tysk) af forfattere fra arkiver såvel som andre forskningsinstitutioner i Danmark

og Tyskland. Tilsammen leverer de et inspirerende vidnesbyrd om, hvordan man kan nærme sig historisk viden i almindelighed, og nye indsigter i grænselandets historie i særdeleshed, med vidt forskellige

forskningsspørgsmål og metodiske tilgange som udgangspunkt. Flere af forfatterne inddrager desuden helt eller delvist nyt kildemateriale i deres undersøgelser.

Mens de fleste bidrag falder inden for tidsrummet fra midten af 1800-tallet til tiden efter Anden Verdenskrig, tegner *Detlev* og *Gerhard Kraack* indledningsvis et portræt af præsten Johannes Berndes, gennem dennes bevarede kopibog med ca. 350 breve fra midten 1500-tallet. Vi kommer tæt på Berndes' miljø og forbindelser, og på hvordan grænselandets særlige sprog- og herskabsforhold også kunne være afgørende for en gejstligs virke og karriereveje på denne tid. Den sene enevældes forvaltningsskik og forholdet mellem myndigheder og lokalbefolkning i et slesvigsk herred belyses i *Lars N. Henningsens* bidrag om den i 1797 detroniserede herredsfoged i Broager, major Dietrich von Lange. *Jørgen Mikkelsen* kaster nyt lys over de sønderjyske flækker som fænomener i et internationalt perspektiv. De forhold, der kunne få sådanne typisk mindre bydannelser med begrænsede rettigheder til at trives eller sygne hen, behandles med udblik til kongeriget og det øvrige Europa, så det afslutningsvis fremsatte ønske om yderligere komparative studier fremstår velbegrunderet.

Mens krigshandlingerne i 1864 mest berøres i *Ortwin Pelcs* interessante fremstilling af krigens følger for hansestaden Hamborg, behandles nationalitetsspørgsmålet i tiden op til og efter de to slesvigske krige fyldigt i flere bidrag. *Jørgen Witte* portrætterer en journalistisk forkæmper for helstaten i årene op til 1848, lægen dr. Claus Manicus, mens *Mikkel Leth Jespersens* retter blikket mod det nationale sindelag i 1800-tallets slesvigske søfartsmiljøer. I en nuanceret fremstilling fremhæves toneangivende grupper og netværksdannelser inden for miljøerne med blik for betydningen af såvel materielle interesser, som af f.eks. gammel kongetroskab og andre, lokalt og socialt definerede, forhold. *Klaus Tolstrup Petersen* portrætterer Hans

A. Krüger, de dansksindede sønderjyders politiske leder 1867-1881, der som medlem af Rigsdagen i Berlin fastholdt en klar protestpolitisk linje, som i sin kompromisløshed med tiden blev genstand for kritik fra egne rækker. *Carsten Porskrog Rasmussen* kan i sin artikel vise, hvordan plantningssagen, der anført af Hedeselskabet havde stærk medvind i kongeriget i tiden efter 1864, havde vanskeligere ved at vinde fremme som en egentligt national sag syd for Kongeåen.

Afstemningen i 1920 og den nye grænsedragning behandles i tre bidrag. *Uwe Danker* redegør for Den Internationale Kommissions virke i afstemningsåret 1919-1920, mens *Mariann Kristensen* og *Lisette Juhl Hansen* analyserer de levende tableauer, der i forbindelse med afstemningen var en del af den nationale agitation i en række sogne. I artiklen giver også et indblik i betydningen af den danske forsamlingshusholdkultur i Nordslesvig. I året hvor grænsedragningen i 1920 markeres, benytter *Steen Bo Frandsen* og *Tobias Haimin Wung-Sung* den næsten glemte idé om oprettelsen af en kanalstat i forbindelse med en internationalisering af Kielerkanalen i kølvandet på Første Verdenskrig, til at minde os om, at historiske handlingsforløb ikke er alternativløse.

De politiske forhold i tiden mellem Genforeningen og Besættelsen behandles bl.a. af *Erik Nørr*, der på baggrund af valgindberetninger til Indenrigsministeriet giver et indblik i en række forhold, der satte deres særlige præg på de sønderjyske kommunevalg i 1920'erne og 1930'erne, herunder de nationale tilhørsforhold, de administrative forhold i den preussiske tid og nazismens fremkomst i Tyskland. *Peter Fransen* undersøger det sønderjyske udvalgs ageren i Udenrigspolitisk Nævn i årene omkring 1936 og 1937, hvor det fra udenrigsminister P. Munchs synspunkt gjaldt om at undgå, hvad der kunne opfattes som provokationer i grænsespørgsmålet. Selve besættelsestiden behandles i *Henrik Skov Kristensens* undersøgelse af

baggrunden for udvælgelsen af de 195 deporterede i den første fangetransport fra Frøslevlejren til en tysk kz-lejr i september 1944.

Forholdet mellem dansk og tysk i grænselandet i tiden efter 1945 behandles i to bidrag. *Annette Østergaard Schultz* og *Leif Hansen Nielsen* undersøger i en konkret udlændingesag de vanskeligheder, et tysk ægtepar bosiddende i Danmark kom ud for i årene efter besættelsen, hvor stemningen hos lokale myndigheder såvel som "Vox Populi" var for en udvisning af de to. *Mogens Rostgaard Nissen* retter omvendt blikket den chikane, som medlemmer af det danske mindretal i 1950'erne mente sig udsat for, og som gav sig udslag i klagesager der behandledes af det såkaldte Kontaktudvalg, som var nedsat af den slesvig-holstenske regering og landdag til sikring af grundlæggende mindretalsrettigheder.

I to afsluttende bidrag, rundes festskriftet passende af med blik på forhold, som Hans Schultz Hansen i kraft af sit virke i Statens Arkiver/Rigsarkivet har været i særlig berøring med. Leder af Landesarchiv Schleswig-Holstein *Rainer Hering* skitserer forhandlinger og samarbejde mellem arkivinstitutioner i Danmark og Slesvig-Holsten fra 1800-tallet til i dag, mens *Christian Larsen* og *Leon Jespersen* underkaster forskningen og forskningens vilkår i Rigsarkivet i de seneste årtier et undersøgende blik.

Skribenten er arkivar og forsker i Rigsarkivet.

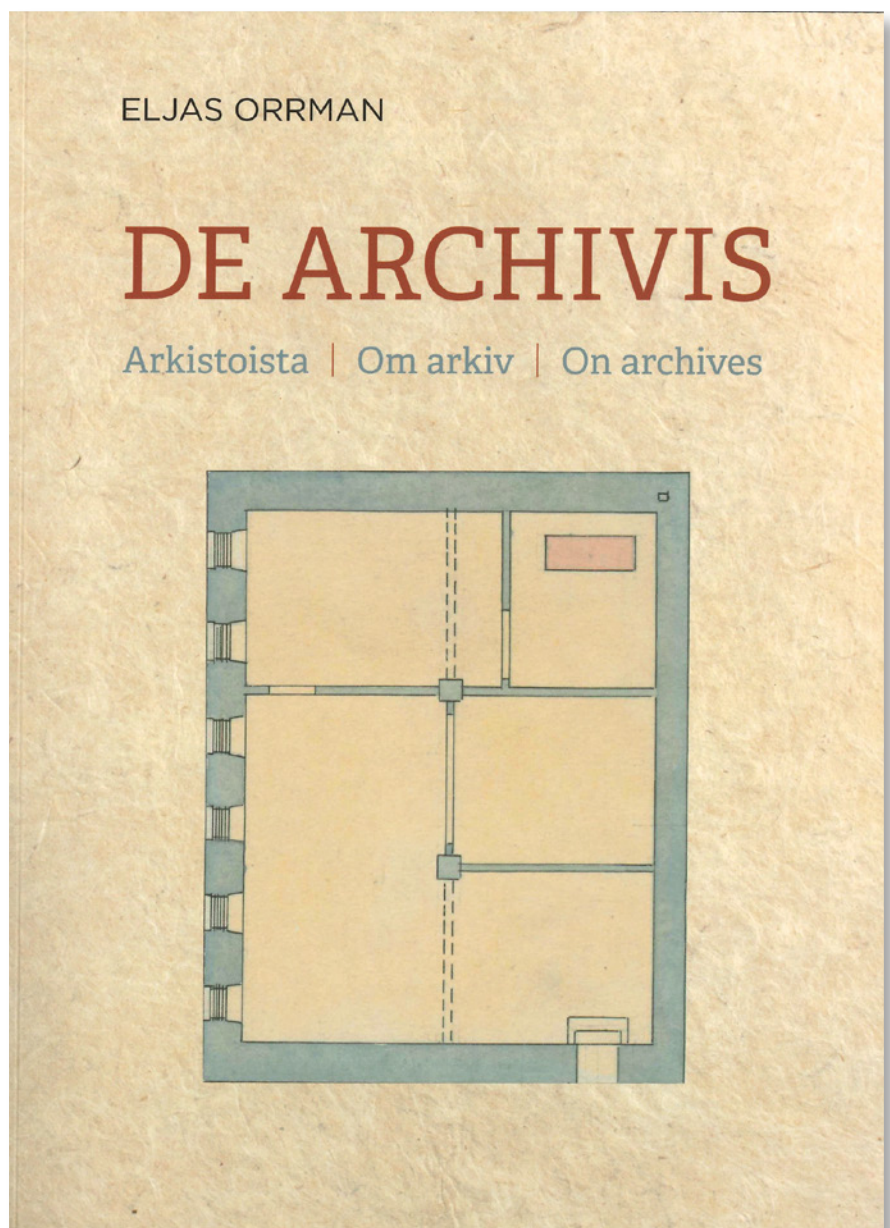
En välkommen diger artikelutgåva

Pertti Hakala

Eljas Orrmans många arkivartiklar samlades i en publikation år 2019 med texter på finska, svenska och engelska.

Emeritusarkivrådet, professor Eljas Orrman har i decennier varit en bekant gestalt inom den finländska arkiv- och historikervärlden, också efter sin pensionering 2011 från finska Riksarkivet, men är även välkänd i de övriga nordiska länderna. Under och efter sin ämbetskarriär har han publicerat ett stort antal artiklar, som mångsidigt granskar Finlands arkivhistoria, gallringsproblematiken, arkivteorin och juridiska frågor rörande arkiven. De är nu tillgängliga i en digital utgåva som givits titeln *De Archivis. Arkistoista. Om arkiv. On archives* och som också innehåller några föredrag. Verket är till stor del tillgängligt också för en nordisk läsekrets som inte har färdigheter i finska.

Att Eljas Orrman gett sitt tillstånd till den samlade utgåvan av hans artiklar, utspridda i ofta svåråtkomliga publikationer, är välkommet. Förslag om en sådan har även tidigare framförts, då han i förväg undanbett sig de festpublikationer som är brukliga vid fyllda jämna år. Lektor Pekka Henttonen vid Tammerfors universitet har tydligen lyckats i sina propåer, där andra gått bet. Skriften innehåller 29 artiklar (11 på finska, 18 på

■ På pärmen till *De Archivis* ses en detalj av byggnadsritningarna för förra finska Statssekretariatets arkivbyggnad i S:t Petersburg. Ritningen förvaras i finska Riksarkivet.

svenska och 3 på engelska) och uppgår till 393 sidor.

Riksarkivets historia under autonomins tid (1809–1917) har skildrats av arkivrådet Martti Kerkkonen och för några sedan utkom riksarkivarie Jussi Nuorteväs och forskningsdirektör Päivi Happonens översiktsverk om Riksarkivets historia 1816–2016. Det dryga tiotal artiklar av arkivhistorisk karaktär som ingår i *De archivis* är av helt annan karaktär. De är inträngande studier kring klart avgränsade ämnen, där vissa frågeställningar fått flera artiklar: Riksarkivets roll och insatser för forskningen, arkiven i det s.k. Gamla Finland (Viborgska guvernementet) och det forskningsarkiv som mot slutet av autonomins tid kom att verka i anslutning till Statssekretariatet, ett finskt ämbetsverk rikshuvudstaden S:t Petersburg. Historikern och arkivmannen Pentti Renvalls insatser inom finländsk arkivteori på 1940-talet ägnas två artiklar, där i synnerhet hans tankegångar om funktionell samhörighet som princip för arkivhantering belyses. Eljas Orrman intresserar sig även för proveniensprincipens finska genombrott; när ägde det rum? Organiseringen av arkivfunktionen vid Finlands Senat och tillkomsten av den arkivarietjänst år 1816 som utgjorde embryot till dagens riksarkiv belyses i en artikel, utgiven 2017, som kompletterar framställningen i de nämnda översiktsverken.

I fem artiklar tar Orrman upp olika dimensioner av den gallringsverksamhet vars syfte är att säkerställa att också framtida forskare har

tillgång till relevant och belysande källmaterial. Problematiken kring gallringen behandlas ur såväl metodologiska som mer allmänna synvinklar. En tidig artikel från 1979 redogör utförligt för de urvalsprinciper som tillämpats i Finland, en annan bedömer typarkiven som urvalsmetod, mindre lyckad sådan är slutomdömet. Frågeställningarna kring etisk gallring berörs i ett par artiklar, där gatloppet mellan lagstiftningen om offentlighet och integritetsskydd å ena sidan och forskningens behov å den andra analyseras; slutsatsen att lagstiftningen om offentlighet inte utgör en grund för förstöring av personregister avspeglar läget år 2012. I en artikel från 1988 avsedd för historikerfacket redogör Eljas Orrman (i samarbete med förra kollegan Tuula Bärlund) lättillgängligt för gallringsproblematiken, efter inledande yttranden av en rad historiker, vilka visar hur synsätten divergerar. Påminnelsen om att vi arbetar med ett sekelperspektiv för ögonen är välkommen.

I samband med gallringen berör Orrman förstås också de juridiska frågor som utgör ett tredje ledande tema för skriften. I en intressant artikel behandlas frågan om s.k. icke-handlingar, belyst genom fall där aktörer inom den offentliga förvaltningen hävdar att (av journalister) efterfrågat material inte utgör handlingar som berörs av lagstiftningen om myndigheters offentlighet. Lagstiftningen om personuppgifter och forskningen behandlas i ett par artiklar, där temat för den ena

av dem påminner om alltings föränderlighet: då artikeln om den finska personuppgiftslagens tillämpning på personuppgifter om avlidna personer kom till (år 2008) hade ingen en aning om GDPR och dess följder. Artikeln om arkivlagstiftningens historia, som lika väl kunde anses tillhöra den första kategorin, påminner om de personliga relationernas betydelse i sammanhanget.

Det är tyvärr inte möjligt att kommentera alla artiklar i detta sammanhang. De engelskspråkiga artiklarna är i huvudsak av komparativ karaktär; praxis och principer inom arkivterminologi och lagstiftning i Norden och Baltikum analyseras med tanke på en vidare internationell läsekrets i ett par artiklar. Jämförelser och analys av influenser – västliga svenska eller östliga ryska – är ett återkommande element i flera artiklar. Att många av dem tillkommit inom ramen för, eller i anslutning till Eljas Orrmans tjänsteutövning ligger i sakens natur.

Artikeln är ett tacksamt format, som möjliggör avgränsning, fördjupning och inträngande analys. *De archivis* ger alla intresserade tillgång till ett rikt material, som tillkommit under ospard möda.

Skribenten är finsk redaktör för Nordisk Arkivnyt och forskare vid Riksarkivet.

Skriften är tillgänglig, kostnadsfritt, via webbsidan

<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/105701>.

Eljas Orrman:

De Archivis – Arkistoista – Om arkiv – On archives (red. Pekka Henttonen). Tryckt utgåva: Helsinki 2019. 384 sidor. ISBN 978-952-94-2089-6. Bokens digitala version: Tampereen yliopisto, Tampere 2019. 393 sidor. ISBN 978-952-03-1063-9 (pdf), ISBN 978-952-03-1062-2, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1063-9>

Foto fra Reinbeitekommissjonen av 1913, dokumentasjon som har preget og endret vilkårene for den grenseoverskridende samiske reindriftsutøvelsen i Sápmi, det samiske området på tvers av landegrensene. Læs artikeln ”Publiserer aktuell samisk kulturarv”, s. 57.

Innehåll

Hovedredaktøren	2	Sterilisationens historie	39
Et farvel til Nordisk Arkivnyt – tak for bidragene	3	<i>Laura Klíngenberg Staugaard, Mette Fransiska Seidelin, Ashjørn Romvig Thomsen</i>	
Finländska levnadsöden efter 1917 i Sovjet-Ryssland ..	4	Det Stockholmske Blodbad	41
<i>Jussi Nuorteva</i>		<i>Jørgen Mikkelsen</i>	
Coronapandemin och svenska Riksarkivet	7	Geheimarkivbygningen 300 år	43
<i>Marie Lennersand</i>		<i>Ronny Andersen</i>	
Utökat bevarande under Coronapandemin	9	Finnska riksarkivet förnyar sin bevarande- och gallringspolitik	45
<i>Anna-Kristina Andersson</i>		<i>Tytti Voutilainen</i>	
Covid-19 og Islands Nationalarkiv	11	Arkivlagstiftningen i Finland behöver utvecklas	48
<i>Njördur Sigurðsson</i>		<i>Raimo Lepistö</i>	
Fotoserie om corona-nedlukningen i Danmark	13	Den elektroniska arkiveringen i Finland – utmaningar och framsteg	50
<i>Julie Avery</i>		<i>Mínnna-Liisa Mäkiranta, Mikko Eräkaski</i>	
Corona-nedlukningen indsamles og bevares	15	Erfarenheter av en massdigitaliseringspilot	53
<i>Johanne Sofie Lereim</i>		<i>Ville Kajanne</i>	
Rigsarkivet i en coronatid	18	Publiserer aktuell samisk kulturarv	57
<i>Johanne Sofie Lereim</i>		<i>Anette Alsvik, Grete Gunn Bergstrøm</i>	
Samarbete i syfte att bekämpa coronaviruset	20	Sametinget i Norge avleverer unikt stedsnavnsarkiv ...	58
<i>Marie Pelkonen</i>		Ny løsning tetter sorte hull – sparer staten for millioner	59
Rekordstor trafikk i Digitalarkivet i koronatiden	23	<i>Anne-Grethe Danielsen</i>	
<i>Helen Daae Frøyseth</i>		Arkivverkets vårslipp 2020 – besøksrekord i Digitalarkivet	60
Häriifrån till evigheten – om arkivutredningens betänkande	24	<i>Helen Daae Frøyseth</i>	
<i>Andreas Wallgård</i>		Christen Prams rapporter fra Norge	63
Riksarkivets nya organisation	26	<i>Gerd Mordt</i>	
<i>Andreas Wallgård</i>		Forskningslederens festskrift	64
Nordisk arkivutbildning – med samiskt perspektiv ...	28	<i>Jørgen Mikkelsen</i>	
<i>Maria Press</i>		Vården och staten – ny arkivguide i två delar	65
Et grønt Nationalarkiv	30	<i>Hans Nilsson</i>	
<i>Anna Elínborg Gunnarsdóttir</i>		Over grænser. Et festskrift til Hans Schultz Hansen ...	66
Nordisk Arkivdag 2019	31	<i>Per Seesko</i>	
<i>Benedikt Jónsson</i>		En välkommen diger artikelutgåva	68
1.000 protokoller af uvis proveniens	32	<i>Pertti Hakala</i>	
<i>Jón Torfi Arason</i>			
Dokumenter fra Anden Verdenskrig – registrering og formidling	34		
<i>Unnar Ingvarsson</i>			
Den Spanske Syge er kommet på mode	37		
<i>Jørgen Mikkelsen</i>			